

Kaj Munk

*- hvordan
var han
egentlig?*

Frede Lauritsen

Indholdsfortegnelse:

<i>Forside / titelblad</i>	<i>side</i>	<i>1</i>
<i>Indholdsfortegnelse</i>	<i>side</i>	<i>3</i>
<i>Forord</i>	<i>side</i>	<i>4</i>
<i>Kaj Munk - hvordan var han egentlig?</i>	<i>side</i>	<i>5-80</i>
<i>I teksten ses ofte (se og et årstal) dette henviser til supplerende oplysninger</i>		
<i>Supplerende oplysninger</i> <i>Opbygget kronologisk</i>	<i>side</i>	<i>81-123</i>
<i>Niels Nøjgaards tale ved Kaj Munks bære</i>	<i>side</i>	<i>124-125</i>
<i>Kaj Munks udgivelser</i>	<i>side</i>	<i>126-127</i>
<i>Litteraturliste af og om Kaj Munk</i>	<i>side</i>	<i>128</i>
<i>Tidligere udgivelser af Frede Lauritsen</i>	<i>side</i>	<i>129-130</i>

Forord:

Kaj Munk var en særpræget, spændende og særdeles alsidig person. Grundet sine biologiske forældres tidlige død fik han nye adoptivforældre. De tilhørte den stærke indremissionske kreds med kirkegang hver uge og kristelige møder i missionshuset og i hjemmene. Det blev en særdeles vellykket adoption. Allerede i sin barndom optrådte Kaj Munk med selvsikkerhed. Han brugte ord og vendinger, man bestemt ikke forventede fra et barn.

Når vi betragter Kaj Munks liv, springer det straks i øjnene, hvor kompromisløs han var. Hans standpunkter var altid skarpe og uden tvivl. Undertiden havde lidt "elastik" måske været mere fornuftigt. Men demokrati var ikke ham, og diplomatisk var han bestemt heller ikke. Som han selv har sagt: "Hæflighed er ulidelig"

Måske var det netop hans markante og stejle standpunkter, der kostede ham livet. Han var ganske klar over, at hans martyrsind kunne blive fatalt.

Kort efter mordet på Kaj Munk samlede egnens beboere, familie, venner og foreninger penge ind med gode intentioner for at oprette:

Vedersø Gl. Præstegaard, Kaj Munks Digterhjem

Disse midler og gode velmente tanker blev blandet sammen med offentlige institutioners og myndigheders tanker, hvor kirkeministeriet sad i toppen. Det skulle vise sig at blive en katastrofal dårlig cocktail. Der har i den grad været uenighed mellem de involverede parter. En meget lang og stor uenighed der, specielt i den vestjyske lokale presse, er blevet rullet op for offentligheden som en anden bedre "sæbeopera."

Hvor meget der skyldes misfortolkninger og politiske manipulationer er svært at se for os, der kun har fulgt med fra sidelinjen. Men meget snævs er der gennem årene blevet udgydt i avisernes spalter om –

Vedersø Præstegaards fremtid

Men snæuset skulle nødigt stjæle billedet fra præsten og forfatteren Kaj Munk

Frede Lauritsen

Historien er suppleret og revideret flere gange - senest 2012

Kaj Munk - hvordan var han egentlig?

Barndom

Den 13. jan. 1898 *“lod jeg mig føde,”* siger Kaj Munk. Det skete på 1. sal på Torvet i Maribo, hvor forældrene Ane Mathilde Christensen (4/6 1868-23/10 1903) og garvermester Carl Emanuel Petersen (1857-99) havde deres forretning på Torvet.

Her var Carl Emanuel gået i farens fodspor, og som ældste søn skulle han videreføre værkstedet. Men han kunne ikke med faren, så han rejste til Australien, og hans brødre passede garveriet. Men Australien blev en stor skuffelse for Carl Emanuel. Efter få år blev han syg og skaffede sig penge til igen at rejse til Danmark. Netop inden var faren død, og som den førstefødte overtog Carl Emanuel garveriet. Brødrene måtte forføje sig, skønt de gerne havde beholdt garveriet, det var altså takken, de fik for at passe garveriet, mens storebror fjøtede rundt i Australien. Stemningen i familien var meget trykket.

Carl Emanuel søgte en husholder. Valget faldt på Ane Mathilde Christensen en fattig pige fra Stokkemarke. Hun havde fine anbefalinger fra præsten i Stokkemarke, hvor hun havde været i huset, og tilmed var hun køn. Husbond og husholder fattede kærlighed for hinanden og blev gift i Stokkemark Kirke 13. sept. 1896. Da var Carl Emanuel tæt på 40 år. I 1898 lod Kaj sig som sagt føde. Men lykken varede kun kort. Året efter Kajs fødsel døde faren af tuberkulose. Mor Ane Mathilde drev garveriet videre med en bestyrer, og fik den senere solgt.

Men også mor Ane Mathilde var syg af tuberkulose, hun mærkede dødens pust i nakken. Men hvad skulle der blive af hendes lille, svagelige dreng. Hun ønskede at tage ham med sig i graven, forsøgte at smitte ham, drikke af samme kop, spise med samme bestik, sove i samme seng. Ane Mathildes sygdom blev året igennem værre, om dagen var Kaj hos sin farbror og tante sadelmagerparret Helga og Jacob Wael, der havde børnene Ellen, Ida, Carl og Hjalmar.

Gravstenen på Maribo Kirkegård med god plads til navnet Kaj Petersen

Men 23. okt. 1903 døde mor Ane Mathilde, så i en alder af kun 5 år blev Kaj forældreløs. En af Carl Emanuels brødre solgte boet på auktion, 4.580 kr. og 13 øre blev der til de efterladte. Ingen troede, at den lille Kaj ville overleve, svagelig og skrantende som han var. Som vi ville sige her i det vestjyske *“en sølle skravl.”* Og når Kaj døde, så ville retfærdigheden ske fyldest, så kunne brødrene arve en pæn skilling, det kunne også bare mangle, for de følte sig grundig snydt, da storebror kom hjem og tog garveriet fra dem.

På forældrenes gravsten står ejendommeligt nok farens navn stavet **Pedersen** med **d**, men morens navn er stavet **Petersen** med **t**. Men det er ikke det eneste specielle ved denne gravsten, under forældrenes navne er der afsat god plads til navnet Kaj Petersen. Men som Kaj senere selv sagde:

“Jeg snød døden.”

"Alt hvad jeg fik i arv fra mine forældres hjem, var min dåbskjole, en kaffedug og Gud, De tre ting ejer jeg endnu," har Kaj Munk mange år senere udtalt.

En tid efter forældrenes død boede Kaj hos sadelmagerparret Wael, her befandt han sig rigtig godt, og her ville han gerne være blevet. Kaj kom ud til morens søster, moster Marie i Skørtinge, men hun havde ikke sit eget hjem, var husbestyrerinde for en gårdmand, så det gik slet ikke. Den 20. nov. 1903 blev Kaj optaget i hjemmet hos morens kusine Marie Hansen (28/10 1860-16/5 1941), der var født i nabobyen Vejleby, og hendes mand Peter Christian Sørensen Munk (1860-1939). Hvad der også havde været morens ønske. De havde Peter Munks barndomshjem, et lille husmandssted på halv snes tønder land i Opager Skov 15 km V for Maribo. Indtægten blev suppleret med en tur som mælkekusk til mejeriet.

Familien Munk havde tidligere fået et barn, som desværre døde, så de var begge meget glade, da de fik Kaj. Den joviale *"Pæ Munk,"* som han kaldtes på egnen, glædede sig til at få en søn, han kunne lære om naturen og livet på landet, og den stærke lidt mutte Marie havde mange planer med den lille Kaj, han skulle blive noget stort.

Kajs nye forældre tilhørte den stærke indremissionske kreds med Vilhelm Beck på væggen og kirkegang hos den fanatiske præst i indre mission, Julius Bachevold, og derudover missionsmøder i hjemmene og i Brandstrup Missionshus. De skarpe skel, der blev tegnet mellem himmel og helvede, Gud og Satan, frelse og fortabelse, kom til at præge den lille dreng. Morsomheder opstod der dog også, for Kaj Munk beretter i: *"Foråret så sagte kommer,"* at han i Brandstrup Missionshus sad og lyttede til omvendelsestaler på en ølkasse, der også var blevet omvendt. En dag Kaj havde været nedtrykt, havde moren beroligende sagt til ham, at hans forældre havde det godt hos Vor Herre. Kaj kiggede intens på hende og sagde alvorligt: *"Ja, det siger munden - men hvad siger hjertet?"* Nok ikke lige den formulering man forventede fra en 5-årig dreng.

Da Kaj, hjemme hos sine adoptivforældre julen 1903, første gang så juletræet tændt, udbrød han: *"Så vil jeg minsandten også kalde dig mor."* Men først som 18-årig 13. juni 1916 blev Kaj Harald Leininger Petersen adopteret og tog dermed navnet Munk. Det lille sted som var Kajs barndomshjem er i dag nedbrændt. En mindesten står på stedet og fortæller om den lille parcels store historiske betydning i vort land.

Skolegang

I 1905 begyndte Kaj i Opager Landsbyskole. Efter to år her fik han lov at komme i den lidt større Vejleby Skole hos det grundtvigianske lærerpar Camilla og Martinus Wested (1875-1970). Da Kaj skulle indskrives her, var Marie Munk med, hun bedyrede overfor lærer Wested, at drengen skulle have en ordentlig oplæring, for: *"Han skal være præst."* Lærer Wested forklarede, at det var en lang vej, men: *"Lærer kan vel også gå an,"* *"nej,"* sagde Marie Munk: *"Det er for lidt."* Det kunne læreren så tygge lidt på.

Hos Camilla og Martinus Wested gik Kaj Munk til privatundervisning i tegning og skrivning. Camilla Wested lyttede til Kaj Munks digte og opfordrede ham varmt til at fortsætte, du har evner til at blive digter.

Kaj Munks lærer i Vejleby Skole - Martinus Wested >

Efter pensionering 1943 flyttede lærerparret Wested til Herlev. I Vejleby gik Kaj i skole hver anden dag og havde fri hver anden dag. Så hjalp han til på husmandsstedet med forefaldende arbejde i marken og pasning af dyrene.

Skolemøblement

Sognerådet stillede betingelser for, at Kaj kunne gå på Vejleby Skole, han skulle selv medbringe bord og stol. Derfor sad Kaj ved sin fars tobaksbord i skolens kakkelovnskrog. Bordet og stolen fulgte Kaj Munk livet igennem som et kært minde og havnede til sidst i Vedersø Præstegård. Fra 1910 fik Kaj privatundervisning tre dage om ugen hos pastor Bachevolds nye kapellan i Brandstrup, københavneren Oscar Geismar (1877-1950). Hermed åbnede en helt ny verden sig for Kaj. Den intellektuelle pastor Geismar læste de store digtere som fx Oehlenschläger (se 1779) med Kaj. Oscar Geismar sagde: "*På Lolland går folk ikke i kirke, her går de i kærke.*"

Religion

Religiøsitet prægede stadig Kaj. En af hans voksne venner, den unge murer Peder Emmiche blev i 1910 alvorligt syg, den 12-årige Kaj bad til Gud for, at han skulle blive rask, men Vor Herre hørte ham ikke. Peder Emmiche døde 23. jan. 1911 fra kone og barn. Kaj var meget skuffet over, at der ikke skete en opstandelse, hans tro vaklede voldsomt.

Kammeraterne betragtede Kaj som "*en sær en,*" han skrev digte og stile på vers og kunne finde på at stå op på trappen eller en sten i skolegården og holde en moralsk tale til kammeraterne. Var i det hele taget "*aparte,*" men "*eneren*" var knusende begavet og drømte allerede dengang om at blive forfatter. Og digtning hørte sådan set også med til familien, idet digteren Nis Petersen (se 1897) er en fætter til Kaj Munk - søn af Knud Petersen.

De skarpe skel mellem indre mission og grundtvigianismen, som Kaj oplevede gennem sin barndom, kom i høj grad til at præge ham livet igennem, ikke blot i hans digtning og forfatterskab, men hele hans livsholdning blev fyldt med skarpe meninger livet igennem, det gjaldt også i politik.

Kaj holdt meget af sine nye forældre, han har altid betragtet dem helt som sine egne. Da forældrene blev gamle, og ikke kunne passe sig selv, flyttede han dem 1938 til Ulfborg, hvor han uden deres viden havde lejet en lejlighed til dem i Holmgade 28. Da Peter Munk døde 1939, flyttede Marie Munk hjem i præstegården i Vedersø, her boede den myndige dame sine sidste to leveår. Marie døde 16. maj 1941. Kaj tog morens gamle amerikanerur ned i stuen, hvor hun lå, satte det i stå, som også hendes liv var sat i stå. Ved hendes side sad hendes elskede søn Kaj. Hun blev begravet på Landet Kirkegård på Lolland 19. maj 1941. Og det *er* altså rigtigt, at det ikke kun er på Tåsinge, der ligger en - Landet Kirkegård.

Videre skolegang

Kaj gik til privat undervisning hos Oscar Geismar, der med sin litterære viden i stor stil prægede den unge digterspire. Formålet var, at gøre Kaj klar til den private Maribo Realskole. Her blev Kaj indskrevet 1911. Men forinden havde Peter Munk kviet sig, at gå i realen kostede, og økonomien i det lille husmandssted var ikke ubegrænset. "*Du har så lange tynde fingre, vil du ikke være urmager?*" Forslaget faldt ikke i god jord. "*Eller skrædder da?*" Lige lidt hjalp det. Ingen tilslutning fra Marie. Så gav han op. "*Ja, ja, så i Guds navn da, Marie, så*

får du råde." Kaj fik sin mellemskoleeksamen med - 5,42 og blev konfirmeret i Maribo Domkirke 14. april 1912 efter at have gået til præst hos provst Jensen. Som realskoleelev skrev han 1913 sin første novelle: "*En rottejagt.*" På skolen oplevede han en medrivende undervisning og fik 1914 den realeksamen, som moren havde bestemt. Her oplevede Kaj også sin første forelskelse: "*Hver gang jeg så et stjernesked, skyndte jeg mig at ønske, et kys af Ellefie, før året var omme.*" Til sin realeksamen opnåede Kaj en høj karakter - 5,77.

Herefter blev Kaj juli 1914 elev på Nykøbing Falsters Katedralskole, netop i den måned Første Verdenskrig brød ud. Men her faldt han aldrig til, han opfattede lærerne som utilnærmelige guder, blottet for menneskelighed. I religion havde han pastor Balslev, der altid kom asende sveddryppende et kvarter for sent til timerne. Tre års ørkenvandring sagde Kaj selv. Han havde friplads, og måtte derfor finde sig i drillerier som: "*Fattiglembarn.*" Også her oplevede han en glødende forelskelse, Victoria hed den udkårne. Men senere skrev han: "*Hun er jo ikke en passende kone for mig. Står under mig i dannelse og i det hele taget.*" Han boede hos sin tante og onkel i Frejlev 10 km SV for Nykøbing, det var bestemt heller ikke en succes, han blev uvenner med dem og flyttede til en skolekammerats mor lærerenke Lorenzen i Grænge. Det blev dog i denne periode, han lærte en del om poesi fx Henrik Ibsens (se 1828) digte.

Også politisk markerede den unge Kaj Munk sig. Begivenhederne omkring Første Verdenskrig satte hans kristne tro alvorligt på prøve: "*Kan denne ondskab være Guds værk?*" Det var også en stor skuffelse for ham, at Danmark 25. jan. 1917 solgte Dansk Vestindiske Øer (se 1917) til USA for 25 mio. \$. Han gik på barrikaderne og demonstrerede voldsomt mod det danske salg.

Fra Nykøbing Falster Katedralskole blev Kaj Munk student 1917 som nr. 4 i flokken med eksamensresultatet - 5,39. Han fik tildelt Blichers Legat på 35 kr. Men han var meget i tvivl, skulle han være præst, digter, journalist eller skuespiller? Med moren havde han disse diskussioner, her var far Peter stået af, hendes fornuftige svar lød: "*Det kan du selv bestemme, når den tid kommer. Men din eksamen skal du have, for ellers kan du ikke selv bestemme det, når tiden kommer.*"

Samme år debuterede han med sit første skuespil, skrevet mellem 20. marts og 2. april 1917, et bibelsk drama: "*Pilatus.*" Han læste meget litteratur: Edvard Cohen Brandes (se 1847), Jørgen Vilhelm Bergsøe (se 1835), Valdemar Rørdam (se 1872), Herman Joachim Bang (se 1857), Johannes Jørgensen (se 1866), Martin Andersen Nexø (se 1869), Bjørnstjerne Martinius Bjørnson (se 1832) og Sven Lange (1868-1930).

I 1917 blev Kaj Munk stud.theol. fra Københavns Universitet. Her tog han første del af den teologiske embedseksamen juni 1923. Efter syv års teologistudium tog han anden del 26. jan. 1924, og var hermed cand.theol. Ordinationen foregik i Landet Kirke 25. maj, og forældrene holdt en fest i hjemmet. Ved den efterfølgende audiens hos kronprinsen, den senere Frederik IX, sagde han til kronprinsen: "*Jeg ville nu gerne have hilst på Deres far.*" Beskedenhed var heller ikke dengang hans dyd. Egentlig havde han ikke megen lyst til at blive præst, hans tro vaklede, og en overgang tænkte han på at blive lærer eller journalist.

Gennem studieårene havde Kaj Munk sideløbende haft timer som lærer på Holte Almenskole. Men der var langt til Holte på cykel, derfor fandt han job på Barfoeds Mindeskole på Åbenrå i København fra 1. april 1919 og fem år frem og nåede at føre sine drenge op til præliminæreksamen. Indtægten var vigtig, for digtningen kastede endnu ikke noget af sig, så han havde brug for lønnen. Han gik også selv til undervisning i hebræisk, hvor han bestod prøven jan. 1919 og i græsk, men her gik det galt, han havde ikke nået at læse hele sit pensum. Et halvt år senere bestod han dog prøven.

Den lange, unge, spinkle, lemmedaskende lollik var en "ener" blandt sine venner. Men han var aldrig med på moden, gik i meget snævre bukser, tålte ikke tobaksrøg, havde ofte migræne og spiste ikke risengrød. Med sin særegne optræden kunne han, som han også gjorde i Vejleby Skole, sidde på skolens trappe og læse digte for kammeraterne. I hele sin studieperiode var han fortsat meget påvirket af pastor Bachevolds kapellan pastor Oscar Geismar, som han satte meget højt.

Under universitetsstudierne boede han først hos en ældre frk. Anna K. Pedersen, Larsleistræde 1, 3. sal, København. Her faldt han godt til med tilladelse til at bruge hele lejligheden. Drillerierne var i højsædet, han kaldte værtinden for "tante Anna" eller "Madammen" eller helt respektløs "den tykke." Til gengæld kaldte hun ham "Munken min." Ofte kom der pakker fra Opager til Kaj, så dækkede han kaffebord, og sammen med "tante Anna" nød de morens lollandske klejner og andet godt. Da Kaj Munk senere kom til Vedersø, besøgte "tante Anna" ham i en længere sommerferie. Fra april 1921 fik han plads på Det kgl. Kollegium Regensen frem til 20. marts 1924.

Regenstiden

Regensen, der ligger lige over for Rundetårn, blev bygget med tilskud fra Christian IV. Kollegiet var fribolig for godt 100 studerende, der begyndte indflytningen 1623. Regensen har en lang historie, den kan du læse mere om (se 1569 og 1618). Kaj Munk befandt sig rigtig godt på Regensen. Den 15. marts 1922 blev han valgt til "bladmand," og sept. samme år til "klokker," som er de studerendes højeste tillidsmand. "Ypperstepræsten," som klokkeren kaldtes blandt regensianerne, havde ansvaret for at arrangere "Rusfesten," som var en af de mange fester som studenterne også dengang jævnlige holdt. Til festerne så alle hen til Kaj Munks egne skrevne lejlighedssange og hans morsomme taler, der altid var meget populære.

Kaj Munk arrangerede også de berømte "Slåbrokaftener," hvor han inviterede fornemme personligheder til diskussion i studenterkredsen, ikke til foredrag, dem havde de nok af. Til disse "Slåbrokaftener," mødte studenterne op i slåbrok rygende på lange piber. Den første gæst var det politiske ikon og Danmarks største statsmand den tidligere statsminister I.C. Christensen (se 1856). En invitation blev også sendt til Kong Christian X (se 1912): "Det ville være fint, hvis De kunne komme en aften i ugen fra 10.-16. dec. 1922." Men det lykkedes ham dog ikke at få kongen overtalt. Skuespilleren Olaf Poulsen sendte

afbud grundet sygdom, og forfatteren Henrik sendte et elskværdigt afbud.

Pontoppidan

Sammen med sin studiekammerat Herluf Aagaard rejste Kaj Munk 1922 en tur til Tyskland. På en tur fra Berlin til Leipzig fik de deres luftdåb i en gammel åben tosædet plimsoller, hvor regnen piskede på huden..

Ved generalforsamlingen 1. marts 1923 trådte Kaj Munk tilbage som "klokker." Konsekvent i sine holdninger som altid. Visse kammerater havde uretfærdigt og ondskabsfuldt kritiseret og drillet ham, fordi han var "aparte," derfor skulle han "kanøfles." På generalforsamlingen holdt han en lang og bitter afskedsindlæg, som kom i "klokkerprotokollen." Efterfølgende fik de involverede kammerater dårlig samvittighed og forærede ham et tinbæger med inskription samt en check på 200 kr.

I et brev takkede Kaj Munk for bægeret, som han i fremtiden ville glæde sig over. Men samtidig returnerede han de 200 kr., som han ikke følte sig fortjent til, og foreslog de skulle bruges til en fond.

Mange regensianere tog efterfølgende til pennen. Nogle med kraftige angreb på personen og brugte ord som: Taktløs, overgreb, smålig, forfængelig, manglende selvkritik, storhedsvanvid og en dårlig kammerat der elsker at høre sin egen veltalenhed for at indkassere Regensens bifald. Andre udtrykte sympati for måden, hvorpå han styrede Regensen og ikke mindst hans digteriske talent blev rost.

Tinbægeret som kammeraterne på Regensen gav Kaj Munk >

Trods de mange kritiske kommentarer og den bitre afgang fra klokkerembedet var Kaj Munk meget glad for den tid og de erfaringer, embedet havde givet ham, og ikke mindst de kammerater han her fik for livet. Det var en periode i hans liv, der fik stor betydning for hans videre udvikling: "Jeg er blevet ligevægtigere og for så vidt også lykkeligere."

Kaj Munks kulinariske opfindsomhed på Regensen var stor, en dag serverede han: "Banan kogt i mælk" med ordene: "Her ser du en ret, verden aldrig før har set." Efter at have smagt på delikatessen fortsatte han: "Og som verden heller aldrig mere vil få at se."

Foråret 1923 valgte Kaj Munk at flytte fra Regensen, det muntre studenterliv med fester, megen uro samt hans migræne blev et problem. Han måtte finde et sted, hvor han kunne få både sjælero og arbejdsro, hvis han skulle bestå den forestående teologiske embedseksamen. Hos smed Andreas Meisel på Christoffers Allé 67, i Buddinges landlige fred, lejede han i villa "Alba" et værelse. Kaj Munk havde kun godt at sige om familien, der havde købt grunden 1906, bygget sommerhus 1908 og helårshuset 1922. Her gik han efter sigende rundt i kvarteret påklædt i badekåbe.

Juli 1923 var Kaj Munk "*den sædvanlige tur,*" som han sagde, i Tyskland. Han besøgte Berlin, Nürnberg og München. Det var i inflationens tid, da han vekslede 10 kr. fik han 1,2 mio. mark. Til gengæld kostede en kringle 1.500 mark og en liter mælk 10.400 mark. Det var et uhyggeligt syn, der mødte ham, Tyskland gik sultedøden i møde, butikker lukkede, og krigsinvalidere lå som ådsler langs fortovene og tiggede. Men trods dette skræmmende gadebillede bugnede markerne af afgrøder, høsten stod i fulde lader, alt så ud som velholdt, og livet gik sin vante gang,

Ud i det virkelige liv

Den herlige studietid var nu forbi, livets barske vilkår var blevet en realitet. Han måtte finde sig et lønnet job. I et blad fandt han en annonce, der fortalte om et præsteembede i Vedersø, men han anede ikke, hvor i landet Vedersø lå. Heller ikke hans studiekammerater besad denne viden, der endnu ikke havde nået universitetsniveau. Der var dog en enkelt af kammeraterne, der havde familie i det vestjyske, så han kunne fortælle, der var utrolig smuk derovre, masser af vand og sand, næsten ingen mennesker, og dem der var, ville handle om alt muligt. Kaj Munk fandt et Danmarkskort frem og blev chokeret, Vedersø - så langt væk både fra Regensen og fra Lolland, næsten så langt væk som da faren rejste til Australien. Og den stakkels mor der gerne havde set ham som præst på Lolland, for Kaj var hendes livsprojekt.

Trods denne store geografiske forskrækkelse sendte han en ansøgning, hvor han bad om lov til at komme til Vedersø og holde en prøveprædiken. De blev lykkelige i "*Wejse,*" som man siger derude, og menighedsrådsformand Anton Halkjær sagde straks, ja tak - og så tænkte han - *endelig*. I fire år havde de måttet leve uden præst i sognet, fordi den tidligere præst, i lighed med mange andre præster, havde fundet embede i området S for Kongeå, der 1920 igen var blevet dansk jord, og derfor igen søgte danske præster. Så konkurrencen om embedet i Vedersø var ikke stor. Heller ikke indbyggerantallet duperede, omkring 600 sjæle hørte til det vidtstrakte pastorat.

Navnet Vedersø kommer af Vidars-Høgh omskrevet til Vidars Høj. Vidar var søn af Frigg og Odin, han var den nordiske Gud for tavshed og sparsommelighed. Det var Vidar, der ved Ragnarok dræbte Fenrisulven, der havde slugt Odin, og verden blev dermed smukkere.

Kaj Munks debut som præst

Prøveprædikenen blev aftalt til nytårsdag 1924 kl. 13:00, det var faktisk næsten en måned, før han bestod sin eksamen, der først blev afsluttet 26. jan. Anton Halkjær havde sendt sin forkarl til Ulfborg Station med hestekøretøj for at hente den lange, ranglede, unge mand.

Kaj Munks debut i Vedersø Kirke blev et tilløbsstykke. Ingen ville gå glip af denne nytårsdags spændende oplevelse - *og så efter fire lange år*. I sin lange præstekjole på vej op ad den lille bakke til Vedersø Kirke faldt han i det smattede føre, men han fortsatte ufortrødent. Lidt haltende og beskidt trådte han ind i kirken, der var fyldt til sidste plads. Som en velment velkomst rejste hele menigheden sig op. Stille skred han op ad kirkegulvet, alles øjne i den fyldte kirke hvilede på ham. Trods stilheden kunne menighedens tanker, *på det vestjyske sprog*, næsten høres:

"Han æ got nok nøj ong"

"a tøws han krewler"

"han sejer no nøj sær ue"

"a tøws, han gor sån let mærkle"

“han æ no et så bete endda”   “æ skow æ nøj smate”

Ja, sådan gik de udtalte tanker denne nytårsdag i Vedersø Kirke. Men da han talte fra prædikestolen, da viste han sin udstråling.

Kaj Munks første prædiken i Vedersø handlede om en perlekrans, der med sine mange forskellige nuancer og kulører kunne sammenlignes med årets dage og livets gang. Prædikenen var enkel, kort og let forståelig, noget der faldt i menighedens smag. Og det blev en stil, der blev kendetegnende for hans fremtidige prædikener.

Da gudstjenesten var forbi, havde Kaj Munk så travlt, at han næppe kunne vente, til folk var ude af kirken. Han skulle nemlig nå toget tilbage til Lolland. Men menighedsrådet nåede da lige at få en snak med ham. Ved det efterfølgende menighedsrådsmøde sagde Anton Halkjær:

“Der skeer eet nøj ve å ta ham, hvis vi sku blyw kyw a ham, for han seer endda svag, spinkel og mawer ue. Det seer eet u til, at han løver swår læng.”

Livsstilling

Kaj Munk fik præsteembedet i Vedersø, konkurrencen var jo heller ikke så stor, udnævnelsen modtog han 15. april 1924, og det blev en livsstilling. De første par år gjaldt det også embedet i Stadil. Indsættelsen som sognepræst i embedet skete 1. juni 1924, af provst Kristensen, Ulfborg. Kaj Munk levede og virkede i Vedersø til sin tragiske død 4. jan. 1944. Han blev en meget afholdt præst i sognet, gensidigt holdt han også af egnens beboere. Han levede sig ind i befolkningen, accepterede deres egenart, og som han selv sagde:

“Folk her på egnen kan godt sælge en trepattet ko i Jesus navn.”

Fra anden side er der kommet følgende bemærkning: Hvis du køber en ko af en missionsmand, og han sælger den i Jesus navn, så er der stor fare for, at koen er trepattet.

Meget var anderledes i forhold til hans tidligere liv, det gjaldt ikke mindst sproget, sværere end hebræisk påstod Kaj Munk, han forstod næppe mere end hvert andet ord.

I et julebrev til en ven skrev han:

“I det år der er gået, har jeg lært meget af bønderne. Alligevel er min plads ikke her. Præstegerningen sprænger mig. Hvordan kan en digter være præst? En digter er jo en mand, der giver alle ret, fordi han forstår dem - og præsten er den, der giver ingen ret. Men jeg kan ikke komme herfra. Dels skal jeg blive her for kirkeministerens skyld - han skal drilles. I det øjeblik jeg forlader Vedersø, lægger han dette og Stadil sammen - og det er der ingen her, der kan tænke sig. Derfor må jeg blive hans tid ud. Dernæst skal jeg leve, dvs. have penge.”

Endelig var der også hensynet til hans mor, hun ville blive skuffet, hvis han forlod præstegerningen. Han måtte blive til hun døde.

Det skulle vise sig, at Kaj Munk trivedes godt blandt beboerne i brændingen så tæt på havet. Som han senere sagde:

“Vi ejer hele himlen herude – og havet med”

Vedersø Kirke

Kirken er bygget af granitkvadre i romansk stil i årene 1100-1250. Taget er tækket med bly. Tårnet er bygget af munkesten omkring år 1500 i samme periode som våbenhuset, hvor der står en charmerende jernbeslået fattigblok af træ. Kirken er, ifølge brev fra 1474, viet til den romerske officer Sankt Sebastian en af oldkirkens martyrer. Sebastian blev beordret henrettet

med pileskud, men en kristen kvinde plejede ham, så han kom sig. I middelalderen, omkring år 1300, kom kirken i stærkt forfald, det resulterede i, at koret styrtede sammen. Fra 1474 solgtes afladsbreve, der lovede en reducere på 440 dage af tiden i skærsilden, det gjaldt også de pilgrimme, der besøgte kirken for at bede, forudsat naturligvis at de gav en gave. Det gav gode penge i kirkekassen, der brugtes til den tiltrængte restaurering. Men så kom Martin Luther (se 1483) med et oprør mod denne ugudelighed. Kirkens sideskib har tidligere tjent som gravkapel. Kirken har været ejet af herremand de Linde på Aabjerg, der havde sin egen kirkestol. En del af de gamle tilbygninger blev nedrevet år 1800. I kirkens gamle granitalterbord gemmes en relikvie i en lille blykasse indeholdende svage rester af tøjstumper hidrørende fra en helgens klæde, der gættes på Sankt Sebastians eller Jomfru Marias. Det meste af inventaret er fra tiden efter Reformationen. Altertavlen er fra 1700-allet, maleriet er ikke det oprindelige, men blev i midten af 1800-tallet malet af N. Jørgensen,

Ringkjøbing. I 1917 gennemgik kirken er større restaurering, og N. Jørgensens altertavle blev flyttet ned på kirkens sydmur. Som nyt alterbillede valgte man en kopi af alterbilledet i Vallø Slotskapel af nadvermåltidet, eftergjort af dekorationsmaler Harald Munk. Originalen er et værk af den danske maler af fransk afstamning Benoit Coffre (1671-1722). Kirkeskibet er en tremastet skonnert bygget 1925 af lærer P. Fjelking, Vedersø, der var en

af Kaj Munks nære venner. Et glasmaleri, af den svenske kunstner, Bo Beskow er skænket af kirkemenigheden i Norrköping. På østvæggen sidder en mindetavle over Kaj Munk med et salmevers af Anders Sørensen Vedel (se 1542). I 1984 gennemgik kirken igen en restaurering. Og igen kom N. Jørgensens alterbillede tilbage på sin plads, og Harald Munks billede blev hængt op i gravkælderen. Den syvarmede lysestage er en gave fra pastor J.F. Plesners (13/6 1815-9/1 1892) børn i anledning af hans 100 års fødselsdag i 1915. Et af børnene er den kendte arkitekt Ulrik Plesner (se 1861).

Kirken har haft tre forskellige døbefonte, en af dem har stået i hestestalden på Aabjerg, den blev 1915 foræret til Ringkjøbing Museum. I 1800-tallet lå en døbefont gennem mange år udenfor kirkegårdsdiget, men blev så foræret som bryllupsgave til et ungt par, der fik sit hjem på Staby Møllegård, hvor den stod i mange år. Efter endnu et par stationer er den kommet tilbage til Vedersø og står nu i gravkrypten under tårnet. Her hænger også et krucifiks fra 1400-tallet. Nuværende døbefont har været grisetrug og senere fungeret som blomsterkumme i haven hos gårdejer Jens P. Kirkeby.

Ejendommeligt er det, at alle børn i Vedersø, ifølge kirkebøgerne, fra 1815 til 1825 er hjemmedøbt, om det skyldes, at man i disse år ikke har haft en døbefont i kirken, er stadig uvis. Prædikestolen er fra 1615 og har fire malerier. Som tekst i et af felterne står: *"En arbejder er sin løn værd."* Det menes, at maleren var utilfreds med den løn, han fik af kirkens ejer herremanden på Aabjerg, der så fra sin egen kirkestol kunne fundere over denne tekst. På den indvendige nordside af skibet sidder et hugget stenhoved. Der gættes på, at det kan være

Sankt Sebastians hoved, men det kan også være den nordiske gud Vidar, der er Vedersøs navnefar som omtalt side 11.

På kirkegården ses Lise og Kaj Munks gravsted ved korets gavl. I det sydvestlige hjørne af kirkegården ses Marie Sands grav. Marie Sand var født 21. aug. 1895, som 30-årig ung mor døde hun 26. okt. 1925 i barselsseng sammen med sin lille dreng, mor og søn blev lagt i samme kiste. Tilbage stod manden, Kristen og to piger på 8 og 5 år Maren og Anna. Dødsfaldet gjorde et stærkt indtryk på egnens beboere og ikke mindst på Kaj Munk, der holdt en meget bevæget tale ved begravelsen. Efterfølgende skrev han dramastykket *"Ordet"* om opvækkelsen fra de døde. Stykket blev hans mest kendte værk.

Tæt ved denne grav ligger Plesners familiegravsted. J.F. Plesner var sognepræst i Vedersø 1856-92. Hans søstre brevvexlede med forfatteren Charles Dickens (se 1812).

Ved de tre indgange til kirkegården ses nogle af Danmarks få færister. Deres formål var i ældre tid at holde løsgående kreaturer, svin og fanden selv med hans bukkefod ude fra kirkegården. Vi kan se færister ved Tranebjerg Kirke på Samsø, Bregninge Kirke på Ærø og ved Dejbjerg Kirke.

Ved den vestre indgang til kirkegården står en granitsokkel med en bronzebuste af Kaj Munk. Skulpturen er skabt af billedhugger Karen Lund Andersen, Ringkjøbing, der er uddannet på Århus Kunstakademi.

Præstegården

I præstegården, der ligger 1½ km V for kirken, indrettede Kaj Munk sit arbejdsværelse, som han kaldte: *"Regensen,"* for derigennem dog at have en fornemmelse til sit tidligere glade studieliv. Senere blev arbejdsværelset også kaldt: *"Stærekassen."* Sønnen Mogens Munk har udtalt:

"Der skulle en meget god grund til, hvis vi skulle forstyrre vores far på arbejdsværelset. I huset boede der, udover vores familie på syv, også to husbestyrerinder, en hjælpepræst og vores lærer."

I den første tid havde Kaj Munk ikke mange penge til sin rådighed. Han var så fattig, at når posten kom med en opkrævning, løb han ud i haven og gemte sig under et træ, til posten var væk. Da vinteren nærmede sig, sagde hans første husholder Stinne Tarpgaard:

"Vi ska tænke o å ha nåt å fyr mæj te æ vinter."

"Jeg har ingen penge, men du skal nok få noget at fyre med."

Så gik Kaj Munk op i Møllebjergene, hvor han skovede træer, savede, kløvede, og så var der brændsel til vinteren.

For øvrigt havde han mange husbestyrerinder, men mange af dem blev skræmt bort. Fra *"Regensen"* kunne der midt om natten lyde høje råb: *"Død, blod, hævn -"* dramatikeren var på arbejde med et nyt værk, men det vidste de ikke.

"Som præst føler jeg mig som kunstner, og som kunstner føler jeg mig som præst."

Et andet problem for Kaj Munk var mangel på kvindeligt selskab. Julen 1924 havde han haft et oplivende besøg af en af sine kvindelige elever fra regenstiden og hendes veninde, de bad, om de måtte komme igen i sommerferien. Veninden kom, og Kaj Munk var himlen nær. Da hun igen rejste hjem til København, var aftalen, at han skulle følge efter og tale med hendes

forældre. Men hans drilske breve forvirrede hende, hun forstod ham ikke. Så skrev hun, at det var bedst at holde, med noget der var så umuligt. Han sad tilbage med et knust hjerte. Himlen var blevet til et helvede. Han forsøgte at koncentrere sig om sine prædikener og sin Gud.

"Guds rige er noget større end Danmarks rige"

Kaj Munk udmærkede sig også ved at være en dygtig taler såvel fra prædikestolen som ved festlige lejligheder. Hans prædikener forblev som regel korte, men rammende. Ofte brugte han naturen som billede på det kristelige. Prædikestolen brugte han også i rig udstrækning til bekendtgørelser af de begivenheder, der var sket i sognet eller andre store begivenheder i ind- og udland. Noget der i gammel tid var meget udbredt, hvor præstestolen på det nærmeste blev brugt som: *"Dagens avis."*

Til de festlige lejligheder indledte han ofte talen med en spøg, for at fange alle gæsters opmærksomhed. Som fx til Astrid Borgensgaard og Johannes Andersens bryllup i Vedersø marts 1925. Fru lærer Fjelking øste suppen op, og Kaj Munk indledte sin tale med:

"Ja, Johannes, De kan sagtens, De får Dem en kone i dag til at hjælpe Dem og sørge for Dem - De kan blot se på, hvorledes fru Fjelking har givet sin mand langt flere boller i suppen, end vi andre har fået."

Familien Fjelking blev som nævnt Munks nære venner, et venskab der holdt, også efter at Fjelking 1925 flyttede til Als. De havde også en stor fælles interesse nemlig jagt. En dag de kørte på jagt i en gammel kalesjevogn, løb der to høns over vejen i Alrum, de kom for skade at køre den ene af hønsene over. Kaj Munk sagde beklagende: *"Det kom vi ikke så godt fra,"* hvortil Fjelking svarede:

"Åh, vi fik dog den ene."

For øvrigt var Kaj Munks første jagtvåben en haglbøsse med et løb, som han havde tilegnet sig for 12 kr. 50 øre.

Politisk blandede Kaj Munk sig også i samfundsdebatten. Et af de steder han ofte mødte kraftig modvind var, når der blev søgt om spiritusbevillinger til hoteller og restaurationer på enen, for han var en stor modstander af, at give disse bevillinger og gik ildfuld imod.

Da sognet ved en afstemning skulle bestemme, hvorvidt Vedersø Klit Badehotel og hotelejer Christian Larsen skulle have bevilling til udskænkning, sad Kaj Munk på hotellet over en kande kaffe, fra valget åbnede til det lukkede. Herfra fulgte han med sit falkeblik dem, der kom for at stemme. Det har sikkert været ret så irriterende ikke mindst for hotelejeren. Afstemningen gav ikke hotelejeren den ønskede bevilling.

Der var flere meninger om Kaj Munks reaktion. Der var dengang kun fire sommerhuse i sognet, og Kaj Munk ønskede ikke, at antallet af ferieboliger skulle stige. Han frygtede, at hvis badehotellet fik spiritusbevilling, ville der komme mange flere sommerhuse til sognet. Andre mente blot, at han ville sætte befolkningen på en prøve.

Kaj Munk synes her at være en smule dobbeltmoralisk i sine holdninger, selv var han bestemt ingen forsager af spiritus. Samme aften inviterede han sogneråd og menighedsråd til spisning i præstegården - med *avec* - som der stod. Hvad der betyder cognac, likør eller lignende til kaffen. Det fortælles også, at han aldrig glemte at have en halv flaske snaps med i tasken på sine jagtture, og tilmed havde han også en god vinkælder.

Kaj Munks hjælpere

Kaj Munk nød også stor respekt, hengivenhed og beundring fra sine hjælpere i embedet. Som fx organist Cecilie Sand, der til hver eneste gudstjeneste cyklede to mil til og fra sit job. Også udtalelser fra flere af hans hjælpepræster afslører deres respekt og beundring for Kaj Munk.

En ung karl, som havde været altnuligmand i præstegården, bad Kaj Munk om en anbefaling, fordi han søgte en anden plads i Ringkjøbing.

Her er anbefalingen gengivet anonymt:

Anbefaling

Aage P. har i sommeren 19.. været karl i Vedersø Præstegård. Han har i denne tid vist sig som et ualmindelig pålideligt og samvittighedsfuldt menneske, når det drejede sig om at overholde spisetiderne, præcis som et urværk har han afbrudt arbejdet allerede inden fyraften. Med en aldrig svigtende omhu har han draget omsorg for, at hverken arbejdstøj eller redskaber blev udsat for slid. Han har aldrig udvist forsømmelighed eller uagtsomhed, når det gjaldt om at slå en sludder af eller tage sig et hvil.

Jeg kan således anbefale ham på det bedste til en hvilken som helst plads, som man i kraft af ovennævnte kvalifikationer vil finde ham velskikket til.

Kaj Munk

I den gamle skole ved Kirkebakkens fod boede en af hans trofaste hjælpere, Viggo Thornvig. Fra 1929 var han ansat som ringer, graver og kirkebetjent ved Vedersø Kirke, de første 14 år sammen med Kaj Munk. Han nåede 51 års ansættelse ved Vedersø Kirke.

En søndag var Viggo Thornvig ikke kommet til tiden, så Kaj Munk sprang op i tårnet, hvor han slog bedeslagene, i antal vistnok lidt rigeligt fortælles det. Så kom Viggo Thornvig løbende, der blev udvekslet hurtige, skarpe bemærkninger om, hvis ur der gik rigtig. Kaj Munk sagde:

"Nu har jeg slået bedeslagene, så må du klare resten."

Og det gjorde Viggo Thornvig, skønt det blev i omvendt rækkefølge.

Gennem de mange år efter Kaj Munks død har Viggo Thornvig beredvilligt stillet sig til rådighed for besøgende såvel til Vedersø Kirke som til Kaj Munks Grav. Selskaber, skoler, foreninger, udflugter af enhver art og sommerferiegæster. Lørdag-søndag i juli var der en sand strøm fra morgen til aften.

"Engang holdt der 14 rutebiler her udenfor," har Viggo Thornvig udtalt.

Viggo Thornvig blev aldrig gift, men siden hans mors død 1952 har Stine Jensen været hans husbestyrerinde og tro hjælper gennem 28 år. Viggo Thornvig har skrevet erindringer om sit liv i Vedersø og samarbejdet med Kaj Munk: *"Oplevelser med Kaj Munk,"* udgivet 1983. Også fra disse erindringer har jeg *"stjålet"* flere oplysninger til herværende historie.

Det skønnes, at Vedersø Kirke i årene lige efter krigen blev besøgt af mindst 100.000 gæster om året. Også fra udlandet var der mange gæster, med svenskere og hollændere i overtal.

*Viggo Thornvig fotograferet 25. januar 1982
med Hendes Majestæt Dronningens fortjenstmedalje i sølv >*

Sangeren Kaj Munk

En stor sorg var det for Kaj Munk, at han overhovedet ikke kunne synge. Han ejede faktisk ikke en ren tone i livet, nogen hævdede endda, at han ikke engang kunne kende melodierne fra gang til gang.

"Vor Herre tog min sangstemme og mit helbred, til gengæld gav han mig fantasien, og det er jeg meget taknemmelig for"

Han var også temmelig blottet, når det gjaldt forståelse for billedhuggerkunst, malerkunst og musisk kunst. Men i stedet var Kaj Munk ordets og dramatikens kunstner.

Manden Kaj Munk

Men præsten var også mand, og som sådan havde han kastet sine øjne på sin ven købmand Niels Skyttes smukke kone Hilde. I breve fra 1926 til sin ven fra studietiden, dr.theol. Niels Nøjgaard, fortæller han om sin stormende forelskelse.

"Jeg kan jo ikke være kæreste med en anden mands kone bag hans ryg. Ikke fordi jeg er præst, men fordi jeg er mig. Kan jeg ikke se folk i øjnene, kan jeg ikke leve."

At bede Hilde Skytte søge skilsmisse var ikke vejen, ej heller at flygte med hende.

"Bedre kunne jeg dræbe ham. Men det tror jeg sandfærdig ikke nok på min lidenskab til at turde gøre, og skulle forsvare over for mig selv bagefter"

I det hele taget bærer brevene præg af en oprigtig fortvivlelse over, ikke at turde eller kunne vælge. Det fortælles, at Hilde heller ikke var uden sympati for præsten, men følelserne blev dog holdt i ave, og en anden pige skulle snart komme på banen.

Brevene blev offentliggjort i en bog udgivet af Niels Nøjgaards søn Morten Nøjgaard 2001:

"Af et overfladisk, gejstligt menneskes papirer"

En titel som kunne være Søren Aabye Kierkegaard (se 1813) værdig. Den hede forelskelse gav inspiration til skuespillet: *"Kærlighed,"* som Kaj Munk skrev netop 1926.

Samme år fik Kaj Munk, efter undersøgelse på Vejlefyord, konstateret tuberkulose. Lægen rådede ham til afslapning og hvile, et råd som han bestemt ikke fulgte, han var fuldstændig opslugt af nævnte skuespil, der beskæftigede ham de fleste af døgnets timer. Han blev bevilget et halvt års sygeorlov, hvor han rejste til Berlin. I 1927 blev det til to rejser, de gik til Tyskland og til Færøerne, der var så ulig Danmark og da helt særlig ulig det flade Lolland.

Flere gange blev Kaj Munk overvældet af mismod og vægelsind. Var præstegerningen det rigtige for ham, han havde sine tvivl. Han kunne måske blive lærer eller måske journalist, tænkte han som ofte før, for en indtægt skulle der jo til for livets ophold. Men kirkerne havde jo ligget der i 800 år og haft deres betydning, en betydning der vel ikke pludselig kunne være forbi. Og så satte han igen over Lillebælt, som den vægelsindede Christian II havde gjort ti gange i 1523, men Kaj Munk gjorde det kun en gang, så fortsatte han tværs over Jylland til sin nye verden - Vedersø.

På Kaj Munks 30 års fødselsdag 13. jan. 1928 samlede folk ind til en gave, et par hundrede kroner blev det til, hvad der var mange penge på den tid. De købte spise- og teskeer og en opøseske i Flora Danica sølv, en fornem gave, og menighedsrådets koner mødte op i præstegården for at ønske tillykke. Kaj Munks tog pænt imod den smukke lykønskning, men var meget negativ overfor gaven, der fik lov at ligge på bordet uåbnet, og han sagde ikke tak for den. Fra søndagens prædikestol fik menigheden følgende salut:

"I disse tider skal I bruge jeres penge til nyttige ting og ikke til uvedkommende sager mellem præst og menighed."

Ingen kunne være i tvivl om hentydningen. Ikke underligt fik vejseboerne mørke øjne og dybe rynker i ansigterne. Meget forståeligt. Det var takken for, at de lige havde ofret 2 eller 5 kroner for at glæde ham på hans fødselsdag. Giverne følte sig meget stødte over en så flabet behandling. Ham præsten var da helt utilregnelig, og i hvert fald havde han da ikke forstået at leve sig ind i egnens skikke. Men det blev ikke sidste gang han chokerede vejseboerne. På sin side var Kaj Munk ærgerlig over affæren og "*det forbandede gaveri.*"

Panik i Vedersø

Folk i sognet var nok klar over, at der var noget i gære mellem Birthe og Niels Jørgensens datter Lise og præsten. Men hov - marts 1928 så de i Ringkjøbing Amts Dagblad følgende annonce:

Forlovelse: Pastor Kaj Munk, Vedersø, og frk. cand. phil. Alma Klara Pedersen (D. af afdøde Restauratør S.P., København).

Panikken bredte sig i Vedersø. Mærkeligt - hende havde de aldrig hverken set eller hørt om. Forargelsen var stor, vores præst, en "*københavnner*" og så endda - "*en restauratørdatter,*" værre kunne det næsten ikke blive. Og stakkels Lise.

Et par dage senere deltog Kaj Munk i en bryllupsfest i sognet, her opdagede folk, at han nu havde en glat guldring på fingeren. Men o skræk så gik han hen og omfavnede den 18-årige Lise og kyssede hende i alles påsyn. Forargelsen blomstrede op, havde den præst da ingen moral, hans forlovede var i København, og nu gjorde han den stakkels Lise til grin. Der var virkelig noget at snakke om i sognet, ikke kun under denne bryllupsfest, hvor brudeparret næsten blev reduceret til statister, men også i de kommende dage var der meget at diskutere, så meget - at døgnet næsten ikke kunne slå til.

Katrine Hansen på Aabjerg var oprørt over annoncen, og hvad der ellers var blevet snakket om, og det var bestemt ikke småting, så hun skrev et brev til Kaj Munk, hvori hun udtrykte sin forargelse, over hans tvivlsomme og ukristelige livsførelse.

Her svarbrevet fra Kaj Munk der er ret så fornøjelig:

Vedersø fornøjelige Præstegård 3. april 1928

Kære dyrebare Frue!

Jeg elsker ikke Lise, for elske er et Romanord, som frasekyndige aldrig tage i Mund eller Pen. Jeg lever Mit Privatliv, ganske som jeg vil, og det rager ingen, ingen, ingen. Mine Sognebørn kan kun give sig af med det på 2 maader:

1) Sladder

2) Klage til Provsten.

Begge Veje staar Dem aabne og er i hvert Fald mig ganske ligegyldig.

Om jeg maatte ønske at have en Kæreste i København og en i Vedersø, er dette en sag mellem Pigerne og mig.

Jeg er som altid Deres skattede og udelt hengivne

Kaj Munk. Glædelig Paaske!

Forvirringen skulle blive endnu større. Vedersø Ungdomsforening opførte Hostrups: "*Soldaterløjer*" med afslutning 4. marts 1928. Jobbet som instruktør blev Kaj Munk bedt om at overtage. Frøken Elise Marie Jørgensen, der i daglig tale blev kaldt "*Lise,*" skulle spille

den tilbedte unge pige i teaterstykket. Forbavsende ofte fandt instruktøren det nødvendigt fysisk selv at instruere Lises medspiller i "kysseelskovsscenen."

Sagen om vedersøpræstens dobbeltforlovelse og dermed manglende moral kom naturligvis også provst Kristensen, Ulfborg for øre. Der var ganske vist ingen, der havde klaget, men provsten mødte temmelig nervøst op i Vedersø Præstegård som Kaj Munks ven for at støtte ham i de private vanskeligheder, der bestemt måtte være. Meget fik han ikke ud af besøget, men Kaj Munk gav ham en buket violer med hjem, og bad ham hilse provstinden og sige, at Kaj Munk hverken har bekræftet eller afkræftet noget som helst. Kort efter havde menighedsrådsformand Anton Halkjær sølvbryllup, og da han indbød præsten, tilføjede han:

"Og så er Deres forlovede velkommen med, enten hun hedder frk. Pedersen eller frk. Jørgensen"

Hvem der havde sat den famøse annonce i Dagbladet, var i lang tid uklart. Der var blevet gættet på Kaj Munks studiekammerater fra Regensen som en mulighed, de elskede jo at drille. Men på et tidspunkt langt senere kom det frem, det var spasmageren Kaj Munk selv.

Og guldringen han havde på fingeren til bryllupsfesten var simili.

Herefter faldt der lidt ro over gemytterne, for Lise rejste til København for at tage en boglig uddannelse. Men var det mon årsagen til, at Lise rejste til København? Visse kilder fortæller, at Kaj Munks jalousi gik hende meget på, hun brød med ham og rejste til København. Men lang tid skulle der ikke gå, før der blev endnu mere at snakke om i "Wejse."

Afskedsprædiken i utide

Ved høstgudstjenesten søndag 23. sept. 1928 var Kaj Munk meget bevæget. Han holdt en ganske usædvanlig prædiken.

Her gengivet i uddrag:

Når den første lærke synger, møder vi livets kræfter i forårets forventning og aner der Guds herlighed. Og når høsten køres ind - ja, det er rigtignok en god tekst at holde høstprædiken over. Sidder vi her ikke med taknemmelighed i alle hjerter? Ser, hvor Gud igen i år har velsignet vore hænders gerning, har ledet alt til det bedste, har givet os helbred og kræfter til at sanke korn i lade. Ja, det er alt Guds velsignelse, for hvilket vi er skyldige at takke og lyde og tjene ham. Det har vi da også samledes tit om her i gudshuset.

I 4 år har jeg stået her og sået Guds ord ud blandt jer, og det er vel så tid til at se efter, hvordan høsten tegner sig. Vi har delt det bedste med hinanden. Har disse toner nu mødt forståelse, og er her en god høst i Vedersø, sådan at vi kan glæde os på høstprædikenens dag?

Lad mig sige det straks, det er mit indtryk, at kirkegangen er gået godt frem, og kristendommen i det hele og store er i tilbagegang. For vor tros alvor her i sognet er der to store vanskeligheder. Den ene er min elskværdighed, og den anden jer egen forvisning om, at dette her er sådan et godt, lille, skikkeligt og fredeligt sogn. Forholder det sig sådan - jeg kan jo tage fejl - at kirkegangen går fremad og kristenlivet tilbage, så er det ikke nogen god tingenes tilstand.

Det er udmærket at forære mig sølvstøjtøj på min fødselsdag, men skyldes det blot, at jeg er en rar og omgængelig mand, der forstår at spøge med børn og snakke vittigheder med voksne og aldrig træder nogen for nær og lader folk byde ikke blot mig, men kirken og Guds rige, hvad de vil, ja, så var det bedre at undvære det sølvstøjtøj. Og er folk bare glade for, at jeg lover dem Himmerig ved enhver lejlighed og smiler og nikker til, at man kan bære sig ad, som man vil, så er der ikke meget ved den præstegerning. Og at man stimler til kirke fordi prædikenen er

kort, så man får ikke tid til at kede sig, og fordi jeg nu engang har ordet i min magt, ja, det skal de da ikke takkes for, hvis de så ikke i mindste måde efterlever de ord, de hører her. Og det har jeg ikke indtryk af, de gør.

Vil folk være så kristelige, som de vil have ord for at være her på stedet, må de lade noget af alt det kortspil og højtspil fare i de lange vinteraftener, de må kunne vise deres unge, at der kan være bedre ting at tage sig til, og de må kunne lægge den banden af i hjemmene, så man kan slippe for at høre smådreng på 5 år sige for Satan. Vil de unge piger virkelig være kristne, må de gå hjem øjeblikkeligt fra et bal, hvor en eneste karl viser sig fuld. Og så mødrene - der burde ikke findes et hjem i et sogn som dette, hvor moderen ikke overvandt sin fjaethed og lærte småbørnene aftenbønnen, før de sover ind. Er I blevet flittigere til at gå på sygebesøg og til de gamle og synge dem en salme i de 4 år, jeg har været her - til at tilgive hinanden fornærmelser og optræde sømmelig overfor naboer, så I er til glæde for hinanden? Jeg tvivler. Er oplevelserne ved alterbordet, trangen til syndsforladelse, er den øget? Respekten for Guds ord?

I selve den tid, jeg står her og uddeler Guds ord - den sparsomme søndagsformiddagstime er der folk, der skal rive, der skal grave grøfter, ja, endog folk, der skal tærskes deres korn. I et glimrende høstår, hvor vejret har holdt fortræffeligt, skal vi i kirketiden have dampmaskiner i gang og folk i arbejde ved dem her i Vedersø. Det er takken, Gud får for at velsigne jeres marker med afgrøde, velsigne jeres hænder med kræfter, velsigne jer med et gudshus.

Jeg har været en dårlig sjælehyrde for dette sogn i mine første år. Det er ikke gået fremad, men tilbage. Jeg vil ikke være præst blot for pengenes skyld, når jeg end ikke duer til det. Det kan jeg ikke forsvare.. Nej, men ved I, hvad jeg kan? Jeg kan gå hjem og skrive til ministeriet og bede om min afsked. Og måske jeg kan håbe, at I må få en missionspræst, der kan bringe røre og sætte spektakler, så dette sogn kan vågne op og vide, hvad det vil.

Efter denne svada kikkede kirkegængerne til hverandre med alvorlige miner, og dem med den sorteste samvittighed kikkede i gulvet. Alle var meget overrasket, ja, næsten chokeret, nogle var endda forarget. Var det virkelig deres præst, som de havde taget så godt imod, der gav dem et så lidet smigrende skudsmål. Og var det i virkeligheden hans afskedsprædiken? Jo, der blev så sandelig rigeligt at snakke om ved kaffebordene i de kommende dage, så meget at der næppe blev tid til - *højtspil*.

Menighedsrådsformand Anton Halkjær spurgte efter gudstjenesten Kaj Munk, hvad al den snak nu skulle betyde?

"Jeg har hørt, at folk i Vedersø ikke bryder sig om mig. Så de skal ikke pines med mig, for jeg kan sagtens få et andet kald"

Under en sammenkomst havde en person udtalt:

"Det er en sær jen, den pastor Munk! Ham bryder a mæ eet så møj om!"

Dette var kommet Kaj Munk for øre, og nærtagen som han var, reagerede han prompte.

Kaj Munk sendte en kortfattet ansøgning til et præsteembede på Orø i Isefjord, hvor han bl.a. antydede sit svigtende helbred. Måske var det ikke en helhjertet ansøgning, og den bar da heller ikke frugt. Så sendte han sin afskedsbegæring til provsten, der dog ikke sendte den videre, han ville først have en snak med Kaj Munk. I samråd med menighedsrådet resulterede samtalen i, at Kaj Munk ville fortsatte sin præstegerning, men på den betingelse, at der skulle afholdes et møde for menigheden i Vedersø Forsamlingshus med en afstemning om hans fremtidige *forbliven* eller *ikke forbliven* i embedet. Datoen for dette møde blev berammet til 3. april 1929.

Et meget uroligt sind og et ilter temperament plagede Kaj Munk. Hans afskedsprædiken til sine sognebørn og ansøgning mod nye jagtmarker var et udtryk for den uro, der kæmpede i ham. Var Lise rejst mod hans vilje, og hvad ville fremtiden bringe? Han skrev bunker af kærlighedsdigte til Lise, der aldrig er blevet offentliggjort, dem serverede han for hende juleaften 1928. Disse digte har åbenbart virket, for der blev igen glæde i præstegården.

Lyst til ægteskab

Til gudstjenesten 30. dec. 1928 i Vedersø Kirke blev der i stærkt snefog lyst til ægteskab mellem Elise Marie Jørgensen (8/9 1909- 9/9 1998) og Kaj Munk. Lise, der havde været en af Kaj Munks konfirmander, var datter af Birthe Kirstine Strandbygaard (1876-1968) og Niels Øster Jørgensen (1869-1958), de ejede en af egnens største slægtsgårde Borgensgård i Vedersø Kjær og havde foruden Lise to ældre sønner. Birthe Jørgensen drev gården videre efter sin mands død. Hun var et fromt og dygtigt menneske, der levede spartansk og havde et stort hjerte for alle, som led nød.

Bryllup

På Kaj Munks 31 års fødselsdag 13. jan. 1929 blev den 19-årige Lise Jørgensen og Kaj Munk viet i Skarrild Kirke, hvor Kaj Munks ungdomsven og studiekammerat Poul Høy Blicher Winther var præst. Poul Winther var også den, der kunne udrede en kurre på tråden, hvis en sådan var kommet mellem Lise og Kaj. Det kommende brudepar ankom på bryllupsdagen til Skarrild Præstegård. Kaj Munk havde lovet at holde aftengudstjenesten i Skarrild Kirke kl. 19:00. Efter gudstjenesten

var der budt til bryllupsmiddag på Gregersens Hotel i Herning. Først herefter blev vielsen foretaget, det skete i allerstørste hemmelighed, med færrest mulige vidner. Så det blev et bryllup helt uden gæster fra familie, venner eller fra sognebørn i Vedersø. Ifølge notaterne var vidnerne: Lærer Rasmussens kone, pastor Blicher Winthers kone og frk. Dideriksen, alle beboende i Skarrild Sogn. Vidnerne var tilkaldt møde et kvarter før midnat. Poul Høy Blicher Winther forestod vielsen. Den 19-årige unge smukke brud var iført en kort og elegant spadseredragt. Efter brylluppet tog brudeparret på bryllupsrejse til Berlin. Men brylluppet var fortsat en hemmelighed for beboerne i "Wejse."

Senere skulle Skarrild Kirke og familien Munk igen forenes om et bryllup. Idet Lise og Kaj Munks søn, Arne Munk i 1983 blev viet i Skarrild Kirke til Hanne Jørgensen fra Frejlev.

Det hændte ikke så sjældent, at Lise og Kaj kunne have brug for Poul Winthers råd. Specielt i den første tid, for Kaj Munk havde svært ved at indrette sig efter andres ønsker end netop sine egne. Lises forældre Birthe og Niels Jørgensen på Borgensgård var ikke alt for trygge ved den skæbne, deres eneste datter havde givet sig i vold. Deres nye svigersøn bragte nyt og uroligt blod ind i familien, han havde bestemt ikke den vestjyske ro over sig, som var sædvane i deres slægt. Og nu talte han igen om muligheden for at finde et andet job, hans nyeste ide var at få gymnasietimer i Aarhus. Og rask var han jo heller ikke, i flere perioder havde han været væk fra sit præsteembede med sygdom som begrundelse. Jo, Lise havde bestemt påtaget sig en meget stor opgave.

Midt i Skarrild By tæt ved Skarrild Kirke ligger et herligt lille 140 år gammelt stråtækt museum "Kirkely." Her har Skarrild-Karstoft Museum og Lokalarkiv til huse. En mindestue er indrettet til erindring om syv allierede flyvere, som aug. 1944 i deres Lancaster Bombemaskine blev skudt ned på en mark i Skarrild. Lokale borgere sørgede for, at de omkomne fik en kristen begravelse på Skarrild Kirkegård. Stadig finder slægtninge vej til de omkomnes grave, Skarrild Kirke og mindestuen.

Til det tidligere nævnte møde 3. april 1929, hvor Kaj Munks forhold til menigheden var sat på valg, var der mødt rigtig mange op. Det gjorde også Kaj Munk, der holdt en tordentale. Han lod dem vide, at han godt kunne forstå, hvis de var utilfreds med hans måde at være præst på, men det blev ikke bedre med ham. Ville de have forandring, kunne de sige til i aften. Han havde taget sølvtøjet, i sin tid, som udtryk for vennensind, men han harmedes over, at folk hudflettede hans rygte med hensyn til forlovelsen. Hvad han dog ikke synes at havde grund til, da han jo selv var årsag til forvirringen.

"Det er vel dog en kendsgerning, at man ikke gifter sig, fordi man har lyst til det eller er glad ved det, men fordi det nu engang hører sig til. Efter mit skøn er ægteskab den værste ulykke, der overgår et mandfolk, næst efter at han er født."

Besyderlig tale af en nygift mand, der endda har sin nygifte kone som tilhører. Ingen skulle tro, at fordi de stemte for hans forbliven, så havde de krammet på ham. Ingen gik fri: Spillefugle, skattesnydere, spiritusvenner og folk der lige så gerne tager en ed som en bøn i munden. Alle fik et skud hagl for boven.

"Formålet med et menneskes liv er ikke at have det dejligt - men at slås, virke, udrette noget"

De skulle også være klar over, at hans helbred ikke var blevet bedre, og at han ville tage på nye rejser. Hvis de bebrejdede ham hans rejser, fravær og alt det andet, måtte de hellere stemme ham ud denne aften.

Der skulle stemmes om hans fremtidige *forbliven* eller *ikke forbliven* i embedet - ja eller nej. Spændingen var stor, 80 stemmesedler blev delt rundt, af dem blev 77 afleveret, 76 af dem stemte *ja* for *præstens forbliven*, kun en var en anelse negativ: "*Det kan han selv Bestemme,*" stod der, så det blev tættest muligt på 100 % - ja stemmer.

Kaj Munk, og bestemt ikke mindst Lise, var meget glade efter den for dem positive afstemning. Så kunne de blive boende i Vedersø, og nu skulle præstegården derude mellem sø og klit blive et rigtig hyggeligt hjem. Et hjem præget af Lises blide kvindehånd og udstråling af hygge, lys og varme. Ikke den tomme ensomhedens helvede som den ofte havde været for Kaj, da han med sit svingende humør boede alene. Og ønskerne blev i rigt mål opfyldt.

*Øde der var i min stue
og vintergråt i mit sind.
Da er der en, der har båret
en markblomstbuket derind.*

*Jeg løfter den mod mit ansigt,
Den dufter, den blusser og sner,
Jeg lægger mit øre imod den
og hører, lærkerne ler.*

*Den låner af sine farvers
duggede lys til mit sind.
Tak da til ham, der har båret
markblomstbuketten derind.*

Levede præsten på polsk? (Se 1893)

Det efterfølgende liv i præstegården, hvor Lise flyttede ind, officielt som husholderske, gav anledning til stor forargelse i de kirkelige kredse. Sladderer florerede så meget blandt "mølkuglekjolekonerne," at Kaj Munk arrangerede et møde med titlen:

"Livet i Vedersø Præstegård"

Meddelelsen blev hængt op i købmand Skyttes butiksdør. Den var blevet læst meget flittigt, for mange mødte op, men de manglede hovedpersonen, Kaj Munk var ikke kommet. Menighedsrådets formand Anton Halkjær ringede til Kaj Munk, og mindede ham på, at han vist havde glemt det møde, som han selv havde arrangeret. Men Anton Halkjær fik det overraskende svar fra Kaj Munk, at med al den sladder der verserede om ham og præstegården, så ville snakken sikkert gå meget bedre, når hovedpersonen ikke selv var til stede.

Dagen efter det ret særprægede møde begav Anton Halkjær sig på visit i præstegården. Det var med stort besvær, han fik fremstammet sit ærinde, nemlig at han og hele menighedsrådet var yderst forarget over præstens åbenlyse, utugtige og ukristelige livsførelse med sin unge husholder.

Spasmageren Kaj Munk nød denne forargelse, og det har bestemt været et stort øjeblik for ham, da han viste vielsesattesten frem til menighedsrådets formand, der blev mere end chokeret. Menighedsrådet blev meget lettet, da de fik denne besked, nu kunne de igen trække vejret frit. Hele sognets forbløffelse var stor, da de erfarede, at Lise og Kaj Munk allerede var blevet gift.

Først her kom det frem, at forlovelsesannoncen med "restauratørdatteren Alma" var Kaj Munks egen skæmtsomme opfindelse. Han havde simpelthen omskrevet navnet, Anna K. Pedersen, hvor han boede i Larsleistræde, da han begyndte at læse på Københavns Universitet, før han kom på Regensen.

Uroen i Kaj Munk fortog sig aldrig. Ifald han ikke havde haft Lise som sin modpol, havde hans liv formentlig formet sig ganske anderledes.

Den 16. jan. 1931 var der igen udlængsel i blodet, han sendte en ansøgning til Dansk Kirke i Udlandet til en ledig stilling som dansk præst i Berlin, hvor han efterhånden havde været mange gange.

Herefter ses den ret specielle ansøgning gengivet i uddrag:

Til

D.K.U. s bestyrelse.

Undertegnede sognepræst til Vedersø Kaj Harald Leininger Munk tillader sig herved ærbødigst at tilbyde D. K. U. sin arbejdskraft til anvendelse i præsteembedet i Berlin.

Først forleden kom den tanke pludselig til mig: Du burde have søgt Berlin. Trods små kår bestemte min kære nye mor tidligt, at jeg skulle være præst, vistnok af tre grunde:

- 1) virkelig fromhed*
- 2) honnet ambition og*
- 3) fordi hun anså mig for et grumme begavet barn*

Min lærer i skolen, Lærer Wested, var hasarderet grundtvigianer og min præst i søndagsskolen, Pastor Bachevold, missionsmand om en hals. Ved således både i barndom og ungdom at udsætte mig for krads dobbeltvirkning har herren bevaret mig fra det afstumpede og fordummende: tidligt at blive partigænger, dreje sig rundt i en lille kreds og bilde sig ind, at Rhodos er det eneste sted, hvor der kan danses. Hvis jeg havde været en ordbog i Ny Testamente, havde jeg fået embedseksamen med laud. Professor Torm forsøgte at bruge mig til at slå op i. Uden held. Før jeg vidste af det, var jeg sognepræst i Vedersø. Nåde, det var en forandring.

Sognet her er "uden for partierne." Her er et missionshus og nogle få, der bruger det. De er trofaste kirkegængere, jeg tør kalde dem mine venner. Men selvfølgelig er livet ingen ubrudt idyl. Af og til må der tordnes mod vanevæsen og kortspil og nødvendighedsbryllupper. Det gør jeg så. Jeg holder mig til ord alene: Min nåde er dig nok. Jeg har skrantet. Ensomheden. Den store kolde præstegård. Men for to år siden fik jeg mig så sød og huslig en lille kone, en tro, kvik, hyggelig "medhjælp" i arbejdet ude og i hjemmet. Siden har jeg været rask som i min ungdom.

Hvad jeg vil til Berlin efter? For at se god komedie. Thi den har en meget stor stjerne hos mig og findes ikke hersteds. Og præstegerningen dernede - ja, skulle jeg virkelig blive sendt af sted til den, vil jeg tro mig kaldet til den ikke blot af Dem, men af Gud.

Og i hans navn vil jeg så spytte i næverne og tage fat.

*Deres ærbødige
K.H.L. Munk.*

Vedersø pgd. ved Ulfborg 16/1 1931

Lise og Kaj Munks børn

Ægteparret Lise og Kaj Munk fik fem børn i hurtig rækkefølge:

Yrsa Munk er født 13. aug. 1932 og døbt 10. okt. 1931, - men hov - det kan vist ikke passe, så jeg ændrer fluks hendes fødselsår til 1931, det er den kilde, jeg har mest tiltro til. Sådan sker det undertiden, når man trækker oplysninger fra mange forskellige kilder. Det unge præstepar havde ikke mange penge mellem fingrene, så de lånte en barnevogn af nabopræsten Karl Laurids Aastrup (1889-1980) i Husby.

Yrsa blev gift Lund, og parret har to børn datteren Arense, der er uddannet journalist og sønnen Claus, der er tonemester. Yrsa Lund er uddannet cand.psych. og teolog fra Københavns Universitet. Hun har arbejdet som psykolog på Rigshospitalet. Yrsa Lund har skrevet flere bøger om psykologiske, medicinske og religiøse emner - samt om faren. Yrsa Lund døde i 2008.

Helge Munk er født 23. feb. 1933, han var retarderet og døde i 1986, hvor han blev begravet ved siden af sin far ved gavlen i Vedersø Kirke.

Arne Leininger Munk kaldet "*Brand*," er født i Aarhus 21. nov. 1934. Ifølge bager Overgaard, Herning, der var barndomskammerat med Arne, var Arne som ung en særdeles habil fodboldspiller. Arne Munk blev 1953 student fra Øregaard Gymnasium, Hellerup. Efter sin værnepligt blev han lærervikar i Skagen. Herefter uddannet cand.theol. og cand.mag. i religionshistorie, tysk og litteratur på Københavns Universitet 1963. Her var han lektor i Gammel Testamente ved teologisk institut. Arne Munk blev gift som 49-årig med den 20 år yngre stud. theol. Hanne Jørgensen, parret har datteren Ane Mathilde. Hanne Jørgensen havde seks år tidligere rystet sin omgangskreds ved pludselig at kvitte sit job som lægesekretær på Rigshospitalet, sælge sine ejendele og begyndte at læse teologi. Her fik hun Arne Munk som lærer. Deres forhold udviklede sig til mere end teologistudiet. Brylluppet foregik i Skarrild Kirke 1983, hvor også Lise og Kaj Munk var blevet gift.

Hanne Munk er født i Nysted på Lolland. Uddannet lægesekretær 1975. Efter 15 års studier blev hun 1995 cand.theol. fra Københavns Universitet. Efter at hun i flere år forgæves søgte over 30 stillinger som præst i Folkekirken, opgav hun at blive præst. Selv siger Hanne Munk:

"Min beslutning, om ikke at ville vie fraskilte, er en betydelig hæmsko i forbindelse med at finde et præsteembede. Det er bestemt heller ikke et plus, at min mand er Danmarks mest markante modstander af abort." (Se: Fri abort 1973)

Parret boede i en lejlighed ved søerne i København. Hanne Munk har undervist på friskoler og højskoler. Hun har skrevet en afhandling om Kaj Munk, har registreret mange af hans ukendte papirer og efterladenskaber, har foretaget mange rundvisninger i Vedersø Kirke, Vedersø Præstegård og holdt adskillige foredrag om Kaj Munk.

Arne Munk købte 1976 et husmandssted i Vedersø S for præstegården, som han og senere også Hanne Munk har brugt som feriested. Afstanden mellem Vedersø og Københavns Universitet gjorde, at Arne Munk tog flyvercertifikat og pendlede mellem arbejde og bolig.

Også Arne Munk har markeret sig som forfatter med en psykologisk gyserroman fra 1983: "*Etatsråden*." Og en særdeles velskrevet og børnevenlig børnebibel. Arne Munk siges at have samme humor som sin far. Han har også udtalt, at han ønsker at blive begravet ved "*Lokkelykke*" i Muldbjerg, hvorfra han har mange gode minder fra sin barndom. Men om der kan gives tilladelse til dette, er en helt anden diskussion. Selv om så fine navne som Jeppe Aakjær, Karen Blixen og Carl-Henning Pedersen har fået lov til at blive begravet ved deres museer, er det ikke givet, at Arne Munk får samme tilladelse ved sin barndomsidyl.

Arne Munk døde 7. april 2011. Han havde ikke fået tilladelsen til at blive begravet på "*Lokkelykke*," men blev 15. april begravet på Hover Kirkegaard ved en katolsk messe.

Selv om Arne kun er nummer tre af Lise og Kaj Munks fem børn, så blev han i praksis familiens ældste. Den førstefødte, Yrsa, var jo ikke en søn, og den næste, Helge, var psykisk handicappet.

I et interview har Arne Munk til redaktør Niels Thure Krarup, Kristeligt Pressebureau fremdraget nogle sammenligninger mellem lignelsen i Lukasevangeliet om "*Den fortabte søn*" og sine egne oplevelser.

Lignelsen fortæller om den yngste af to brødre, der bad sin far om at få udleveret sin del af arven. Han rejste til et fremmed land, her ødslede han formuen væk på et udsvævende liv med spil og skøger. Landet ramtes af hungersnød, og han blev kastet ud i forarmelse, så han blev nødtvunget til at ernære sig ved at passe svin, og misundte svinene deres æde.

Han besluttede at drage tilbage til sin far, hvor han skamfuldt bekendte sine synder og bad om at få arbejde som daglejer. Faren modtog den hjemvendte søn med åbne arme, påklædte ham det fineste tøj og holdt en stor fest for ham. Den ældste bror, der var blevet hjemme og arbejdet hårdt for faren i alle årene, var aldrig blevet belønnet med en fest, så han klagede til faren over forskelsbehandlingen.

Hvortil faren svarede:

"Mit barn, du er altid hos mig, og alt mit er dit. Men nu burde vi feste og være glade, for din bror var død, men er blevet levende igen, han var fortabt, men er blevet fundet."

Kort udsnit af Arne Munks kommentarer:

"Jeg har altid haft stærk sympati for ham, der ikke havde skejet ud. Jeg kan nok genkende mig selv i den rolle, fx i forholdet til mor, som dog aldrig lagde skjul på, hvor meget jeg hjalp hende. Så synes man jo, at man også fortjener en smule påskønnelse. Mor havde det lige som faren i lignelsen. Mine søskende fik den røde løber rullet ud, hver gang de kom, blev fint og dyrt beværtet, mens hun tog min loyalitet og hjælpsomhed for givet. Jeg slog plænen år efter år og betalte mors skat, hvis det kneb. Det var ikke fordi mor ikke holdt af mig, men hun syntes måske, at de andre var mindre selvhjulpne, så hun skulle berige deres tilværelse. Disse fornemmelser har skabt en særlig sympati i mig for den ældste søn i lignelsen, som følte sig overset, mens champagnepropperne sprang for den yngste."

Inger Solveig Munk kaldet "Sol" er født 17. maj 1936 på Fødselsanstalten i Aarhus. Hun er gift Mehring, uddannet journalist og emigrerede til USA, hvor hun virker som journalist.

Mogens Munk blev kaldt "Monnemand," han er født 24. april 1938 og dermed den yngste i børneflokket. Mogens dåbsfest i juni blev holdt i haven for hele sognet med to trætelte og 400 mennesker. Mogens er uddannet cand.theol. og har haft embede som sognepræst ved Lindevang Kirke på Frederiksberg fra 1990, men er nu pensioneret. Af udseende er Mogens den af børnene, der ligner sin far mest.

"Min far var utroligt nærværende. Han elskede at lege med os børn. Han kunne pludselig få en ide: Nu skulle vi af sted til hans jagthytte "Lokkelykke." Så skulle der pakkes mad, tøj og sengetøj på en halv time. Han var et utroligt legebarn. På et øjeblik kunne han blive jævnaldrende med os børn, lege vandkamp, fare gennem huset og hænge vandspande op over dørene," siger den yngste af børnene Mogens, som også husker sin fars vrede: *"Der var standret, hvis vi havde forset os. Så fik man en lussing eller blev sendt i seng, men derefter var alt glemt."*

Der er mange eksempler på, at Lise og Kaj Munk elskede deres børn. Faren var en rigtig legeonkel. Ofte deltog han aktivt i børnenes lege, som også Mogens har fortalt, for faren var

selv et stort legebarn. I et brev til sin ungdomsven professor Ebbe Rasmussen skrev han: "Få nu børn I to høns, børn er næst efter martyrdøden det største i verden." Her afslørede han jo ret så tydeligt, at martyrdøden for ham var noget stort, - - - og han fik noget stort.

Endnu engang prøvede Kaj Munk at rive sig løs, nu skulle vedersøtiden være forbi. Han sendte sin afskedsbegæring 19. nov. 1938 til biskoppen. Heri skrev han, at han ikke magtede embedet, med alle de andre gøremål han arbejdede med, og en hjælpepræst er i længden ikke forsvarlig. Dagen efter meddelte han fra prædikestolen, at han havde holdt gudstjeneste for sidste gang i Vedersø. Fra kirken tog han direkte til Ulfborg, for at sige farvel til forældrene, der nu boede her. Næste morgen ville han rejse bort for bestandig. Men - han kom for sent til toget, og på posthuset lå et brev fra biskoppen om, at ansøgningen ikke ville blive ekspederet videre, før de havde haft en samtale. Hjemme i Vedersø var flere af menigheden mødt op for at bede ham ændre sin beslutning.

Aftalen med biskoppen blev, at menighedsrådet samt fru. og hr. Munk skulle tage til Ribe og forhandle med biskoppen. Menigheden havde gennem menighedsrådet udtrykt ønske om præstens forbliven, og biskoppen sagde, at også for Kaj Munks egen skyld skulle han blive, han kunne ikke undvære præstegerningen og livet på landet. Kaj Munk erkendte, at han betragtede sit digteriske virke som et led i præstegerningen, og han kunne ikke tænke sig at flytte til København. Aftalen blev, at Kaj Munk fik orlov et år til rejser for at få nye indtryk, menigheden skulle i den periode betjenes af en hjælpepræst.

Brevveksling

Kaj Munk havde en stor brevveksling, og humoren var næsten altid med i brevene. På sine rejser skrev han ofte breve eller kort med morsomme vers til venner blandt sine sognebørn. På en af sine ture til Berlin skrev han følgende frimodige brev:

Berlin, 6. juni 1929.

Kære lærer Sørensen

Vil De ikke låne mig 10.000 kr. rentefrit og med 11. juni 1929 som tidligste tilbagebetalingstermin. Hvis jeg ikke inden 2 dage har hørt fra Dem, betragter jeg det som givet, at jeg har Deres ja, og sætter min sagfører på Dem, hvis pengene ikke snarest kommer mig i hænde.

Deres hengivne

Kaj Munk

Her følger et brev til en ansøger som hjælpepræst, hvor hans meget specielle humor afsløres:

"Kan De pedale herud? Min kone er sød, men jeg har 2 uvorne unger.

Jeg er så forkølet som den lede Satan selv på en sky i himlen"

En herlig blanding af sprogløst, men man ville næppe gætte på, at de kom fra en præst. En nyuddannet teolog, Jens Pedersen, søgte jobbet som hjælpepræst 1933. Da han kom ind i præstegården, bød Kaj Munk ham velkommen med en sodavand i den ene hånd og en pilsner i den anden: "Hvilken af dem ønsker De," spurgte Kaj Munk, hvortil Jens Pedersen svarede: "Jeg vil gerne have pilsneren." "Så er De antaget!" var Kaj Munks hurtige svar.

Konfirmation og kirkehøjtider

Når der var konfirmation på landet, var der altid rift om at komme først med en invitation til præsten. Lise og Kaj Munk valgte en anden form for visit, de cyklede rundt efter den kirkelige højtidelighed til hver enkelt hjem og lykønskede konfirmanden. Så fik præsteparret et glas vin, en kop kaffe, eller hvad der bød sig. Hvorefter de cyklede videre til den næste konfirmand med deres lykønsning, ingen blev glemt.

For Kaj Munk var der fire store højtider jul, påske, pinse og valdemarsdag - Dannebrogss fødselsdag, der altid blev fejret i præstegårdshaven. Et bevis på hans store kærlighed til sit fædreland. Den lokale befolknings store højtider var prioriteret en anelse anderledes, det var jul, påske, pinse og *"Ulborg Marked."*

Kaj Munks impulsivitet kunne udarte sig ved, at han en vintermorgen, hvor foråret pludselig satte ind, fejrede dagen ved at hejse flaget.

"Folk i sognet troede, jeg var blevet tosset, og det var jeg da gudskelov også."

Anton Christensen Laier

I 1937 var der stor politisk og kirkelig polemik omkring Hjalleruppræsten Anton Laier (se 1883), der på utraditionel vis angreb lokale borgeres levevis med hor, druk, regnskabsfusk og ukristelig opførsel. De personlige angreb kom direkte fra prædikestolen, der til en vis grad fungerede som et *"skandaleblad,"* ingen kunne være i tvivl om den enkeltes adresse. Det skabte naturligvis store spændinger, ikke blot i lokalsamfundet, men over det ganske land. Ikke overraskende blandede også Kaj Munk sig i debatten, som han så ofte gjorde. Her tog han parti for kunstneren og præsten Anton Laier. Laier havde store evner som maler og billedhugger, han modellerede sine modstandere i cement som hæslige karikaturer næsten i naturlig størrelse. Disse skulpturer udstillede han i sin have, der lå ud til den offentlige vej. Her kunne enhver beskue de chikanerende skulpturer. Striden sluttede med, at Anton Laier måtte forlade Folkekirken, skønt 80% af sognets beboere ønskede at beholde ham som præst, men ønsket blev ignoreret. Under stor dramatik udsatte kongens foged familien af præstegården. Herefter måtte Anton Laier leve af sin kunst.

Æreskunstner i Studenterforeningen

Efter opførelsen af *"Diktatorinden"* 24. nov. 1938 på Det kgl. Teater, blev Lise og Kaj Munk inviteret til en festaften i Studenterforeningen. Her blev Kaj Munk kåret som Studenterforeningens Æreskunstner, festtalen blev holdt af litteratur- og teaterkritiker Frederik Schyberg (1905-1950), og *"Fugl Fønix"* blev opført. Den laurbærkrans, han her fik tildelt, kom med til Vedersø, hvor den hang som et kært minde.

Ved skuespiller Johannes Poulsens død 21. okt. 1938 bad Det kgl. Teaters direktør Kaj Munk, om at holde en tale fra teatrets scene. Det blev en af de taler, tilhørerne huskede, og en tale der er foreviget på en lydoptagelse, den eneste for øvrigt med Kaj Munks stemme.

Kaj Munk kom 1938 på finansloven med en årlig ydelse på 1.200 kr., uden at han havde ansøgt. Han blev naturligvis glad og stolt, men han meddelte, at beløbet skulle fordeles ligeligt mellem: Nationale arbejder i Sønderjylland, Diakonissestiftelsen og til trængende i Vedersø Sogn.

Kaj Munks voksende berømmelse var årsag til, at der kom flere og flere turister til hans gudstjenester i Vedersø Kirke.

Roeren Kaj Munk

En dag besluttede Kaj Munk sammen med nabopræsten Karl Laurids Aastrup i Husby, at de ville give deres koner en oplevelse i form af en længere rotur, nemlig fra Nørresø i Vedersø via Vest Stadil Fjord, Stadil Fjord, kaffepause hos familien på Hindø og derefter ad Vonå til Ringkjøbing en tur på 25 km. De to præster var mere end udasede, da de først på aftenen nåede frem til Ringkjøbing. Begge var meget overraskede, dels over den tid det havde taget, men mest over at de havde overvurderet deres kræfter, der var mere end opbrugte. Ingen af dem havde kondi til hjemturen.

Derfor ringede Kaj Munk til Poul Bank hos redningsvæsenet i Vedersø Klit og anmeldte en "stranding" i Ringkjøbing. Og som Kaj Munk havde håbet, sagde Poul Bank ja til i lastbil at køre til Ringkjøbing og "bjerger" den nødstedte båd med besætning hjem til Vedersø. Kaj Munk var den mest medtagne, så han fik lov at sidde i førerhuset, mens de tre andre måtte nøjes med at tage hjemturen siddende på lastbilens lad sammen med båden til offentlig beskuelse af undrende forbipasserende. Det blev en udflugt, og ikke mindst den nedværdigende hjemtur, der blev snakket meget om i Vedersø og omegn.

For øvrigt opstod der undertiden uoverensstemmelse mellem de to unge nabopræster.

Bilisten Kaj Munk

På vejen fra Ringkjøbing hjem til Vedersø Præstegård kørte Kaj Munk 17. sept. 1934 ind i en lysmast ud for kirkegården i Vedersø. Han havde været i Ringkjøbing efter en ny hund, Knold, der blev urolig bag i vognen. For at berolige hunden vendte han sig i et øjeblik uopmærksomhed om og klappede den:

"Under denne manøvre skete der det besynderlige, at en telefonstolpe hittede på at flytte sig midt ud på vejen, så sammenstød var uundgåelig."

På denne humoristiske måde har Kaj Munk selv fortalt historien. Men han blev faktisk ret alvorlig kvæstet, brækkede næsen og fik munden slået til blods. Han måtte på Ringkjøbing Sygehuset, hvor han ikke kunne holde ud at være. Blev hjemsendt med en alvorlig henstilling om at holde sig i ro i lang tid. Men formaningerne prellede af på ham, og efter få dage gik han igen på jagt. Skavankerne slap dog ikke sit tag i ham, flere gange måtte han gå i seng med feber, og igen måtte han på sygehuset, fik morfinindsprøjtninger og ordre om to måneders sengeleje her. Igen snød han, efter 8 dage hjem igen med æresord om at holde sengen. Men holde ord i den slags sager, det var ikke ham, efter få dage var han igen på jagt, om end humpende. Først omkring 1. nov. var han igen nogenlunde i vigør og rentravende.

Men heller ikke bilen havde sluppet billigt, kofangeren knækkede og kølerhjelmene blev bøjet.

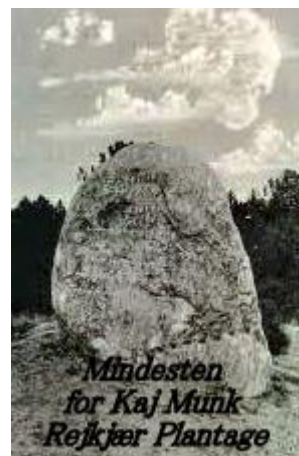
Jægeren Kaj Munk

Kaj Munks store interesse for jagt er velkendt:

"Her i maj efter 3 måneders voldsom anspændelse i obligatorisk fortvivlelse, synes jeg, livet er ubærligt med 3 måneder til jagtsæsonen"

Rejkjær Plantage N for Tim var et populært jagtområde. Da Kaj Munks skriverier begyndte at give penge, lejede han dette jagtterræn, som han omdøbte til "Rej di kær" Plantage - altså rigtig kær. Her har hans jagtkammerater rejst ham en mindesten skabt af billedhugger N.J. Nielsen, Ringkjøbing.

Trods mange muligheder gennem årene løsnede Kaj Munk aldrig et skud på en kronhjort. På de mange elskede jagtture med hunden Knold og vennerne, fulgte humoren altid med. En dag satte Knold efter en hare, uden at dens

herres kalden virkede. Da hunden vendte tilbage, gav Kaj Munk den en grundig skældud og et par slag af en kæp. I nærheden var en pige i færd med at tage kartofler op, hun råbte arrigt:

"Din dyrplawer."

Kaj Munk gav hende en lektion i det nødvendige i, at ens hund lystrede. Pigen forblev tavs. For at få pigen i tale sagde Kaj Munk:

"Er De klar over, at jeg er Deres sognepræst Kaj Munk,"

hvortil pigen hurtigt svarede:

"De gør't skut bejer."

På en anden jagttur gik Kaj Munk lidt for sig selv, pludselig rettede han geværet lodret op i luften og affyrede et skud. Da vennerne kom til for at se, hvad han havde fået på kornet, lå der en engel ved hans fod, men det var i form af et glansbillede, der havde ligget der på jorden, da han kom. Situationen fortæller meget om hans fantasi, impulsivitet og lynsnare opfattelse af tilværelsens små tilfældigheder og ikke mindst hans humor.

Kaj Munks bedst lokale jagtkammerat var Johan fra æ Hawbjerge. Johan var husmand, fisker, jæger, tækkemand, redningsmand og ravsliber, hans fulde navn var Johan Martin Jensen Kjærgaard, han var født 30. juni 1876.

Der udviklede sig et venskab mellem den kendte digterpræst og husmanden.

"Jeg ved ikke hvor mange børn Johan har," fortalte Kaj Munk, *"for når jeg er kommet til en tolv-tretten stykker, kan de ikke sidde rolige længere."*

Fakta var, at Johan havde atten børn med to koner, syv med den første og elleve med den sidste. Da Johan blev syg, fik han en dag besøg af Kaj Munk og Niels Skytte. Der lå en bog ved siden af sengen, som Kaj Munk tog op og spurgte: *"Hvad er det for en bog du læser?"* Bagefter rakte han bogen til Niels Skytte, med en stille kommentar: *"Så gør du det samme!"* Johan døde samme nat 18. jan. 1936. Få dage efter begravelsen opdagede enken, Marie, at der lå 2 femhundredekronesedler i bogen. Det var næsten en formue i 1936.

Ejendommen som Johan boede i ligger stadig på Havbjerge nr. 4, Vester Husby.

Vuggen, som Lise og Kaj Munks fem børn har ligget i, har Johan lavet af drivtømmer.

Digteren Valdemar Rørdam (se 1872) var fra 1935 flere gange på visit i Vedersø. Så gik de på jagt, nogle gange var gamle Johan fra Æ Hawbjerge også med. Kaj Munk erklærede, at Valdemar Rørdam var den nulevende danske forfatter, der havde betydet mest for ham. Rørdam afskyede Rusland, fordi han mistede en søn i den finsk-russiske vinterkrig 1939-40. Det var årsagen til, at han blev venlig stemt overfor tyskerne, og opfordrede til at gøre fællessag med Hitler (se 1889), da de angreb Sovjet, men han blev dog aldrig nazist. Rørdam skrev tyskvenlige vers som fx:

*"Så kom den dag, som vi har ventet længe!
Nu viser tysken sig sin kampkraft værd"*

På det tidspunkt tog Kaj Munk skarp afstand fra Rørdam og sendte ham dette brev:

"Dette Brev skrev jeg til Dem forlængst, men kunde ikke finde Deres Adresse. Nu læste jeg Deres Digt i Akademisk Aktion og ser, at De er gaaet over til Prøjserne og er at finde paa antisønderjydsk Front. Det er for mig ren og skær Corfits Ulfeldt, og min Haand ryster af Vrede og Sorg."

Præsten Kaj Munk

På en forespørgsel fra provsten om hvor mange i sognet der tilhørte indre mission, svarede Kaj Munk i et brev, at der var $8 \frac{3}{4}$, som sluttede sig til indre mission. Dette svar havde harmet provsten:

"Hvor tør De håne Guds folk i Vedersø?"

Kaj Munk svarede, at hans opgivelse var ganske nøjagtig, der var otte hele missionsfolk, en familie som han regnede for $\frac{1}{2}$ missionsk, og endelig ville han anse sig selv for $\frac{1}{4}$ missionsmand altså resultat = $8 \frac{3}{4}$.

"Hellere en ærlig mand og ingenting end ypperstepræst og kæltring"

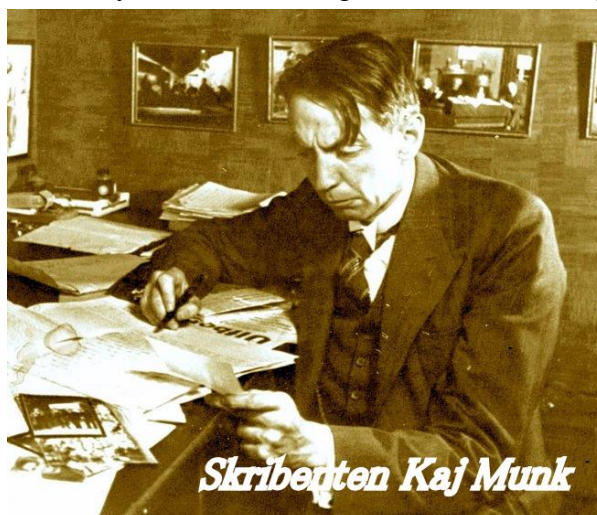
Journalisten Kaj Munk

Som journalist var Kaj Munk yderst aktiv, et væld af artikler kom fra hans hånd. Til Jyllands-Posten skrev han engang: *"Jeg mangler Deres penge, De mangler min pen."* Det resulterede i, at han fra juni 1931 blev ansat som fast skribent ved Jyllands-Posten, og det blev til en lang række artikler og rejsebrev.

Debattøren Kaj Munk

Kaj Munk var en ivrig debattør i alt, hvad der rørte sig på såvel lokalt som på den ganske jord.

For ham var det helt nødvendigt og en selvfølge også at være aktivt deltagende i politiske holdninger. Han var fascineret af nazismens og fascismens fremmarch i 30-erne. Han beundrede stærke mænd, gik klart ind for deres tankegang og var kritisk overfor demokratiet. Yderst markant var han i sine holdninger livet igennem.

"Hellere en fanatiker der farer vild end en sovetryne, der overhovedet ikke farer"

Foredragsholderen Kaj Munk

Efterhånden som Kaj Munks berømmelse tog til, var der flere og flere foreninger, der kaldte på ham som foredragsholder. Han havde det princip ikke at tage penge for et foredrag, men det kundgjorde han ikke ved aftalen, så det var ikke almindelig kendt.

Foredragsforeningen i Borris havde fået løfte om, at Kaj Munk ville holde et foredrag. Samtidig havde de, som en ekstra lokkedue, fået den lokale læge til at invitere ham på jagt om eftermiddagen. Kaj Munk skrev tilbage, at han betingede sig, at måtte tage tre herrer med på jagten.

Om aftenen var Borris Landbrugsskole fuld af forventningsfulde tilhører, og foreningen fik rigtig mange penge i kassen. Men spændende var det jo, hvad var talerens honorar? På spørgsmålet svarede Kaj Munk 12 kr. og 50 øre, kassereren tabte fuldstændig fatningen over det beskedne beløb. Hvordan skulle det dog forstås? Ganske ligetil, svarede Kaj Munk, vi er fire herrer fra Vedersø, vi har lejet en bil hened, den koster 50 kr., så dividerer vi 50 kr. med 4 personer det bliver 12 kr. og 50 øre for mig.

Borris Foredragsforenings økonomi var hermed sikret i lang tid fremover.

På sin fødselsdag 13. jan 1941 talte Kaj Munk på Frederiksborg Højskole og læste op af "*Niels Ebbesen*." De lokale avisers referater var ret dristige, så det gav anledning til, at justitsministeren anmodede Kaj Munk om en samtale og bad om at måtte læse manuskriptet. Det sidste nægtede Kaj Munk, men i april havde han en samtale med en embedsmand, der forklarede, at værnemagten var opmærksom på hans virke, og at justitsministeren måske så sig nødsaget til at forbyde hans foredragsvirksomhed. Kaj Munk svarede, at han følte sig i den modsatte lejr af den, hvor ministeren åbenbart befandt sig, og han ville vedblive at tale efter sin overbevisning, og ikke efter et påbud.

Samtalen foranledigede Kaj Munk til at skrive følgende vers, som han kaldte:

Åbent brev til en minister:

*Hvad de aldrig forstår, hr. minister,
skønt hos Dem selv et hjerte har hvælv:
At et menneske heller mister
sit liv, end det mister sig selv.
Ja, det regner De højst for en frase,
og De vender Dem iskold bort.
Thi for Dem har kun livet een fase:
At spille klogt sine kort.*

*Ak, De får det ret aldrig i ho'det,
ja, De kan vel slet ikke forstå,
at rødt er i hjertet os blodet,
men hjernens celler kun grå.
Og aldrig bli'r Samson Filister.
Før sprænger han templets hvælv
for fjenden at knuse, minister,
om så han skal knuse sig selv.*

Maj 1941 blev Kaj Munk bedt om at tale i Arnborg Kirke. Kirken skulle restaureres, og ideen var at skaffe penge ved en stor kirkefest, med en taler der kunne trække folk til huse, så der kunne blive et pænt beløb til arbejdet. Kaj Munk havde dog den betingelse, at man på forhånd sendte ham 1.000 kr. Folkene i Arnborg var noget overraskede, ja, nærmest chokeret over det anselige beløb, men valgte dog at acceptere. Tilslutningen var efter lokale forhold uden sidestykke, det var også de penge publikum lagde i den dertil beregnede indsamlingsbøsse.

Som den sidste lagde Kaj Munk sit bidrag i bøssen nemlig de forudbetalte 1.000 kr. sagde tak for i dag og cyklede igen til Vedersø.

Det bør her lige nævnes, at der fra 4. sept. 1939 måtte der kun sælges benzin til læger og sygetransport. Det udløste naturligvis en sand hamstring af benzin. Så den private bilkørsel forsvandt fra gaderne i takt med de tømte benzintanke.

Der blev ganske vist opfundet gasgeneratorer til påmontering. I de rullende "*kakkelovne*" blev der fyret med affaldstræ, der straks blev døbt "*skovbenzin*."

De fleste private biler blev opklodset. Men da de efter krigen igen kom på gaden, var det kun et fåtal af dem, der var brugbare.

Alt dette for at fortælle at Kaj Munks foredragsture for det meste foregik på cykel, hvad der begrænsede mulighederne, med hensyn til hans fysiske formåen.

I efteråret 1942 var mellem 400-500 tilhørere mødt op på Hotel Ringkjøbing for at høre og opleve Kaj Munk, der under oplæsning af "*Niels Ebbesen*" spillede alle stykkets roller. Bifaldet bragede mod ham efter forestillingen, for det var en enestående præstation. Udenfor lød de tyske soldaters trampen i brostenene.

Udlandsrejser

Fra feb. 1933 fik Kaj Munk orlov i to måneder, han rejste til Oslo, London, Paris og Berlin for at studere teaterlivet og ved selvsyn at se, hvordan landene forholdt sig til de politiske strømninger i Europa. Ikke mindst Tyskland, hvor der fornemmedes en stor aktivitet og optimisme. Adolf Hitler (se 1889) havde 30. jan. 1933 overtaget magten med sit nazistiske program.

I rejsebrevne skildrede han i Jyllands-Posten verdenssituationen. Hitler der udviklede diktatur i Tyskland, statskup i Grækenland og Japan og Kina på kollisionskurs, mens englænderne, der altid havde haft nok i sig selv, blot spurgte, - hvem vandt i Wimbledon?

Efterhånden som Kaj Munk så udviklingen i Tyskland og Italien, vendte han sig 180° først mod Hitler og senere mod Benito Mussolini (se fascisme 1922) eller Il Duce som var hans folkelige kælenavn. Hans tidligere beundring for disse stærke mænd ændredes til markant modstand, hvad han klart udtrykte i såvel dristig skrift som tale.

Jan. 1934 søgte Kaj Munk igen orlov fra sit præsteembede. Hans økonomiske formåen havde ændret sig i en sådan grad, at pengespørgsmålet ikke var et problem. Hans teaterstykker og bøger indbragte efterhånden betydelige summer. Måske svigtede han nok sine sognebørn, men en hjælpepræst til embedet blev efterhånden almindeligt. Denne gang var hans orlov på to måneder, og rejsen gik sammen med Lise til Jerusalem.

Turen blev grundlag for rejseartikler til Jyllands-Posten: "*Vedersø-Jerusalem retur*" der senere blev udgivet som bog. I disse rejsebeskrivelse bebudede han kamp mod nazismen og opfordrede Frankrig og Danmark til at opruste mod Hitlers Tyskland:

*"Vore drenge må ikke sendes våbenløse ud i krigen,
fordi bøsserne kommer 2 minutter for sent."*

Men nationerne lyttede ikke, stik imod ønsket nedrustede begge lande.

Rejsen blev forlænget med ophold i Palæstina. Herfra sendte han sammen med fru Lise et postkort til hver eneste familie i Vedersø Sogn, på hvert kort var der forfattet et lille vers fra deres præst, forskelligt til hver enkelt. Det menes, at det drejer sig om små 200 postkort.

Efter Hitlers besættelse og udslettelse af Tjekkoslaviet (se 1039) 26. marts 1939 konstaterede Kaj Munk: "*Magten har taget magten fra Hitler.*"

Den 9. april 1940

Sognefogeden kom til præstegården med ulykkesbudskabet. Tidlig morgen havde tyskerne besat Danmark. Kaj Munk ilede op til skolen og fortalte børnene, hvad der var sket, og de sang fædrelandssange. Han arrangerede en gudstjeneste i kirken samme aften, her sang man Brorsons: "*Jeg går i fare, hvor jeg går.*" Gudstjenesten foregik uden lys, for der var beordret mørklægning, og som Kaj Munk sagde:

"Man tænder ikke lys en sorgens dag."

Efterfølgende var der møde i forsamlingshuset. Hele gudstjenesten og mødet varede kun halvanden time. Pastor Munk mente, folk skulle hjem til deres kære. Samme dag skrev han:

"De tusind år - så blev de væk - i morges kl. 5 af skræk"

Kaj Munks skuffelse over Danmarks politiske holdning ved besættelsen 9. april 1940 var enorm: *"Vi gav op uden sværdslag og ære."*

Efter 9. april blev Kaj Munk en mere alvorlig mand, hans gode humør var blevet stækket. Danmarks manglende modstand var nedværdigende, han skammede sig. Specielt var han overrasket og skuffet over, at sønderjyderne med deres tidligere så ubehagelige oplevelser og erfaringer med tyskerne i slesvigkrigene syntes helt at være gået i glemmebogen. Sønderjyderne havde den samme vage, opgivende holdning som det øvrige Danmark.

Dagen efter udkom aviserne, som de plejede, det gjorde også mælkeemanden, posten osv. Livet gik sin vante gang, som om intet var hændt, ingen forargelser over tyskernes indtrængen, trods ikke-angrebspagten (se 1939), det kunne Kaj Munk slet ikke forstå i sin fjerne landekrog.

"Jeg havde gerne set, vi kæmpede til sidste mand, og København havde ligget i ruiner, så havde vi dog haft æren i behold. Her leves, som om der hverken var krig eller besættelse. Vågn op fra de døde, Danmark! Rundt om i verden slagtes mennesker og i Danmark grise, syv af een mand i går." - - -

Ja, trods den barske alvor var et gran af humor altid med.

"Folk foruden sammenhold falder let i fjendevold"

Kaj Munk hævdede, at danskerne ikke mere troede på parlamentarismen, selv om valget april 1939 havde givet de parlamentariske partier 94% af stemmerne:

"Vort rådne demokratiske styre ligger på lit de parade"

"Flertallet kan godt beslutte noget, som er forkert"

Kaj Munk havde lovet at tale i Sønderborg på Dybbøldagen 18. april 1940. Fra Sønderborg kom der besked om, at de grundet den nye situation aflyste mødet. Men Kaj Munk insisterede på, at møde op og holde sin tale. Det skete, og han talte om, at vi netop ikke måtte tabe modet: *"Det er gennem sorg og lidelser man sejrer."*

Søndag 28. april 1940 prædikede Kaj Munk i Them Kirke, hvor hans kammerat fra Regensen pastor Herluf Aagaard var præst. Det blev en gribende oplevelse for tilhørerne:

"Vi havde et frit folk og en gammel kristendom; men vi glemte det"

Kaj Munks oprigtige harme over vort lands *"laden stå til 9. april"* ses i herværende brev, som han sendte 5. maj 1940 til sin gamle lærer Martinus Wested i Vejleby Skole:

"Jeg er saa fuld af Sorg og Harme og Uro, at jeg knap kan holde paa en Pen. Allermest piner mig de ikke faa "Danske," der allerede lydigt lægger sig i Tysklands Sele, eller end gør det med Begejstring. Alle den Slags Folk, hvor gamle Venner de end er af mig, regner jeg for Ulfeldter og Landsforrædere. Jeg er bange for den tyske Elskværdighed – vilde saa langt have foretrukket Landet i

Ruiner, og min egen og mine Børns Udslettelse. For det er jo Sandheden. Alt det andet er Camouflage. Det Liv vi lever nu, er et Skinliv. Vi gaar i søvne, vi er under Hypnose. Og hvad saa i Morgen.....? Men inde i mig kæmper det for en Tro paa, at efter den kullede Greve altid en Atterdag; ja sommetider staar det mig som noget glædeligt, dvs. sundt og styrkende og rensende, det, der er sket og sker. – Og saa igen: Arme, arme Verden! At Gud stadig ikke har noget bedre Vaskemiddel end Blod! - Men i os lever det Danske dog, maaske inderligere end nogensinde. Opblusser os i Guds Time.”

Talen på Ollerup Gymnastikhøjskole

Ved et gymnastikstævne på Ollerup Gymnastikhøjskole 28. juli 1940 var Kaj Munk stævnets hovedtaler. Efter flere forsøg havde forstander Niels Bukh (se 1880) fået Kaj Munk overtalt til at sige nogle ord til den danske ungdom. Kaj Munk var nemlig i disse år en meget efterspurgt foredragsholder. Fx havde han i 1935 været en af hovedtalerne ved årets Rebildfest. Justitsministeriet var meget opmærksomt på hans optræden rundt omkring i landet, for i talerne buldrede han uforfærdet løs mod nazismen og mod tyskernes jødeforfølgelse. Den tyske Rigsdag havde 15. sept. 1935 vedtaget:

- 1 - *Ingen videregående uddannelser for jøder*
- 2 - *Forbud mod ægteskab mellem jøder og ikke jøder*
- 3 - *Jøder må ikke flage med det tyske flag*

Ikke mindst hånede Kaj Munk den danske regering. Den var tandløs af angst, og han angreb regeringens samarbejdspolitik med nazisterne. Han viste endnu engang tydeligt, at han bestemt ikke var en diplomat, han var særdeles kompromisløs. Ikke en "*Skvatnavle*" som han selv har udtrykt det.

Lise Munk var med på turen til Ollerup Gymnastikhøjskole denne smukke, varme sommerdag. Den tur der skulle komme til at fylde så meget i den senere omtalt af Kaj Munk. Fra den nye sals talerstol henvendte han sig til den store forsamling. Journalisternes oplysninger angående tilhørere varierede utrolig meget, nemlig fra 1.000 til hen mod 3.000. Det blev i særdeleshed et minderigt foredrag, der blev diskuteret mange år frem, ja, bliver faktisk stadig diskuteret. Og Olleruptalen blev et meget brugt ord - for eller imod Kaj Munk.

Dengang vidste enhver, at tidens presse af lutter angst kun skrev, hvad der faldt i god jord på højere sted, dvs. såvel hos den danske regering som hos besættelsesmagten. Derfor fik de mange, der kun kendte Olleruptalen fra avisernes referater, og her specielt det referat der kunne læses i Svendborg Avis, et stærkt forvrænget billede af talens indhold. Det var et referat, der var barberet for alt, der kunne tolkes som uvenligheder overfor besættelsesmagten.

Den der ikke selv var nazist og læste dette referat ganske solo, ville meget forståeligt sidde tilbage med forargelsens smag mod foredragsholderen. De kredse der var kritiske over for Kaj Munk, benyttede flittigt dette referat fra Olleruptalen som angreb på den mand, der om nogen talte mod nazismen.

Vi skal også her huske, at 28. juli 1940 var følgende nationer ud over Danmark allerede blevet invaderet af Hitlers tropper: Østrig, Tjekkoslaviet, Polen, Norge, Holland, Luxemburg, Belgien og Frankrig.

To journalister overværede talen i Ollerup journalist Harry Bendixen, Berlingske Tidende og journalist H.C. Nielsen, Svendborg Avis. Harry Bendixen ønskede ingen bomber anbragt i sit bladhus, og undlod derfor klogeligt at referere Kaj Munks tale, han bragte i stedet flere fotos af Kaj Munk og nævnte hans navn flittigt. Denne situationsfornemmelse havde H.C. Nielsen ikke, han refererede af lutter angst kun det, som ikke generede tyskerne.

I en artikel i Information 1946, *altså seks år senere*, undskyldte H.C. Nielsen sig med, at han var nødt til at være forsigtig i sin gengivelse af Kaj Munks tysk fjendtlige udtalelser:

”Der er Ting, man ikke skriver i en legal Avis, naar sømbeslaaede Støvler tramper hen over Landet”

Her ses det censurerede og beskårne referat, som journalist H.C. Nielsen skrev 29. juli 1940 i Svendborg Avis, altså dagen efter talen:

”FUGLENE SYNGER IKKE, OG BLOMSTERNE HAR MISTET DERES DUFT”

Den store, nye Hal var tæt pakket af Mennesker – hvilket vil sige over 1000 – da Pastor Kaj Munk hen paa Eftermiddagen holdt Foredrag.

Vi skal referere Uddrag af denne Tale:

Når man ser saa mange unge Mennesker, sagde Kaj Munk, og ser dem midt i den danske Skærsommer, saa vilde man helst tale om andre Ting end om Tidens Alvor. Man vilde helst fortælle, at Himlen er blaa, at Fuglene synger, og at Blomsterne dufter. Men det ved I maaske nok i Forvejen. Naar jeg heller ikke gør det, er det dels fordi det er saa billigt – det taler saa mange andre om – og dels fordi Fuglene ikke har sunget for mig i Aar, og Blomsterne har mistet deres Duft.

En af Verdenshistoriens største Skikkelser

Det er uundgaaeligt i Dag at nævne Hitlers Navn. Der er ingen Tvivl om, at han er en af Verdenshistoriens største Skikkelser. Lad os dømme ham efter Resultaterne. Hans Folk laa hen, knust efter en frygtelig Krig, ved hvis Afslutning Tyskland hverken havde Haab eller Fremtid. Det Tyskland, vi ser i Dag, er hans Værk, og han har gjort det ved Aand, ved det levende Ord. De andre Stormagter har deres ukendte Soldat i en Grav i Jorden, men den Skik har Tyskland ikke fulgt – nej, for Tyskland har sin ukendte Soldat levende hos sig og over sig. De andres Soldat var Sejren, Tysklands var Nederlaget.

Hitlers Hemmelighed er Troen – han er en religiøs Skikkelse. Det er ikke Logik og beregnende Klogskab. Da hans egen Sag blev styrtet ved det for tidlige Kup i München, og han var kastet i Fængsel og blevet en verdenshistorisk Vittighed – i det Fiaskoens Øjeblik skrev han ”Mein Kampf.” Da troede han heftigere end nogen Sinde. Man fortæller, at han er Arkitekt. Muligt ser han den store Bygning, der skal rejse sig over Tyskland. Det indiske Folk ser i en Fødsel kun Indledningen til en Død. Hitlers eksplosive Kraft vil snarere se det modsatte.

Demokratiets Hovedsynd

Demokratiets Hovedsynd er, at den sætter Sandhed lige med Løgneren. Den tror paa Paaskemorgen uden Langfredag. For Demokratiet er Lidelsen noget, det enkelte Individ ikke har Brug for. Det ikke helt rigtige, det er det forkerte, det er ikke det rigtige.

Parlamentarismen udartede efterhaanden til at være rent økonomisk Spørgsmaal. Dygtighed og Sparsommelighed blev Dyder, som skulle straffes, og Politikerne hidsede sig op mod hinanden. Det kalder man at give Folk Frihed. Den ubarmhjertige Henrik Ibsen siger, at en

Sandhed gennemsnitlig lever i tyve Aar. Folkestyret i Tyskland havde givet, hvad det kunde give, og der kom en Tomhed, som Hitler slog ned med sit brændende Sind. Nu har jeg sagt, at det ikke er Logik og beregnende Klogskab, der leder Hitler. Det gaadefulde ved ham er, at han er brændende kold.

Vor egen Parlamentarisme

Hvordan nu herhjemme i Danmark? Troede vi paa Parlamentarismen? Det lader jeg mig ikke indbilde. Jeg kunde strække mig meget langt med at tie og bie for Danmarks Skyld – men det er der andre, som ikke kan, og det, jeg siger i Dag, vilde jeg helst have ladet være med at sige – men det er nu nødvendigt. Regeringen modtager Takketelegrammer, fordi vi slap for Lidelser. Hvad er Lidelser? Det er Byer i Ruiner og dræbte og lemlæstede Venner og Børn. Ja. Men der er en større Lidelse: At leve i et Land, hvor man skal lære sine Børn at sige Ja, hvor der inderst inde brænder et Nej. Det er os selv, vi skal holde Dom over og ikke andre. Der tales om, at Demokratiet vil overleve denne Krise, men jeg siger, at Demokratiet ligger på lit de parade. Det gør mig ikke ondt, for jeg har ikke haft Børn med Demokratiet. Jeg sørger derimod grænseløst over den Maade, det er sket paa. Jeg har i et af mine Skuespil skrevet denne Replik "Sejren retfærdiggør alt." Jeg er kommet til at opleve det Ord lidt haardere, end jeg havde drømt om.

Bliv ikke modløs

De, der fastholder, at Sandhed bliver ved med at være Sandhed, uanset om den har Sukces eller Nederlag, og som ved med sig selv, at de er Danske, fordi det er derfra de har Rod, og derfra deres Verden gaar, de skal blive ved med at holde fast ved dette. Vi maa lade være med at blive modløse. Der er Lyspunkter. Trods det, man havde budt vore Soldater, har de vist sig at være rigtig gode gamle danske Soldater. Det gør vel ikke noget, at jeg nævner Navnet paa en af disse Soldater. Det er Kong Christian. Han er kærnedansk i sit Væsen, og aldrig har vore øjne hængt ved ham i Ærbødighed som nu. Gud forlade mig, at det kan lyde som Smiger, men jeg vil også nævne Niels Bukh. Jeg vil sige Niels Bukh Tak for Opvisningen her i Eftermiddag. Hvor var det velsignet at se de kærnedanske Sind derude i det grønne Græs og den stride Blæst.

Det maa ikke forgaa, det muntre, fortrolige, venlige Danmark med sin Redeligheds- og Retfærdighedssans.

Talens efterveer

Hvis dette lidet smigrende referat af Kaj Munks tale i Ollerup aldrig var blevet tykt i Svendborg Avis, er det højst tænkeligt, at talen var gået over i glemselens land, men sådan skulle det altså ikke være.

Utrolig megen polemik har der gennem årene været omkring netop dette referat, der dengang, så vel som i årene efter, er blevet trukket frem gang på gang, når Kaj Munks modstandere ønskede at stemple ham som nazist.

Referatet kom til at spille en væsentlig rolle i meningsdannelserne og myterne om Kaj Munk. Utallige har gennem årene været på banen i læserbreve og bøger med udgangspunkt netop i ovennævnte referat og angrebet Kaj Munk med påstande om, at han var en landsforræder, der hyldede Hitler. Tilsvarende mange har været på barrikaderne for at forsvare Kaj Munk.

Referatet i Svendborg Avis pinte Kaj Munk meget. Af følgende udtalelser ser man tydeligt, at han aldrig tilgav avisen sit indlæg.

"Den Mand vil jeg udfordre til en Duel!"

"Man kan ikke Lave et Referat, hvori alt det er strøget, der kan mishage Tyskerne, saa det ser ud, som om jeg har forherliget Hitler, og saa bagefter paa Grundlag af dette Falskneri falde over mig og tilsvine mit danske Navn og min danske Ære."

"Ordet L ø g n skal raabes saa højt, at det kan høres helt til Svendborg."

"Og hvorfor kom følgende Ord ikke med i Avisen?" Spurgte Kaj Munk.

"Det hændte en Sommerdag i Fjor, at en vestjysk Bondemand skar Halsen over paa sin Kone og sine Børn, hvorefter han løb ind i en Plantage og hængte sig. Man ved, at han forud havde sagt, at han havde set Hitler sidde i en Vejgrøft og stirre paa sig. Han mente altsaa, at Livet ikke var værd at leve, naar det ikke kunne leves frit. Et saadant Menneske kalder man vanvittigt. Hvad skal da Kernen af det danske Folk gøre? Skære Halsen over paa sig selv som hin Vestjyde? Vel, det vil gaa saadanne taaleligere paa Dommens Dag end dem, der nu lever højt paa Folkets Nød."

"Jo, ser De! Adolf Hitler, Danmarks store Beskytter, maatte jo endelig ikke fornærmes."

Også journalist Harry Bendixen havde i Berlingske Tidende taget referat fra det omstridte møde, et referat som Kaj Munk havde fuld forståelse for.

Efter krigen dukkede flere bemærkninger og referater op. Provst R. Fauerskov Laursen fra Fjellerup siger:

"Jeg bad om, at maatte faa Manuskriptet til Talen at se, det var mit Haab, at kunne faa en Afskrift, men det havde han brændt"

Provst Fauerskov Laursens referat i Information gav et væsentlig anderledes indtryk af talen, med en mere danskvenlig holdning.

Med til historien hører også, at forstanderen på Ollerup Gymnastikhøjskole Niels Bukh var en åbenlys tilhænger af Hitler og det tyske regime. Han sværmede, som så mange andre i vort land på den tid, for nationalismen, han så, som også Kaj Munk gjorde, op til stærke mænd og ned på demokratiet. Niels Bukh blev interneret af modstandsbevægelsen i de kaotiske befrielsesdage.

Ting der ikke var med i Svendborg Avis' referatet:

Som indledning sang man Bjørnstjerne Bjørnsons: *"Ja, vi elsker dette Landet."*

Kaj Munk pointerede, at han talte helt på egne vegne:

"Niels Bukh har ikke censureret mig, og jeg taler ikke paa Gymnastikskolens Vegne."

"Den største Rystelse, jeg i mit Liv kom ud for, indtraf ikke den 9. April. Det er jo hændt før, at en fremmed Hær har besat Landet – saadant har vi haft et Tusind Aar at vænne os til – og hvor Folk kan komme ind, kan de ogsaa komme ud igen, om Døren bag ikke gaar i Baglaas. Nej, den store Rystelse fik jeg et Par Dage efter, da Aviserne i Hovedstaden naaede frem til det afsides Sted, hvor jeg bor. Jeg havde ventet, at de var udkommet i smaa tarvelige Udgaver og med Sørgerand, men de var som ellers. Og da spurgte jeg mig selv: Er det ikke os selv, der fælder vor egen Dødsdom?"

"Hitler er Arkitekt, men han ser ej Ruinerne, men kun den nye Bygning, han skal faa til at hvælve sig over disse. Han ser, at enhver Død giver Plads for nyt Liv."

”Om jeg skulde tale ved Begravelsen, vilde jeg slaa paa Kistelaaget med min knyttede Næve: Hvad har du gjort ved dine ungdomsidealer? Jeg sørger ikke over Demokratiets Dødsfald, men over Danmark. For er det gaaet noget folk i verden værre end os. Vi fik Hitler og beholdt Stauning....”

Markant som altid i sine holdninger var Kaj Munk, men aldrig uden humor:

”Indtil videre maa vi vise Tyskland Korrekthed og Kulde, det maa vi, indtil vore ”Gæster” er ude igen, for de har overfaldet en værgeløs, hvis eneste Synd var, at vi troede paa en Traktat. Siden kan der måske komme en tid, hvor vi kan blive venner.”

”Diktaturet blev indført her en Dag mellem 3 og 5. Nu blev Tyskland bare en Nabo. Goddag, Nabo – Godt Vejr, Nabo – Hvordan har du sovet i Nat, Nabo?” De Radikale har takket Regeringen, fordi den den 9. April skaanede os for Lidelser. Hvad er Lidelse? Afrevne Lemmer osv.? Men jeg ved større Lidelse at sige, nemlig at Fædrelandet skulde forgaa. Det er os selv, vi skal holde Dom over.”

”Vilde Tyskland vinde vort Venskab, var det meget uheldigt i Formen. Nogle Maaneder i Forvejen undertegnede vi med Tyskland en Ikke-Angrebstraktat. Der kostede os vort Ansigt i Forhold til det øvrige Norden. Men vi troede, at det var dette Offer værd. Saa kom den 9. April. Da Tyskland under Verdenskrigen faldt ind i Belgien, vakte det hele Verdens Forargelse. Men nu. Ingen – ikke engang vi selv forarges.”

Foredraget blev hilst med et langvarigt bifald, hvorunder mødets deltagere rejste sig. Talen indeholdt mange politiske betragtninger i tidens meget spændte situation. Det var tanker og synspunkter, der fandt stor sympati hos tilhørerne. Til slut sang man Valdemar Rørdams: *”Sorgløst kan vi ej synge dit navn, Danmark.”*

Desværre havde Kaj Munk brændt sit originale manuskript umiddelbart efter foredraget, han ønskede ikke, at besættelsesmagten skulle få fat i det, da det indeholdt skarpe angreb på nazismen. Og ikke mindst fordi det originale manuskript aldrig kom frem, blev der syet så vidt forskellige meninger om det omdiskuterede foredrag.

Samarbejdsregering

Knap tre uger før talen i Ollerup, 8. juli 1940, havde Thorvald Stauning (se 1873) dannet en ny samarbejdsregering af de fire gamle partier, her blev Erik Scavenius (se 1877) hevet frem af mølposen som udenrigsminister, det skete under pres fra Stauning, den afgående udenrigsminister Peter Munch (1870-1948) og ikke mindst Kong Christian X. Alle huskede Erik Scavenius' neutralitetspolitik under Første Verdenskrig og håbede, denne succes kunne gentages. Men allerede den første dag på posten gik Erik Scavenius aktiv ind i samarbejdet med Tyskland. Han fik hele den danske nations vrede mod sig ved følgende udtalelse, og det skal her præciseres, at udtalelsen var godkendt af regeringen, og den var sandsynligvis i overensstemmelse med en meget stor del af den danske befolkning, men trods det bestemt ikke populær i offentligheden:

“Ved de store Tyske Sejre, der har slået Verden med Forbavselse og Beundring, er en ny Tid oprundet i Europa, der vil medføre en Nyordning i politisk og økonomisk Henseende under Tysklands Førerskab.”

Med denne skandaløse udtalelse som baggrund, må Kaj Munks store antiparti mod den danske samarbejdsregering bestemt møde fuld forståelse.

Erik Scavenius' udtalelse vakte naturligvis stor opstandelse. Og en katastrofe var det, at Danmarks omdømme i den tysk fjendtlige del af verden led et særdeles alvorligt knæk. Den underbyggede også det ry, som Erik Scavenius allerede havde, nemlig at han var særdeles tyskvenlig. Hertil svarede statsminister Stauning: *"Scavenius, han er s'gu overhovedet ikke venlig."*

Talen på Gerlev Idrætshøjskole

Som nævnt blev Kaj Munk flittigt brugt som foredragsholder ved større stævner af vidt forskellig art. På Gerlev Idrætshøjskole holdt han en stor tale, måske hans længste, 18. aug. 1940, altså kun tre uger efter Olleruptalen.

Også her fremlagde han mange af sine politiske synspunkter. Han angreb det danske demokrati, specielt den danske regering og dens, efter Kaj Munks mening, katastrofale mangel på handling 9. april. Markante udtalelser som altid:

"Er det danske folk da ikke længere et folk af ære. Vore politikere taler om forhøjet livsmod, menneskeværdige kår til de små i samfundet, dygtige bønder, stærke arbejdere, omsorg for syge, gamle og faldne og undervisning for alle. Men disse demokratiets sandheder er blevet til løgne, folk styrer ikke udviklingen. Nej, det gør en præstekaste af gølge debattører, kaldet politikere, de holder sig ved magten ved brød i form af understøttelse og skuespil i form af tilbagevendende hanekampe, der kaldes valg. Demokratiets tro på ånd er blevet til lutter økonomisk spekulation. Penge kan ordne alt, tager fra dem, der har, og giver til dem, der ikke har, for de er de fleste, og så stemmer de på mig."

"Demokratiets leflen for de materielle interesser er religionens største fjende. Hvor mammon hersker, fødes løgn, vold, røveri, mord og krig. Sandheden er ikke for forsigtige folk. De skal ikke have sandhed - men sofa."

Lige fra Besættelsesdagen 9. april 1940 og under hele Besættelsen skrev og talte Kaj Munk åbent og frygtløst tyskerne imod:

"Den eneste tysker vi ønsker at beholde i landet er dronningen"

En udtalelse der kostede han en måneds karantæne. I sit julebrev 1940 skrev han:

"Landet er gået under i år, men folket er optaget af forsamlingshusballer og mig"

Alle, og bestemt også ham selv, var ganske klar over den fare hans provokerende udtalelser indebar. Trods flere advarsler afslog han hver gang den tilbudte hjælp til flugt.

Arne Sørensen fra Dansk Samling (se 1936) foreslog i begyndelsen af 1943, at Kaj Munk kunne tale til sit fædreland gennem BBC i London, men Kaj Munk takkede nej.

I dec. 1943 sendte England mr. Malling, han havde medbragt en flugtplan for hele Munk familien, men han blev meget bestemt og ret uvenligt afvist af Kaj Munk. Men fik dog lidt venlighed af Lise Munk.

Modstandsmanden Christian Ulrik

Hansen, der senere blev henrettet af tyskerne, gjorde også et ihærdigt, men forgæves forsøg kort før julen 1943.

Børge Eriksen, medlem af modstandsgruppen Ringen, henvendte sig også til Kaj Munk i dec. 1943, men Kaj Munk, der opholdt sig på loftet, nægtede at modtage Børge Eriksen, der igen måtte forlade præstegården med uforrettet sag, efter en kop trøstende kaffe hos Lise Munk. De forskellige tilbud om at blive sendt til Sverige blev altså hver gang afslået af Kaj Munk, han buldrede videre.

De store stærke mænd

Handling fandt Kaj Munk hos de stærke mænd, historiens markante skikkelser, der ikke kun talte som vore politikere, men handlede derefter. Derfor var Kaj Munk fascineret af de stærke mænd, hvad han aldrig lagde skjul på, og det var dem, han skrev om i sine skuespil: Kong David, Hannibal, Fabius Maximus, Samson, Niels Ebbesen, Kong Herodes, Cæsar, Pilatus, Richelieu, Ludvig XIII, Grundtvig og i selskabet var såmænd også både Mussolini og Hitler. De optræder i historien som store personer, men i Kaj Munks dramaer måtte de nøjes med biroller, han tilbød dem aldrig. I 1933 kaldte han Hitler for: "*En Højtaler*" og i 1934: "*En brølende Urokse*." Kaj Munk fandt ud af, at stærke, handlekraftige mænd blev tabere, fordi de overså kærligheden, eller måske kendte de slet ikke kærlighedens betydning.

Men i 1936 havde Kaj Munks kritik af de nazistiske jødeforfølgelser i Tyskland været så voldsomme, at den tyske regering klagede over ham til den danske regering. Muligvis har denne klage været medvirkende årsag til, at statsminister Stauning og udenrigsminister Peter Munch senere forbød opførelserne af to af Kaj Munks skuespil: "*Sejren*" og "*Han sidder ved Smeltediglen*." Kaj Munk kaldte det for - "*ariervrøvlet*."

Den danske regering havde dog heller ikke helt "*ren mel i posen*," hvad jødeforfølgelser angik. Chikane over for jøder var ganske udbredt i hele landet, og det syntes, som om regeringen accepterede disse handlinger.

I efteråret 1938 beroligede justitsminister K.K. Steincke radioens lyttere med følgende markante udtalelse: "*Der er nu færre jøder i København end sidste år*." En udtalelse hvis mening ikke var til at tage fejl af. Men denne holdning over for jøder gjaldt bestemt også mange andre nationer (se 1819-1935-38).

Kvindelige præster (se 1948).

Kaj Munks markante holdninger gjaldt også på andre felter. Som fx da han som en af de første og få præster i Danmark gik ind for, at vi også måtte have kvindelige præster, hvad vi først fik 28. april 1948.

Undtagelsestilstand i Danmark

Allerede 1. april 1943 var Schalburgkorpset (se 1943) blevet oprettet. Et militærkorps på 500-600 mand hovedsageligt bestående af danske statsborgere i tysk tjeneste til udførelse af sabotage. Deres hovedopgave var at bekæmpe modstandsbevægelsens tiltagende aktiviteter og dens medlemmer. Gruppen var aktiv i terror, clearingmord, stikkervirksomhed og schalburgtage af kendte danske bygninger, etableringer, bladhuse og virksomheder som fx Odinstårnet (se 1935), Tivoli, Langeliniepavillonen, Vandtårnet i Valby, K.B. Hallen, Tuborgs Fabrikker. Schalburgkorpset opløstes januar 1945.

En skøn sollys sommermorgen 29. aug. 1943 blev der militær undtagelsestilstand (se 1943) i Danmark, idet regeringen definitivt afbrød samarbejdspolitikken med tyskerne, grunden var folkestrejken. Beskeden glædede Kaj Munk, han skyndte sig at hejse flaget i Vedersø Præstegård, nu var der endelig en klar holdning til oprør.

Fra Berlin kom der ordre til, at de tyske myndigheder i Danmark skulle iværksætte terrordrab på fremtrædende danskere, der samarbejdede med tyskerne, for dermed at dæmpe den stigende danske modstand mod besættelsesmagten. Men det skulle vise sig, at disse terrordrab fik den stik modsatte effekt og udløste en endnu større aktivitet fra modstandsgrupper over hele

landet, skønt modstandsfolkene risikerede tortur, deportation til koncentrationslejre eller dødsstraf.

På trods af et tysk forbud holdt Kaj Munk, på pastor Bliddals opfordring, søndag 5. dec. 1943 en prædiken i Vor Frue Kirke, Københavns Domkirke. Her sagde han bl.a.:

”Kirken har mistet sit næstdyrebareste klenodie. Det dyrebareste det er Kristus selv; men det næstdyrebareste det er martyrsindet, de kristnes martyrsind. Med dette martyrsind overvandt vi engang verden, og uden det vil verden overvinde os.”

Pastor Bliddal spurgte bekymret Kaj Munk, om han havde helbred til at gennemgå et ophold i en KZ-lejr, hvortil Kaj Munk svarede:

”Nej, mit helbred er i øjeblikket det dårligst tænkelige, men man har vel altid fysik nok til at blive slået ihjel, hvis det skal være”

For Kaj Munk og alle andre var det mere og mere tydeligt, at en arrestation truede ham. Men i så fald ønskede han, at det måtte ske hjemme i Vedersø, så han forlod straks København, var lettet over at slippe over Storebælt og hjem til reden i Vedersø.

Pudsigt nok var det netop samme dato, 5. dec. 1943, værnemagten besluttede, at pastor Kaj Munk og journalist Christian Damm skulle likvideres.

Christian Damm

Christian Damm var født i Sønderjylland 27. maj 1900. Han var kommet i tyskernes søgelys, fordi han i begyndelsen af 1941 indledte en artikelserie i Illustreret Familiejournal om danske slægtsgårde. Tyskerne, med deres danske håndlangere på sidelinien, troede, at hans rejser i Slægtsgårdsforeningens tjeneste var et påskud om, dermed at få lejlighed til at oprette modstandsgrupper i de forskellige byer.

Den 30. dec. 1943 om aftenen blev Christian Damm i sin lejlighed på Sortedamsdosseringen, København udsat for et pistolattentat af fire ukendte mænd. Det menes, at mindst en af disse fire mænd, også deltog i likvideringen af Kaj Munk. Christian Damm blev ramt af 4 skud, men overlevede og blev ført til Rigshospitalet, hvorfra han først blev udskrevet april 1944 og tog herefter ophold på Sydfyn.

Det lyder højst mærkeligt, at fire professionelle lejremordere sender fire pistolskud gennem en mand i dennes lejlighed, og trods dette overlever manden. Er historien korrekt fortalt, eller hvad skete der mon i virkeligheden? Christian Damm døde 8. august 1955.

Kaj Munks to sidste gudstjenester

Gudstjenesten nytårsdag 1944 kl. 10:00 i Vedersø Kirke blev noget ganske særligt. Det var netop på 20 års jubilæumsdagen for hans prøveprædiken 1924. Der var ingen orgelspil, alterlysene blev ikke tændt, det gjorde heller ikke lyset i kirken, det skulle være en mørk dag, og det blev en mørk dag. Et fyldt kirkerum så Kaj Munk uden præstekjole, iført sort overfrakke, gummistøvler og sit højrøde halstørklæde. En højst usædvanlig påklædning for en præst der forretter en gudstjeneste.

Han gik ikke op på prædikestolen, men blev stående i koret nedenfor. Efter et par salmer bad han en bøn, takkede for juleofferet, der havde givet 260 kr., som han havde fordelt med 1/3 til Bibelselskabet og 2/3 til Plejehjemsforeningen for Ringkjøbing Amt. Herefter oplæste han evangeliet.

Med hånden på den knop der er ved opgangen til prædikestolen, fulgte en hård og profetisk tale, der ramte nogle af sognets beboere, men i øvrigt var adresseret til det ganske Danmark. En anklage mod de danskere der på forskellig vis hjalp tyskerne, fragtkørsel, byggeri af bunkers i Atlantvolden (se 1940) osv.

En anklage mod de blodige judaspenge visse danskere tjente hos tyskerne. Den løn danskerne modtog, blev betalt fra en konto i den danske Nationalbank, en konto Tyskland aldrig fik betalt, så Danmark har selv betalt for de tæt på 10.000 bunkers, der blev bygget af en styrke på 80.000 mand fra Fanø til Skagen. Og derudover andet arbejde, vi udførte for tyskerne.

Her et kort uddrag af Kaj Munks prædiken:

”Det var ikke meningen, at min jubilæumsdag skulle forme sig således, men da jeg i aftes skulle forberede min nytårsprædiken for Guds ansigt, kunne jeg ikke anderledes. En dyb sorg og smerte har opfyldt mit sind. I den senere tid er der begyndt at gå skred på det gode nationale sammenhold i vort sogn. Det er en skændsel, at også sognebørn i Vedersø kan komme i tanker om at hjælpe fjenden. Jeg kan til nød forstå, når en fattig arbejderfamilie, der ikke ser anden udvej for at skaffe føde til hjemmet, eller folk, der får revolveren stukket i nakken, samarbejder med tyskerne, og vi håber, Gud i disse tilfælde lukker det ene øje til. Husker I ikke, hvordan vi blev behandlet. Først denne ikkeangrebspakt, som nøje skulde overholdes, så den 9. april, senere den ene ydmygelse efter den anden og sidst den store jødeforfølgelse, hvor man slæbte gamle mennesker på hen ved 100 år af sted til Tyskland. Maskerede mænd slæbte folk ned fra anden sal ved benene, når de ikke ville gå godvilligt med, så hovedet bumpede mod trappetrinene og var slået i stykker, når det havde sagt bump - bump tilstrækkeligt mange gange. Ja, meget værre ting kunne jeg fortælle jer. Der er en bande, som er lejet til at rydde folk af vejen, og måske bliver det een selv næste gang, og det er der ingen, der er glad for, når man elsker livet, holder af sit hjem, sin kone og sine børn.”

Ved udgangen gav Kaj Munk alle et håndtryk, kirkegængerne fornemmede dagens særlige stemning. Havde faktisk en fornemmelse af, at dette var Kaj Munks afskedsprædiken til sine sognebørn, og for mange blev det også sidste gang, de så Pastor Munk, som de altid kaldte ham. Et par tyskere havde også overværet denne specielle gudstjeneste. Dagen efter søndag 2. jan. 1944 holdt Kaj Munk igen en gudstjeneste, men det blev på normal vis med barnedåb. Denne gudstjeneste skulle blive hans sidste prædiken i Sankt Sebastians Kirke i Vedersø.

Likvideringsgruppen

Bestemmelserne om at pastor Kaj Munks og journalist Christian Damms skulle likvideres, blev vedtaget 5. dec. 1943 hos SS-chef Rudolf Mildner på Dagmarhus i Kolding. Til stede var også Gestapolederne Karl Heinz Hoffmann og Georg Scherdin, kriminalpolizei Karl W. Zechenter, efterretningsofficer Hans Gustav von Pahl og sikkerhedsrådgiver og SS-officer Hans Wäsche, der gennem længere tid havde skygget Kaj Munks aktiviteter, og som sådan var det ham, der blev Kaj Munks banemand. Den endelige beslutningen om de to kendte personers likvidering blev godkendt af Werner Best (se 1903), der efterfølgende frygtede en gengældelsesaktion, så han flygtede til Tyskland. Heinrich Himmler (se 1900) sammensatte 9. dec. den barske likvideringsgruppe, der fik ordre til likvideringen. Gruppen bestod af erfarne SS-officerer:

Lederen Hauptsturmbannführer Otto Alexander Friedrich Schwerdt, der kaldte sig *"Peter Schäffer,"* schweizeren Louis Nebel, alias USA-gangsteren *"Leo Neumann,"* som chauffør

østrigeren Oberscharführer Anton Gföller, Wolfgang Heinrich Paulus Söhnlein, der under operationen kaldte sig "*Johannes Sørensen*" og den danske bager Kurt Carstensen.

Likvideringsgruppen på de fem barske fyre var måske knap så barske, som historien fortæller, for ingen af dem ønskede at udføre drabene. Men ordren stod ved magt.

Minibiografier over de involverede nazister i likvideringen

Rudolf Mildner født 1902. Dr.jur. 1927. Var i krigens første år i tjeneste i Polen. Kom 1943 til Danmark som chef for sikkerhedspolitiet.

Karl W. Zechenter født 1903. Juridisk kandidat 1926. Ansat ved domstolene. Kom 1943 til Danmark.

Hans Wäsche født 1903. Han havde set sit fædreland under Første Verdenskrig tabe ikke blot anseelse, men også krigen og allerværste de allieredes urealistiske økonomiske krav til Tyskland efter krigen. Hans slægtninge havde mistet livet ved Verdun. Hans Wäsche var en flittig elev, studerede matematik, fysik og litteratur. På mange måder havde han samme interesser som Kaj Munk. Blev 1931 lærer på Den tyske Skole, Sct. Petri Skole, København. Arbejdede i Det tyske Gesandtskab under Hans Pahl, her førte han navnekartoteker over personer, der udtalte sig kritisk om Tyskland. Et kartotek der blev brugt ved undtagelsestilstanden 29. aug. 1943.

Hans Gustav von Pahl født 1911. Uddannet købmand og skibsmægler. Blev 1931 medlem af DNSAP med Paul Joseph Goebbels (se 1897) som leder. Arbejdede i Det tyske Gesandtskab i Østdanmark fra 9. april 1940 til 29. aug. 1943.

Karl Heinz Hoffmann født 1912. Blev medlem af DNSAP 1932. Juridisk eksamen 1937. Blev 1943 udpeget til leder af Gestapo.

Louis Nebel født 1912 i Schweiz. Læste til lærer, økonomi og handel. Medlem af schweiziske nationalsocialistiske bevægelse 1932. Meldte sig 1941 til Waffen-SS. Alias "*USA-gangsteren Leo Neumann.*" Louis Nebel var med i gruppen, der likviderede Kaj Munk. Han havde set et billede af Kaj Munk som familiefar med fem børn omkring sig, derfor nægtede han at udføre drabet. Han blev i Københavns Byret 1948-49 dømt til døden. Dommen blev ændret til 16 års fængsel. Louis Nebel sad som fange på Kærshovedgård ved Ikast. I 1952 blev Louis Nebel benådet og udvist af Danmark.

Wolfgang Heinrich Paulus Söhnlein kaldt "*Otto*" født i Amsterdam 1913. Opvokset i Würtzburg. Faren var direktør for konservesfabrikken Danica og havde bopæl i Slagelse. Han kom til Danmark 1939 for at finde stråmænd. Söhnlein var med i gruppen, der likviderede Kaj Munk. Under denne operation kaldte han sig "*stud.theol. Johannes Sørensen*" eller "*journalist Peter Sørensen.*" Söhnlein var 20. dec. 1943 mødt op på kirkegården i Vedersø og udspurgt graver Anders Knudsen: "*I har vel de grimme tyskere herude?*" Han var også interesseret i at høre forskelligt om præstegården, og spurgte bl.a. om præsten havde hunde, og om det var nogle gale hunde. Söhnlein blev 1948-49 dømt til døden i Københavns Byret. Dommen blev ændret til 20 års fængsel. I 1952 blev Söhnlein benådet og udvist af Danmark.

Kurt Carstensen født 1914 i Kiel. Uddannet konditor. Fra 1933 ansat hos konditor Smith, Willemoesgade, København. Meldte sig 1934 ind i nationalsocialistiske parti og optaget i SS. Oberscharführer Kurt Carstensen var med i gruppen, der likviderede Kaj Munk. Han blev frikendt i Københavns Byret 1948-49, men udvist af Danmark.

Otto Alexander Friedrich Schwerdt født 7. sept. 1917 i Eisenberg, Tyskland. Otto Schwerdt var med i befrielsesaktionen for Mussolini 11. sept. 1943. Han var også med i gruppen, der likviderede Kaj Munk. Under denne operation kaldte han sig "*Peter Schäffer*." Han blev dømt til døden i Københavns Byret 27. jan. 1949. I Østre Landsret blev Schwerdts dom 19. jan. 1950 ændret til 24 års fængsel. Schwerdt blev benådet og udvist 1. dec. 1953. Han døde 1976 i Sydafrika.

Georg Scherdin civilingeniør. Var fra 1938 medlem af DNSAP. Kom sept. 1943 til Danmark som leder af Gestapo og efterretningstjenesten.

Adam (Anton) Gföller født 2. nov. 1922 i Østrig. Underofficer i Waffen SS. Gföller var en nidkær morder, der gerne sprang til, hvis andre terrorister fik samvittighedskvaler. Som det ses af herværende liste, deltog han i mindst ti terrordrab på danske civile:

04. jan.	1944	pastor Kaj Munk
04. marts	1944	officer Gustav Mackeprang
24. april	1944	læge Stefan Jørgensen
29. april	1944	ingeniør Viggo Børsholt
14. juli	1944	fabrikant Rasmus Erasmi Hansen
25. juli	1944	købmand Valdemar Georg Jensen
27. juli	1944	togbombeattentat ved Lillerød her døde tre og 30 blev såret
01. aug.	1944	guldsmed Palle Skaanstrøm

Gföller var chauffør under likvideringen af Kaj Munk. Muligvis var det ham, der affyrede det dræbende skud mod Kaj Munk, men andre kilder hævder, at det var Otto Schwerdt.

Gföller blev aldrig ført for retten. Om hans død hersker også stor uenighed.

Her tre forskellige kilders bud:

- 1 - *Formentlig dræbt på østfronten i krigens sidste måneder*
- 2 - *Død i Innsbruck 1980*
- 3 - *Levede videre i østrigsk alpeidyl i Salzburg som vin- og sodavandshandler*

“Tyskerne er her”

Den 3. jan. 1944 satte likvideringsgruppen kursen mod Vedersø, men de overnattede i det tyske hovedkvarter i Herning. Den 4. jan. kl. 17:00 kørte gruppen fra Herning mod Ringkjøbing. Kort før Ringkjøbing holdt bilen, en lysegrå Opel Kaptajn, ind til siden for at skifte de tyske nummerplader ud med danske.

Kl. 18:30 ringede Wolfgang Söhnlein, der talte godt dansk, fra en telefonboks på Ringkjøbing Torv til Kaj Munk for at kontrollere, om han var hjemme. Han udgav sig for at være "*stud. theol. Johannes Sørensen*," der gerne ville besøge ham, men Kaj Munk meddelte kort, at han ikke modtog besøg. Herefter kørte gruppen mod Vedersø, hvor de mellem kl. 19:30 og 20:00 ankom til præstegården, de legitimerede sig som kriminalbetjente og erklærede, at de havde til opgave at anholde Kaj Munk.

Lise Munk sagde først, at hendes mand ikke var hjemme, men de troede hende ikke gik rund i huset, hvor de fandt Kaj Munk og anholdte ham. Kaj Munk fik kun få minutter, der blev sagt, at han ikke behøvede så meget, det drejede sig kun om en dag eller to. Lise pakkede en kuffert med undertøj, flipper, lommetørklæder, et rejsetæppe, nattøj og toiletsager. Afskeden

med Lise og børnene blev ultrakort: *"Farvel og tak - stol på Gud."* Det blev hans sidste ord til familien, så rullede bilen ud i vintermørket.

"Jeg kan huske lyden af bilen, der kørte op til præstegården. Der var fire eller fem mænd med våben, og jeg syntes, at de fyldte hele stuen," siger Mogens Munk.
*"Min mor forsøgte at trække tiden ud, så min far måske kunne nå at flygte.
Da de kørte bort med ham, måtte to af mændene først holde min mor tilbage, og derefter true hende til at holde sig fra bilen,"* husker Mogens Munk.

Skønt der optræder fem navne i den dansk-tyske terrorgruppe: *"Petergruppen"* (se 1943), oplyser flere kilder, at de kun så fire Gestapomænd i bilen, der hentede Kaj Munk i præstegården.

Familien Munk havde været en tur i Lokkelykke, hvor de havde gået en tur på heden. Igen hjemkommet til Vedersø spiste de aftenmadstid grønlangkål, som en skik fra Lolland. Efter måltidet udtalte Kaj Munk: *"Jeg får det ikke mere."* Herefter tog de et spil whist.

Da morderbanden ankom, talte Kaj Munk i telefon med sagfører Jens Dalgaard-Knudsen, Ringkjøbing, der ringede for at advare Kaj Munk om, at tyskerne var på vej, og det derfor var på tide, han flygtede, men Kaj Munk afviste at flygte, som han så ofte tidligere havde gjort, han ønskede at blive på sin post.

"Der er større ting at miste end livet"

Hans sidste ord til Dalgaard-Knudsen var:

"Nu kan vi ikke tale mere sagfører, for nu er tyskerne kommet for at hente mig."

Næsten samtidig kom husets kokkepige, Thyra Nørgaard, ind til Kaj Munk og råbte bestyrtet: *"Tyskerne er her."*

Dalgaard-Knudsen kontaktede straks herefter pastor Elith Helmig og fortalte, hvad der var sket. Derefter opsøgte de skoleinspektør Johannes Ivar Bøgner, der var Kaj Munks jagtkammerat. De talte om, hvad der var sket, men ejendommeligt nok tænkte de ikke på at alarmere politiet, for på dette tidspunkt kunne bilen med likvideringsgruppen og Kaj Munk endnu ikke være nået til Ringkjøbing. Hvad der i så tilfælde kunne være sket, kan der kun gisnes om. Men havde det resulteret i en politimæssig arrestation, som jo længe havde været ventet, havde Kaj Munk måske hensyngnet i et langt og udmagrende ophold i en KZ-lejr, noget han næppe havde kunnet overleve.

På vej mod Hørbylunde

To af terroristerne måtte med magt holde Lise Munk tilbage. Kaj Munk var iført en sort frakke og sit røde halstørklæde, han virkede fattet uden tegn på angst. I den lysegrå Opel Kaptajn med reservehjul bagpå kørte Gestapomændene fra Vedersø mod Ø. To af dem med Kaj Munk mellem sig på bagsædet. Der opstod problemer med bilen, derfor holdt de ind til værkstedet ved hovedvejen i Tim, hvor værkstedets ejer reparerede bilen. Han så Kaj Munk sidde på bagsædet i bilen. Efter reparationen ringede han straks til pastor Elith Helmig og fortalte om episoden. Helmig kontaktede omgående Carl Strandsby, modstandsbevægelsens leder i Ringkjøbing. Modstandsgruppen havde en stående aftale med amtslæge Ryan Thede, at de i en sådan situation kunne *"stjæle"* hans bil med lægeskiltet, så de kunne komme gennem de tyske afspærringer.

Med Elith Helmig ved rattet og Carl Strandsby på højre forsæde, bevæbnet med en Colt 11,43 mm tromlerevolver, kørte de mod Ø til Røgind Kro for her at afvente bilen med Kaj Munk og Gestapomændene, da de ikke vidste, om bilen herfra ville køre mod Skjern eller Herning. Som bekendt kørte bilen mod Herning. Der er blevet gættet på, at deres mål var Gestapos hovedkvarter i Århus eller bunkersområdet i Silkeborg.

Tre gange overhalede de to modstandsfolk bilen med Kaj Munk. Grundet det is- og sneglatte føre kørte de meget langsomt. I det klare bidende frostvejr kunne de tydeligt se Kaj Munk på bagsædet i voldsom håndgemæng med to Gestapofolk. Der var for Strandsby ingen tvivl om, at Kaj Munk modigt angreb sine bortførere, og dermed valgte martyriet frem for et langvarigt KZ-ophold. Håndgemænget var imidlertid årsag til, at modstandsfolkene ikke turde bruge deres pistoler. Da de kom til den daværende købmandsbutik 1 km Ø for Brejning Kro, turde de ikke køre videre. Senere bebrejdede modstandsfolkene sig, at befrielsen ikke lykkedes.

Hvad der skete i bilen herfra og videre til Hørbylunde Bakker mellem Pårup og Silkeborg, ved man ikke noget om. Men i Hørbylunde Bakker er de stået ud af bilen. Her ved vi, at tre revolverskud fra en Colt pistol, de to gennem venstre tinding, kynisk har likvideret Kaj Munk. Det blev det første af omkring 120 såkaldte clearingmord i Danmark.

Samme dag blev Ole Bjørn Kraft (se 1893) udsat for et attentat, men han klarede frisag, som han også tidligere havde gjort.

At den 4. jan. hører til blandt de 32 særlige uheldige *"tychobrahesdage,"* nævnes blot for fuldstændighedens skyld. Den frygtelige ugerning, der kulminerede i Hørbylunde Bakker, kan Tycho Brahe vel næppe drages til ansvar for.

Dagene der fulgte

Morgenen efter, dvs. 5. jan. 1944, kom murer og vejmand Anton Seithen på sin cykel gennem Hørbylunde Bakker, her fandt han et lig i den nordre skovkant. Han cyklede til Pårup Kro, hvorfra han telefonerede til politiet i Silkeborg og meddelte, at han havde fundet et lig i Hørbylunde Bakker. Straks blev der sendt bud efter læge Vilhelm Dickmeiss, Silkeborg. Der blev også sendt bud efter Falcks ambulance, der kørte liget til Silkeborg Sygehus. Ved siden af liget stod en kuffert, her fandt man et kørekort, og først da blev man klar over, hvem den myrdede var. På kufferten var der fæstet en seddel med ordene:

"Du Svin har alligervell arbejdet for Tyskland"

Teksten beviser, at sedlen var skrevet af en tysker, en dansker ville aldrig skrive *"du svin"* men *"dit svin."*

Tyskerne, der havde givet deres danske håndlangere ordre til denne skændselsgerning, fralagde sig selvfølgelig ethvert ansvar. De udsendte et delvist falsk signalement af gerningsmændene. Besættelsesmagten gav ordre til, at avisernes omtale af mordet ikke måtte fylde mere end omtalen af den berygtede nazist fiskehandler Jens Chr. Petersen, Slagelse, der 5. jan. 1944 var blevet likvideret af modstandsbevægelsen.

Dagen efter ugerningen besøgte Lise Munk sammen med sin ældste datter, Yrsa, mordstedet i Hørbylunde Bakker. Den yngste søn, Mogens, der dengang var fem år, fortæller:

"Da jeg kom ned om morgenen 5. jan. sad alle og græd. Jeg forstod kun, at min far ikke var der, men han var jo tit væk, så jeg fattede alligevel ikke rigtigt, hvad der var sket." "Børn ser døden i et andet perspektiv end voksne. Jeg husker gråden og sorgen, men jeg husker også noget, som gjorde et dybt indtryk på mig, nemlig at vores jagthund, Knold, hjemme i Vedersø løb forvirret rundt, den søgte og søgte efter min far."

Aftenen efter mordet gik Kjeld Abell (se 1901) frem på scenen i Det kgl. Teater (se 1747) og berettede, at Danmarks største dramatiker, Kaj Munk, var blevet skudt af tyskerne. Straks efter denne besked forlod Kjeld Abell teatret. Øjeblikke efter dukkede Gestapo op for at arrestere ham, men da var han allerede gået under jorden.

Ved obduktionen af Kaj Munk tydede alt på, at der før mordet havde været et voldsomt håndgemæng formentlig i bilen. Kaj Munks overlæbe var blevet kvæstet, og han havde hudafskrabninger på højre øre, sår der ikke stammede fra pistolskuddene.

Men hvorfor kørte gerningsmændene 90 km inden likvideringen? Det kan være svært at finde en fornuftig forklaring herpå. Hvis likvideringen allerede var bestemt efter Heinrich Himmlers ordre, kunne de lige så godt have skudt Kaj Munk i en plantage i nærheden af Vedersø. Usandsynligt er det vel ikke, om nogle sandheder først skulle pines ud af offeret?

Mindekors

I vejkanten ud for gerningsstedet i Hørbylunde Bakker blev der, tre dage efter mordet, 7. jan. 1944, snittet og rejst et primitivt trækors af skovarbejder Laurids Thygesen, hvorpå han havde skåret de to bogstaver K M. Korset står nu i Vedersø Præstegård skænket af Mogens Munk. Her ligger også Kaj Munks røde halstørklæde.

Ved trækorset blev der dagligt lagt friske blomster.

Det første kors blev udsat for råd, og flere lignende trækors har senere afløst det første kors. Det granitkors, vi alle i dag kender, blev opsat på mordstedet 30. dec. 1953. På ti års dagen for mordet, 4. jan. 1954, blev der her holdt en mindehøjtidelighed, hvor granitkorset, helt uden nogen form for graveret tekst, blev afsløret. Udover familie og venner var der repræsentanter fra Studenterforeningen, Modstandsbevægelsen, Frihedsfonden og Silkeborg Byråd. Der blev nedlagt blomster og krans og talt af pastor C.A. Grøn, der med Kaj Munks ord sagde:

"Vi lever, medens vi lever, dog lever vi mest, når vi dør"

Ved stenkorset ligger der stadig næsten året rundt friske blomster.

I Ringkjøbing Amts Dagblad markeredes begivenheden med et digt af Ib:

*Fra Træ til Sten dit Kors blev til -
et Frihedstegn det leve vil -
Og vidne om at Voldens Haand -
ej dræbe kan den frie Aand!*

Der havde været flere forslag fremme om et mindesmærke på mordstedet i Hørbylunde Bakker. Arkitekt Kaare Klint udarbejdede et udkast til et flere meter højt mindesmærke med inskriptioner. Det var udformet som en engelsk milepæl. Men Lise Munk modsatte sig dette forslag. Hun ønskede noget mere enkelt. Det robuste stenkors er hugget i granit af den sønderjyske kunstner Jens Peter Junggreen Have, Aabenraa. Granitkorset er skabt som en kopi af to romanske stenkors, der står på gården Bækmarks jorder lige N for Bækmarksbro. Den ene ved vejen 100 m ind mod Bøvlingbjerg på højre hånd, den anden på vestsiden af vejen mod Lemvig en lille km N for Bækmarksbro. Et tilsvarende stenkors står i Breum i Salling, den har formentlig markeret grænsen til Grinderslev Kloster.

Bækmark er en gammel hovedgård med voldsted, hvor den hvide jomfru, ifølge sagnet, dukkede frem julenat. I middelalderen tilhørte Bækmark Ribe Bispestol. På den vigtige vej gennem Vestjylland var der her et vadested over Flynder Å. Derfor blev de to stenkors også kaldt Flynderkorsene. De er ca. 90 cm høje, og deres eneste dekoration er skråriller. Og så er de gamle, fra den tidlige middelalder, dvs. de nærmer sig den anselige alder af 1.000 år.

Deres funktion kendes ikke med sikkerhed, men formentlig er de vej Kors, der har markeret grænsen, hvor alfarvej gik ind på Ribebispens gejstlige jorder. En funktion der kendes fra flere jyske klostre og godser.

Kaj Munk havde gået på jagt på Bækmarks jorder sammen med gårdmanden, og havde, ifølge Lise Munk, udtrykt stor beundring for de smukke stenkors. Netop derfor ønskede hun, at disse kors blev valgt som model for det betydeligt større stenkors, der nu står på mordstedet i Hørbylunde Bakker. Studerer man korsene i Hørbylunde nærmere, aner man stenens lidt duvende holdning, en holdning der godt kan lede tankerne hen på skikkelsen - Kaj Munk.

Ligtoget fra Silkeborg til Vedersø

Kaj Munks lig blev 5. jan. 1944 ført til Silkeborg Sygehus. I sygehusets kapel blev der 6. jan. holdt en højtidelighed af Kaj Munks regenskammerat pastor Herluf Aagaard fra Them. Hele Silkeborg havde flaget på halv stang, det havde tyskerne ganske vist forbudt, og de protesterede da også højlydt. Men da byen samme dag begravde sin populære jordemoder, Laura Gamborg, var det officielt hende, man viste den sidste ære, en ære hun dermed også fik sin store del af. Tyskerne gav Silkeborg Politi besked om, at liget skulle køres til Vedersø om natten, men det nægtede politiet, man transporterer ikke lig om natten.

Kaj Munks sidste rejse fra Silkeborg til Vedersø blev en af Besættelsestiden allerstørste demonstrationer. Rustvognen, en gammel Nash med registreringsnummeret Ø 1317, var fra Ringkjøbing ført af Hagbard Reffs og Kaj Munks ven købmand Niels Skytte fra Vedersø. En del af Kaj Munks familie var taget til Silkeborg og kørt med derfra. Trods tyskernes strenge forbud væltede folk alle steder ud af husene for at følge Kaj Munks bære. Omkring 4.000 silkeborgensere skønnes at have fulgt rustvognen fra kapellet i Silkeborg og ud af byen til bygrænsen på vej til Vedersø Kirke.

Mange tusinder langs ruten viste bevæget på denne måde Kaj Munk deres respekt på hans sidste rejse, samtidig viste de også tyskerne deres foragt. Det gjaldt alle de byer, rustvognen passerede. Efter Silkeborg flere småbyer, så Herning og igen småbyer. En mils vej Ø for Ringkjøbing ved Røgind kom Lise Munk og børnene ligtoget i møde. Ved anlægget Alkjær Lukke i Ringkjøbing ventede en stor skare mennesker, de fulgte kisten til kirkegården tæt ved viadukten, hvor der blev gjort holdt. Her holdt pastor Elith Helmig, der senere måtte "gå under jorden," en kort tale og sagde bl.a.:

"Tilgiv mig kære Gud, jeg kan ikke tilgive mine fjender"

Herefter sang man Christian Richardts: *"Altid frejdig, når du går."* Lise Munk takkede kort og stærkt bevæget det store følge. Rustvognen kørte igen videre mod Vedersø, mens unge piger strøede grønt på vejen foran den.

Først efter mørkets frembrud, hen ved kl. 19:00, den 6. jan. nåede ligtoget Vedersø Kirke. De kunne simpelthen ikke komme frem tidligere grundet de

Tusinder fulgte kisten ud af Silkeborg

store menneskemængder i byerne undervejs. Trods det meget forsinkede tidspunkt stod der mange mennesker på Kirkebakken i Vedersø. Kirketjener Viggo Thornvig anslog, at op mod 90% af sognets beboere var mødt op for at tage imod kisten med Kaj Munk.

Det blev afgjort, at kisten skulle stilles i kirken. Her blev der holdt en kort andagt, hvor provst Karl Laurids Aastrup fra Husby bad Fader Vor, og der blev sunget to salmer Matthias Claudius: *"Sig månen langsomt hæver"* og Johannes Ewald: *"Udrust dig, helt fra Golgata,"* hvorefter folk stille gik hver til sit. Kirken blev låst, og fire mand fra Ringkjøbing Politi stod natten igennem vagt ved kisten.

Kaj Munks blodige tøj blev senere sendt fra Silkeborg til Lise, en noget ubetænksom gerning.

Kaj Munks begravelse

Den 7. jan. blev det bestemt, at de to juletræer, der pyntede i kirken, skulle ud, for der ville blive brug for mest mulig plads i kirken. Sognets folk pyntede kirken. Og nu begyndte det at

strømme ind med blomster og krans i så stort et tal, at de måtte stables i kapellet inden begravelsen.

En kold og regnfuld tidlig lørdag morgen 8. jan. kom der et dusin politifolk, de spærrede af på kirkegården med reb, for man var forberedt på, at der ville komme rigtig mange til begravelsen. Tyskerne forbød, at der måtte flages på halv, men det ville beboerne i "Wejse" ikke rette sig efter, så i sidste øjeblik kom der alligevel en tilladelse.

Til begravelsen fik ca. 400 lov at komme med ind i kirken, - familie, nærmeste venner, sognets beboere, øvrigheds personer, 15 pressefotografer og ikke mindre end 49 præster. De var alle iført ornat og stod omkring alter og døbefont. Biskop Carl Immanuel Scharling, Ribe sad dog på en stol. Adgangstegnet for at komme ind i kirken var de trykte salmer.

Men de 15 pressefotografer ville alle op til orglet, hvorfra der var det bedste udsyn over kirkerummet, men det var ikke fysisk muligt. Det gav en del tumult, idet aviserne med de største oplag havde den opfattelse, at det var deres ret.

Begravelsen var berammet til kl. 14:00, men blev lidt forsinket grundet den overvældende tilstrømning. Fem minutter før kl. 14:00 kom der besked til kirketjener Viggo Thornvig, at en person der skulle ind i kirken, ikke kunne komme ind grundet de massive menneskemasser, der stod tæt om hele kirken. Viggo Thornvig svarede: "*Vi ka eet ha fler døin,*" indtil han med stor forbavselse opdagede, at det var sangeren Aksel Schiøtz (se 1906), der uanmeldt var kommet for at synge i kirken.

Kisten var dækket af et Dannebrog, skænket af vedersøboerne og en krans bundet af planter og blomster fra heden. Blomsterpragten var ganske enorm. Grundet pladsmangel blev alle blomsterhilsener lagt udenfor kirken. Overalt lå der blomsterhilsener, ved graven, på gange, på hække, ja selv i læbælter hang der blomsterkrans.

Næsten to måneder efter begravelsen, kom der fortsat blomsterhilsener. På et tidspunkt holdt de op med at tælle strømmen af de mange hilsener. Kirketjener Viggo Thornvig anslog, at der i alt var kommet hen mod 5.000 blomsterhilsener i form af krans, buketter og dekorationer. Der var hilsener fra adskillige lande kloden rundt. Viggo Thornvig gættede på, at værdien af alle disse blomsterhilsener nærmede sig 100.000 kr. Et enormt beløb i 1944. Det var et beløb, der kunne have gjort stor gavn, blandt mennesker der trængte. Han var af den overbevisning, at Kaj Munk hellere havde set de mange penge brugt til et velgørende formål, det havde helt været i hans ånd.

Til begravelseshøjtideligheden talte Kaj Munks studiekammerat Niels Nøjgaard, Slagelse ud fra ordet:

*"Ild er jeg kommet at kaste paa Jorden,
og hvor vilde jeg, at den allerede var optændt.
Hans Liv blev kort., men ikke ufuldendt - Amen."* (Se Nøjgaards tale side 121-22)

Det var også Niels Nøjgaard, der forrettede jordpåkastelsen. Orgeltonerne kom fra den trofaste Cecilie Sand, og blæsebælgen blev betjent af Niels Kristian og Hagbart. Der var solosang i kirken af Aksel Schiøtz, der sang Johannes Ewald: *"Udrust dig, helt fra Golgata"* og Ingemann: *"Den store mester kommer."* Inden kisten kunne bæres ud, måtte de mange deltagere, der stod i midtergangen og i våbenhuset først ud. Der var tre hold, der bar kisten, slægtinge, sognefolk og Kaj Munks kammerater fra Regensen, første gang skiftede de lige udenfor kirkedøren og næste gang efter, at de var drejet af fra hovedgangen.

I kirken, på kirkegården over alt var der sort af mennesker, der ønskede at deltage i begravelsen, omkring 3.000 mennesker skønnes at være mødt op for at vise Kaj Munk deres sympati. På denne måde viste de samtidig deres antipati mod nazismen. Langt de fleste af egnens lokale beboere var også mødt op, det gjaldt også en stor del af modstandsbevægelsens folk. Højtideligheden sluttede med, at man ved graven sang Martin Luther: *"Vor Gud, han er så fast en borg."*

Lise Munk og familien stod ved kapellets udgang, her hilste de på den tusindtallige skare, der var mødt op. De, der var kommet langvejs fra, gik over i det opvarmede forsamlingshus.

Ved korets gavl på Vedersø Kirkegård fik Kaj Munk 8. jan. 1944 sit sidste hvilested under utrolig stor opmærksomhed. Fanen der dækkede kisten blev gemt i præstegården, for at blive hejst igen den dag Danmark var frit. Egnens unge havde skænket et andet flag, som de ønskede skulle med Kaj Munk i graven. To unge piger og to unge mænd holdt i hver sit hjørne af den skønne flagdug, der dækkede kisten, der blev sænket i graven.

Kaj Munk blev bragt til hvile under ungdommens flag ved foden af den lille vesterhavskirke, hvor han under hele sin manddoms kamp og virke havde - *så fast en borg*.

Ved siden af sin far fik også den psykisk syge søn Helge sin plads, da han døde 1986. Og i 1998 fulgte Lise Munk sin mand og søn.

Fra kirkeministeriet kom der et forbud til alle landets Folkekirker, et forbud mod at mindes Kaj Munk fra landets prædikestole de følgende søndage.

Dagene efter begravelsen

Dagen efter begravelsen, søndag 9. jan., var der mindegudstjeneste kl. 14:00. Prædikanten var Kaj Munks tidligere hjælpepræst, pastor Berthelsen. Han talte, over det forfærdelige der var sket, men understregede, at vi ikke skulle gå i stå, livet skulle leves videre. Kirken var fyldt til sidste plads, og efter gudstjenesten flokkedes alle om Kaj Munks grav. Også denne morgen var der kommet både en lastbil og en rutebil med mængder af buketter og kranse.

Lise Munk og børnenes nye bosted

Efter de tragiske oplevelser flyttede Lise Munk og børnene til København. Men præstegården blev stillet til rådighed for familien, så længe Lise Munk levede. Så den faderløse familie bevarede sin nære tilknytning til slægten og miljøet i sognet, hvor hun jo selv var født. Lise Munk og børnene opholdt sig omkring en fjerdedel af tiden i Vedersø.

I 1976 flyttede hun tilbage til den gamle præstegård, hvor hun næsten daglig modtog gæster, der kom for at høre, om det liv hun, hendes mand og børnene havde haft i præstegården og for at se stedet og Vedersø Kirke. Man kan levende forestille sig, at det undertiden må have været temmelig belastende for Lise Munk.

Martyriet

Mordet på Kaj Munk sendte et chok gennem hele Danmark. Han døde for sine markante synspunkter og blev et ikon for den danske modstand mod tyskerne. Denne modstand voksede, som den også gjorde efter 29. aug. 1943, hvor regeringen, til Kaj Munks store fryd, afbrød samarbejdspolitikken med tyskerne. Hvis Kaj Munk var havnet i en KZ-lejr, er det mest sandsynligt, at hans liv langsomt var blevet udslukt. Hans svage helbred havde næppe kunnet klare livet i en KZ-lejr. Var det blevet tilfældet, ville hans død næppe have fået den kolossale betydning for den danske modstandskamp, som den fik efter de tre revolverskud i Hørbylunde Bakker denne skæbnesvangre aften - 4. jan. 1944.

Kaj Munk døde – voldsomt og stort – på sit livs højdepunkt. Utvivlsomt var han netop på det tidspunkt den mest omtalte person i Danmark. Hans offer var bestemt ikke forgæves, for han "lever" stadig. I vort minde står Kaj Munk som en martyr, og han var helt bevidst om faren ved sit martyrsind, der ikke gik på akkord med løgn og uret.

Familien Hammelsvang

Blandt Kaj Munks venner var Frederikke og Henning Hammelsvang, der ejede gården Hammelsvang i Ølstrup. Her gik Kaj Munk ofte på jagt efter harer, agerhøns og urhøns i selskab med hunden Fylla.

Efter mordet på Kaj Munk bad Lise Munk familien Hammelsvang, om de ville gemme alle Kaj Munks skuespil og manuskripter til efter krigen. Der var stor risiko for, mente hun, at tyskerne ville tilintetgøre de mange manuskripter, hvis de fortsat lå i Vedersø Præstegård. Familien Hammelsvang sagde naturligvis ja til hendes anmodning.

Amtslæge Ryan Thede var kvalificeret som "fragtmand" af papirerne, for han var den eneste, der havde tilladelse til at færdes i bil i hele amtet. Ad omveje over Grønbjerg og Spjald flyttede Ryan Thede papirerne allerede jan. 1944 til gården Hammelsvang. Imidlertid tog Ryan Thede fejl af gården, for dengang var husene ikke forsynet med synlige husnumre, så han havnede hos naboen, der undrede sig over, at der var sygdom på gården Hammelsvang.

Ryan Thede var ikke særlig stolt ved situationen, for færrest mulige skulle kende til historien om Kaj Munks gemte manuskripter. Så Thede konstruerede på stedet en historie om, at Henning Hammelsvang skulle have nye piller for sit dårlige hjerte.

Der blev gravet et hul under vognporten med plads til en gammel trækiste, heri blev de mange papirer lagt i skjul for tyskerne. Henning Hammelsvang har fortalt, at han hver nat lå med jagtgeværet under sengen, for han var parat til at forsvare de vigtige papirer, hvis tyskerne skulle dukke op.

Frederikke og Henning Hammelsvangs datter Frida og hendes mand Vagn Nielsen solgte i 1985 gården til deres yngste søn, Johannes Boe Hammelsvang Nielsen, der stadig ejer gården, men har forenklet sit navn til Boe Hammelsvang. Han boede her allerede 1944 og var derfor også bekendt med hemmeligheden om Kaj Munks gemte papirer.

Forfatteren Kaj Munk

Inspireret af Adam Gottlob Oehlenschläger (se 1779), Johann Christoph Friedrich von Schiller (se 1759), William Shakespeare (se 1564), Henrik Ibsen (se 1828), George Bernard Shaw (se 1856) og Søren Aabye Kierkegaard (se 1813) blev Kaj Munk en af 1900-tallets mest originale danske dramatikere. Han havde et åbenlyst talent for teatrets mange forskellige virkemidler, og han brugte alle aspekter. De fleste af hans skuespil handler om store historiske taler og tidernes stærke mænd, men hver gang hvor kærligheden blev glemt, lurer fiaskoen i kulissen.

Her følger en lille omtale af en del af Kaj Munks mest kendte værker:

"Pilatus"

Et bibelsk skuespildrama skrevet på Nykøbing Falster Katedralskole mellem 20. marts og 2. april 1917. Stykket var Kaj Munks egentlige debut, indsendt under pseudonymet Harald Gajus. Det blev dog først trykt 1937 og fik sin debut 20. feb. 1947 på Det kgl. Teater, med musik af Knudåge Riisager (1897-1974). Stykket blev opført 22 gange, men det oplevede Kaj Munk desværre aldrig. Tidligere havde Kaj Munk skrevet mindre skuespil, der enten er ukendte eller gået tabt.

"Operationen"

I 1919-20 skrev Kaj Munk et politisk skuespil: *"Operationen."* Den blev sendt til Dagmar-teatret og hører til blandt hans mindre heldige værker. Skuespillet blev trykt 1942, men er aldrig blevet opført.

"En Idealist"

Under pseudonymet Peder Kannik skrev Kaj Munk 1923-24 skuespillet: *"En Idealist."* Et bibelsk drama, hvor han skildrer Kong Herodes som en tvivler, men også en magtsyg stræber. De første otte akter skrev han under eksamenslæsningen maj 1923, de to sidste akter blev skrevet i Vedersø, uden at sognets folk anede, han var i gang med at forfatte et teaterstykke.

En eftermiddag han kørte til Lemvig i sin gamle kalechevogn, så han i boghandlerens vindue en bog om Kong Herodes. Den kostede 40 kr., men han vidste ikke, om han havde penge nok, så han gik ind i en mørk port og talte sine penge, der var 50 kr. i pungen, så gik han ind i butikken og købte bogen.

Som motto i: *"En Idealist"* brugte han et Søren Kierkegaard citat: *"Hjertets renhed er at ville et,"* Kaj Munk var nemlig meget præget af Søren Kierkegaards tanker.

Efter flere forsøg blev stykket antaget 1926 til opførelse på Det kgl. Teater med premiere 8. feb. 1928. Med kendte skuespillere på plakaten: Bodil Ibsen, Clara Pontoppidan og Eyvind Johan-Svendsen. Men stykket blev nedsablet af anmelderne som en dundrende fiasko grundet en uheldig iscenesættelse og forkert beskæring af sønderjyden W. Nagel, der ikke magtede opgaven. Det der gjorde mest ondt var, at Kaj Munk blev kaldt for en diletant: "*Fire timers onani for åbent tæppe, hr. Munk,*" skrev Svend Borberg i Ekstra Bladet.

Trods den negative omtale gav publikum stykket et varmt bifald. I 1938 blev stykket nyopsat med Poul Reumert i hovedrollen, denne gang med stor succes og opført 85 gange. Stykket blev Kaj Munks egentlige gennembrud, og sikkert den der gav ham den bedste indtjening.

"I Brændingen"

Skuespillet: "*I Brændingen*" er skrevet under Kaj Munks sygeorlov i Berlin i slutningen af 1926. Det blev udgivet 1929, hvor det blev forkastet af Det kgl. Teater. Men fik dog premiere på Betty Nansen Teatret 25. feb. 1937. Kaj Munk fandt inspiration til stykket i personen Georg Brandes (se 1842).

"Kærlighed"

Også fra 1926 stammer skuespillet: "*Kærlighed*." Stykket er med stærke selvbiografiske træk, inspireret af Kaj Munks lidenskabelige, smertende forelskelse dette år i sin ven Niels Skyttes smukke kone Hilde, der i stykket hedder Ingeborg. Handlingen foregår i et vestjysk sogn, hvor pastor Kargo ikke selv tror på det kristne budskab, som er hans egentlige mission at bringe menigheden, men han ofrer sig for sine sognebørn. Som han selv sagde: "*Det gør ikke noget, at jeg ikke tror, bare jeg får jer andre til at tro!*" Skuespillet er skrevet over fem dage i Stadil Præstegård. "*Kærlighed*" havde premiere 14. sept. 1935 på Det kgl. Teater og blev opført 26 gange.

"Fugl Fønix"

Fra 1926 er også skuespillet: "*Fugl Fønix*." Et politisk skuespil der har Versaillesfreden (se 1919) som baggrund. Stykket blev opført på Studenterforeningens scene i København 1938. Men havde sin egentlige teaterdebut på Aalborg Teater 15. jan. 1946.

"Kardinalen og Kongen"

Samme år skrev Kaj Munk: "*Kardinalen og Kongen*." Et historisk drama om to af Frankrigs store, kendte mænd - Richelieu og Ludvig XIII.

"Ordet"

I dag er Kaj Munks kendteste skuespil uden tvivl: "*Ordet*" fra 1932. Handlingen har sin rod i en personlig oplevelse, Kaj Munk havde på Bøsgård, hvor Marie (1895-1925) og Kristen Madsen Sand (26/9 1888-4/9 1943) boede. Marie var født i familien Poul Knak 21. aug. 1895. Parret havde to døtre Maren og Anna, og en lille ny var på vej. Desværre gik fødslen ikke som forventet, den unge mor forblødte i barselsengen 26. okt. 1925. Heller ikke den lille dreng overlevede. Moder og barn kom i samme kiste og ligger begravet i det sydvestlige hjørne på Vedersø Kirkegård. Dødsfaldet gjorde et stærkt indtryk på egnens beboere, ikke mindst på Kaj Munk, der holdt en meget bevæget tale ved begravelsen.

Kort før denne sørgelige hændelse havde Det kgl. Teaters censor Hans Brix anmodet Kaj Munk om at skrive et stykke, som han sagde: "*Der tog bønder alvorligt.*" En mere alvorlig hændelse end dette møde med døden kunne næppe tænkes, så Kaj Munk forfattede "*Ordet.*" Det skete i en sand skriverus, der stod på næsten uafbrudt i en hel uge. Lang tid efter de tragiske dødsfald var Kaj Munk ved siden af sig selv. Han skrev flere breve hjem til mor Marie i Opager, om den frygtelige tragedie der var hændt i hans pastorat. To dødsfald blandt Kaj Munks gode venner Camilla Wested og Peder Emmiche var også med i tankerne, da "*Ordet*" blev skrevet.

Det religiøse og vanvittige skuespildrama: "*Ordet*" handler om modsætningerne mellem grundtvigianismen og indre mission, om den vanvittige tro, om barnetroen, og underet der følger med i slipstrømmen.

Handlingen foregår på den vestjyske slægtsgård Borgensgaard, hvor den grundtvigianske storbonde Mikkil Borgen, en figur Kaj Munk havde mødt ved et bryllup på Fyn, nægter sin søn Anders at gifte sig med den pige han elsker, Anne. Årsagen er, at hun kommer fra en indremissionsk familie hos Peter Skrædder. Mikkil Borgen har den drøm, at hans gård fortsat skal være samlingspunktet for sognets åndsliv, og den plan harmonerer meget dårligt med den indremissionske skrædderfamilie. Mikkil Borgens godhjertede svigerdatter Inger forsøger at overbevise ham om, at meningsforskelle og gårdmandshandler må vige for kærligheden. Det rækker dog ikke ved de stovte og stridende parter. Men så sker der det, at den gravide Inger Borgen først mister sit barn og dernæst dør i barselsengen. Den ellers så sikre Mikkil Borgen rammes af den religiøse tvivl.

Den sindssyge Johannes, der har fået sine lidelser ved at læse Søren Kierkegaard, træder nu ind som stykkets hovedfigur. Med sin stærke tro på den opstandne Jesus forplanter han denne tro til Ingers datter, Maren, som han holder i hånden. Henvendt til den døde Inger i kisten siger han:

"I Jesu Kristi navn byder jeg dig stå op."

Efter intense sekunder begynder Inger at bevæge sig, og hun rejser sig op i kisten. Barnetroen har sejret over den sunde fornuft, tvivlen må vige.

Morsomt er det, trods det dystre tema, at Kaj Munk kalder stykkets præst for Bandbul og amtslægen for Houen. Så også her har Kaj Munk humoren med som passage. På et tidspunkt udfordrer Johannes pastor Bandbul med spørgsmålet: "*Hvordan en troende mand bærer sig ad med at afvise mirakler nu, men godtager, at de fandt sted for 2.000 år siden.*"

Skuespillet blev afvist af Det kgl. Teater, noget der sikkert senere har givet grundlag for mange rynker og ransagelser på teatret. Betty Nansen Teatret, der havde en fortvivlet økonomi, antog stykket, hvor det blev opført første gang 2. sept. 1932, og nåede over 100 opførelser, ikke mindst på grund af Henrik Bentzons fortræffelige spil. Betty Nansen Teatrets økonomi blev dermed reddet.

Efter opførelsen sendte Kaj Munk 30 kr. til Henrik Bentzon i et brev, og bad ham købe to buketter til to af teatrets damer.

"For resten trakterer De maskinfolkene med en bajer og en særdeles god cigar"

Henrik Bentzons hovedrystende kommentar:

"Og alt det tror mennesket, han kan få for 30 kr."

Ja, Munk var en sparsommelig mand, og han havde ikke meget begreb om tingenes pris. Også mange andre scener har opført "*Ordet*,": Aalborg, Aarhus, Odense, Göteborg, Oslo, Helsingfors og Schwerin, i alt 582 opførelser nåede stykket. Og det spilles stadig. Det gælder også på udendørsscenen ved Vedersø Præstegård.

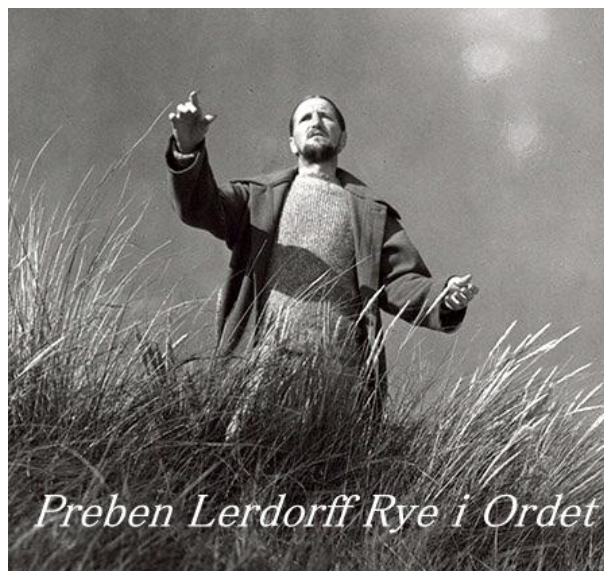

Men det blev Carl Theodor Dreyers (se 1889) filmatisering fra 1954, der uødelliggjorde stykket. Her ser vi den sindssyge Johannes, mesterligt spillet af Preben Lerdorff Rye, der i 1975 blev tildelt Kaj Munk-prisen for sin præstation. I rollen som den unge mor Inger ses Birgitte Federspiel, og Mikkil Borgen spilles af Henrik Malberg.

Udendørsoptagelserne skete på Klitten sommeren 1954. Om efteråret rejste udvalgte vestjyder til hovedstaden i to grupper. Den første gruppe skulle være statister i Inger Borgens begravelse. Den anden gruppe i missionsmødet hos Peter Skrædder. Her var fotograf Holger Sørensen, Ulfborg med som turleder.

Filmen hører med i toppen af danske film. Da der 2006 blev udvalgt en kanon for dansk scenekunst optrådte: *"Ordet"* fuldt fortjent på listen. Som bog er *"Ordet"* nu trykt i 15. oplag. Kaj Munk kom på alles læber, og økonomien i Vedersø Præstegård blev guldrandet, noget der også smittede af på kommunekassen.

Originalmanuskriptet til: *"Ordet"* blev solgt 1939 på auktion for 10.000 kr. Beløbet blev skænket til en Røde Kors ambulance.

"Havet og Menneskene"

I 1929 skrev Kaj Munk: *"Havet og Menneskene."* Handlingen foregår i et vestjysk sogn, der dyrker politik med verdenshistorisk perspektiv, men sognets usselhed bliver straffet med en syndflodagtig oversvømmelse. Skuespillet havde premiere 29. jan. 1960 på Odense Teater.

"Cant"

Skuespillet: *"Cant"* er skrevet mens Kaj Munk gik til køreprøve i Skjern. Et historisk stykke, der handler om den egoistiske og barske Henrik VIII (se 1509) samt hans forhold til Anne Boleyn og andre kvinder. På scenen rulles frem magtskyge, hykleri og erotisk begær. Teaterstykket havde Svend Methling som instruktør og Johannes Poulsen, Holger Gabrielsen og Anna Borg i hovedrollerne. Der var premiere 10. okt. 1931 på Det kgl. Teater, hvor det blev opført 57 gange. Anmelderne havde megen ros tilovers for stykket, og publikum strømmede til. Den trykte udgave blev solgt i flere oplag, og der forhandlede med flere oversættelser til flere verdenssprog. Stykket blev solgt til Kungliga Dramaten i Stockholm og Nationalteatret i Oslo. Succesen gjorde Kaj Munk meget glad og endnu mere kendt.

Pudsigt er det, at netop på premieredagen 10. okt. 1931 blev Lise og Kaj Munks ældste datter Yrsa døbt af pastor Welding i Helligåndskirken.

"De Udvalgte"

Et bibelsk drama om Kong David og den skønne Batseba: *"De Udvalgte"* havde premiere på Det kgl. Teater 9. nov. 1933 med Poul Reumert, Eyvind Johan-Svendsen og Else Skoubo i

hovedrollerne. Stykket hører med blandt Kaj Munks store dramaer, men blev trods det ingen teatersucces.

"Vedersø-Jerusalem retur"

Udover skuespil skrev Kaj Munk også rejseskildringer til Jyllands-Posten bl.a.: *"Vedersø-Jerusalem retur."* Bogen er skrevet over egne oplevelser fra en rejse over to måneder 1934. Også Lise var med på turen, der gik til Sønderjylland, Tyskland, Alperne, Italien, Egypten og Det Hellige Land. I rejseskildringen opfordrede Kaj Munk kraftig til kamp mod nazismens fremmarch i Tyskland.

"Hamlet"

Saxos og Shakespeares historie om Hamlet har været genstand for flere om- og nydigtninger: Johannes Ewald, Adam Oehlenschläger, Sophus Clausen men også Kaj Munk har her været på banen. I 1934 købte Studenterforeningen for en aften Kaj Munks forestilling: *"Hamlet."* Teater-diva Betty Nansen opførte stykket på Allé-Scenen med premiere 8. marts 1935. Stykket handler om en sønderjysk nazileder, som indtager København og sætter Stauning-Munch-regeringen fra magten. Det var voveligt af fru Nansen, og gik da heller ikke godt, publikum tog ikke stykkets højaktuelle politiske baggrund alvorligt, de lo på de forkerte steder. Anmelderne var enige om, at stykket faldt til jorden og ikke fortjente bedre. Svend Borberg i Ekstra Bladet, der altid var kritisk over for Kaj Munk, skrev at han havde trådt Shakespeare flad. Fru Nansen var ude af sig selv af skuffelse og harme over publikums reaktion. Hun trådte frem på scenen efter forestillingen og talte til publikum med skælvende stemme: *"Jeg ved godt, at det er vanvittigt, det vi har gjort. Jeg hørte godt, at De lo, men det var forkert."*

Så brød hun af og sagde med hård stemme: *"Gå så hjem."*

Kaj Munk var fortvivlet på egne og teatrets vegne, han skrev et par artikler om, at publikum og kritikerne ikke havde forstået budskabet. Men han indså, at slaget var tabt. Stykket var mislykket, og fru Nansen var måske færdig som teaterleder efter denne fiasko. Han skrev til hende, at hun gerne måtte genoptage *"Ordet"* uden en øre i afgift, hvis hun mente, det kunne redde hende og teatret.

Men så skete der et under. Til alles overraskelse begyndte publikum pludselig at strømme til forestillingen *"Hamlet."* Fra bladene lød der helt andre røster, og publikum *"lo på de rigtige steder."* Alle var pludselig blevet enige med præsten fra Vedersø. Den truende fiasko blev vendt til en tiltrængt sejr for Teatret.

"Sejren"

Et politisk og dramatisk skuespil der handler om de tyske jødeforfølgelser. Om Mussolinis overfald på Abessinien og om kansleren, som i stykket er Mussolini, der blev myrdet. Denne forudsigelse skete altså ni år før Mussolini blev likvideret.

"I nat vil vi skænde, og sejre i morgen, og sejren retfærdiggør alt"

Stykket blev Kaj Munks sidste diktatordrama.

I Oslo blev stykket antaget og havde her sin urpremiere april 1936. *"Sejren"* opførtes med dansk premiere på Folketeatret 31. aug. 1937, og nåede her 60 opførelser. Foråret 1938 var *"Sejren"* på provinsturne. I 1939 kom det op på Nya Teatren i Stockholm.

Socialdemokratiets statsminister Thorvald Stauning og den radikale udenrigsminister P. Munck, der begge var venlige overfor diktatorerne her S for det lille Danmark, forbød opførelse af *"Sejren."* Teaterstykket havde mange kritiske hentydninger til nazismen, jødeforfølgelserne og ikke mindst til de to magtfulde herrer Mussolini og Hitler, som Danmark gerne ville stå sig godt med.

"Han sidder ved Smeltediglen"

Det politiske skuespil: *"Han sidder ved Smeltediglen"* fra 1938, behandler også nazisternes jødeforfølgelser i Tyskland, med kritik af Mussolini og Hitler. Første halvdel blev skrevet i Paris 20. jan. 1938 og anden halvdel i Berlin 23. jan. 1938. Censuren forbød, at *"Hitler"* måtte ses på scenen. S for Kongeå blev stykket 1939 på dansk ministeriel opfordring taget af plakaten. Det skete altså før Danmark blev besat af Tyskland, og fortæller ganske meget om den respekt eller måske snarere - angst, den danske regering havde for diktatorerne og Tyskland. Stykket afslører Kaj Munks danskhed og kristendom, og at han bestemt ikke logrede for diktatorerne. Forbudene bevirkede, at Kaj Munk sendte et åbent brev til Mussolini, hvor han protesterede mod jødeforfølgelserne. Resultatet blev en strøm af breve med protester.

Skuespillet blev afvist på Det kgl. Teater, men havde premiere i Oslo 23. april 1938, hvor det blev opført 194 gange. I Danmark havde stykket premiere 27. aug. 1938 på Folketeatret og blev opført her 200 gange med Holger Gabrielsen i rollen som Menschs. I alt er stykket blevet opført 1250 gange på nordiske scener. Bogudgivelsen af: *"Han sidder ved Smeltediglen"* blev trykt i 11.000 eksemplarer.

"Diktatorinden"

I 1937 skrev Kaj Munk det historiske skuespil: *"Diktatorinden,"* Vi hører om Christian II, hans elskerinde Dyveke og hendes mor *"Mor Sigbrit"* datidens spinndoktor. Kendte navne som Gyldenstjerne og Torben Oxe optræder også i skuespillet, der 3. nov. 1938 havde premiere på Det kgl. Teater med Bodil Ipsen som *"Mor Sigbrit"* og Bodil Kjer som Dyveke.

"Egeløkke"

"Egeløkke" blev påbegyndt på Langeland aug. 1938 og blev færdig juni 1939 også på Langeland. Det er et af Kaj Munks mest kendte skuespil. Handlingen er dramaet om den unge Grundtvigs ulykkelige kærlighed til godsejerfruen den smukke Constance Steensen-Leth på herregården Egeløkke på Langeland. Hensynet til hendes mand major Leth og sønnen Karl. Mon ikke også der anes billeder af Kaj Munks egen kærlighed til Lise? *"Egeløkke"* havde premiere 17. sept. 1940 på Det kgl. Teater, altså efter besættelsen.

"Niels Ebbesen"

Efter tyskernes besættelse af Danmark 9. april 1940 skrev Kaj Munk: *"Niels Ebbesen"* (se ? - 1340). Skikkelsen Niels Ebbesen var symbolet for den danske modstand mod den tyske besættelsesmagt. Skuespillet blev udgivet 9. april 1942, som et historisk dækbillede af Danmark under besættelsestiden, derfor er udgivelsesdatoen bestemt ikke tilfældigt valgt. Formålet var, at vække danskerne til modstand mod: *"Den kullede tyske grev Gert."* Hentydningen til Hitler kunne ikke misforstås, på forsiden som indledning til dramaet står:

Tilegnet *"Til vort unge mandskab af 9. april"*

Bogen blev, som mange andre af Kaj Munks udgivelser, trykt hos den lokale bogtrykker Louis Rasmussen, Ringkjøbing. Under trykningen ringede en person fra politiet til bogtrykkeren, at de havde fået ordre til at hente det, der var trykt af *"Niels Ebbesen."* Der kommer folk med fra Værnemagten for at kontrollere, om vi får det hele med, så hvis I kan, så skynd jer at flytte det inden vi kommer. Bogtrykkeren fik med ekspresfat i vognmand Steffensen, alle i trykkeriet kom i sved, og netop som sidste vogn forlod trykkeriet, kom politiet med en tysk officer i vognen.

Tyskerne beslaglagde altså bogen ved udgivelsen, men det hjalp ikke stort, for trykkeriet forklarede, at hele oplaget på 15.000 eksemplarer allerede var blevet distribueret over hele landet, og *“desværre anede ingen til hvem.”*

I bogens slutreplik siger Niels Ebbesen: *“Jeg har fået løn nok, Troels, den bedste af alle, at mine børn kan vokse op og være danske.”* Bogen blev brugt til oplæsning. Stykket havde premiere på Svenska Dramatikeres Studio 20. jan. 1944 med Ingmar Bergman (se 1918) som instruktør og Anders Ek i hovedrollen. Dansk premiere var på Det kgl. Teater 1. sept. 1945, som en hyldest til det danske frihedsråd og til Kaj Munk.

Som udtryk for sin taknemlighed sendte Kaj Munk julen 1943 bogtrykkeren følgende tekst noteret i et særtryk af *“Den blå anemone”*:

Kære Fru og Hr. bogtrykker Rasmussen!

Et godt samarbejde i et ondt år, det er noget der lever i hjerter, længe, længe efter.

God jul og for nytåret store ønsker, at vi slet ikke sige dem.

Din hengivne

Lise og Kaj Munk

Denne hilsen modtog fru og hr. Rasmussen 4. jan. 1944 - netop den dag Kaj Munk blev myrdet.

Her et kort rids af den virkelige historie om den nordjyske herremand Niels Ebbesen på herregården *“Nørreris”* 15 km NV for Århus, hvor der i dag kun er voldgraven tilbage.

Niels Ebbesen førte an i oprøret mod holstenerne, hvis fører Grev Gerhard (Gert) III angreb danskerne med 4.000 mand. Det var i den periode, vi kalder for interregnum dvs., hvor vi ingen konge havde, og det havde vi ikke i årene 1332-40. Niels Ebbesen dræbte grev Gert også kaldet *“Den kullede Greve”* i Randers 1. april 1340. Sandsynligvis skete det på sengekanten, så hans gerning er måske knap så glørværdig, som historien har fortalt. Niels Ebbesen faldt selv 2. nov. 1340 under belejringen af Skanderborg. I anledning af 100 året for Kaj Munks fødsel blev *“Niels Ebbesen”* opført 1998 af Vedersø Friluftsspil bag præstegårdshaven i Vedersø ned mod søen.

“Foråret så sagte kommer”

Sept. 1942 udgav Kaj Munk sine erindringer: *“Foråret så sagte kommer,”* som han selv siger: *“Saa sagte, ja. Men kommer.”*

Titlen havde han fra et af sine allerførste digte, som han skrev i sine drengeår.

I forordet skriver han:

“Egentlig skal erindringer ikke skrives, før man er 80. Dels kan man så ikke længere huske noget. Og dels er de døde, der ellers ville blive vrede. På begge måder var man altså friere stillet. Når jeg nu mod alle planer og forsætter har skrevet mine, er grunden følgende: - - - - -

---

- - - Hullet udfyldes ved lejlighed, mine læsere”

Selvbiografien begynder, før Kaj er blevet undfanget. Kajs kommende far er taget til Australien, fordi som Kaj Munk skriver:

"Vi var blevet uvenner med bedstefar hjemme i Maribo den gamle garver Johan Christopher Petersen, og han var ikke til at spøge med, for når vi Petersener bliver vrede, så gør vi det grundigt."

Kaj skynder på sin far, at han skulle se at komme hjem og finde hans mor. Kaj Munk fortæller om bedsteforældrene, hvor specielt bedstemoren fik stor betydning for ham, om forældrene der døde, om plejeforældrene som Kaj kom til som femårig, og som han holdt lige så meget af. Om sin barndom, ungdom, studietid og embedet i Vedersø. Hans kærlighed til sin hjemegn skinner klart igennem.

"Det er muligt, der er lige så kønne steder som Maribo, men der er ingen kønnere"

Bogen slutter med et bevis på Kaj Munks kærlighed til forældrene, idet han rejser hjem til dem på Lolland med et ganske bestemt budskab:

"Far og mor, jeg er kommet til jer som de første, I ska vide før alle andre, at det er mit livs største dag"

Op af inderlommen trækker han et lille uanseligt hvidt brev, og giver det til forældrene:

20. juli 1926

Hr. Pastor K. Munk,

herved tillader jeg mig at meddele, at Deres indsendte Arbejde

"En Idealist" er antaget til Opførelse på Det kgl. Teater.

Deres ærbødige Wm. Norrie

"Foråret så sagte kommer," blev påbegyndt på forlagets opfordring 12. april 1942. Det er en virkelig interessant bog, den giver et godt indblik i Kaj Munks liv. Over 100.000 eksemplarer er til dato udgivet. En overgang under studietiden er bogen meget religiøst præget, men sådan var hans virkelighed. Netop i 1942 blev Kaj Munk spurgt, om han for tiden skrev på noget? Hans svar kom prompte: *"Det gør jeg altid, det er derfor jeg lever"*

"Ewalds død"

I 1943 fik Kaj Munk et totalt forbud mod at udgive skrifter. Men det blev snildt omgået. En epilog: *"Ewalds død"* til Det kgl. Teaters mindeforestilling for digteren Johannes Ewald (se 1743) havde premiere 18. nov. 1943 og udgivet med skuespiller Holger Gabrielsen (1896-1955) som forfatter og med teksten - Viribus unitis, som betyder - ved forenede kræfter. Lise og Kaj Munk var til stede som tilskuere ved stykkets debut.

"Før Cannae"

Den lille enakter: *"Før Cannae"* på kun 23 sider skrevet sept. 1943 kalder litteraturkritikere for Kaj Munks dramatiske højdepunkt. Stykket blev udgivet illegalt på Dansk Samlings (se 1936) forlag – Samleren og trykt i 7.000 eksemplarer, senere blev der trykt yderligere 12.000 eksemplarer. Skuespillet havde premiere 26. sept. 1945 på Odense Teater, og opførtes på Det kgl. Teater fra 25. okt. 1945. Handlingen foregår i Anden Puniske Krig (se 264 fvt.) og 219 fvt.), her opsøger Quintus (den femte) Fabius Maximus den puniske lejr i Cannae (se 216 fvt.) for at foreslå Hannibal:

"Lad vore to hæere gå i hvile." Men Hannibal tager kraftigt til genmæle:

“Jer vidste ikke, en ulv kan blive så tandløs, at den ender som et får. Fred beder Rom om. I århundreder har I vadet frem gennem blod. Nedtrampet marker, afbrændt byer, befolkninger lagt i slavelænker har markeret jer vej. Du spurgte mig før, om jeg ikke har leget som barn. Det har jeg, min hr. feltherre, jeg har leget på de grusdynger, I omskabte byerne til. Min far tog mig fra min mors bryst med ud i felten. Kun 9 år gammel lå jeg på knæ mellem rygende ruiner og prøvede med min lille hånd at stoppe blodet fra det banesår i fars venstre side, I havde bibragt ham. Sådan er det, jeg har leget som barn. Nu vil I fred, på toppen af jert røvede bytte vil I have fred til at sidde og mæske jer, mens de folkeslag, I har lagt åg på, bliver ved at øge jer bunke. - Du gamle ræv, med lallende hyklertale kommer du her til mig, mig, som skæbnen har oprejst og udvalgt til at gøre ende på jeres skamløse kræmmerherredømme, bringe sejr og frihed til de nationer, I holder under jer slavepisk.”

Der blev bestemt ingen fred ud af denne samtale, og stykket slutter med, at Fabius Maximus siger: *“Så kondolerer jeg dig med sejren i morgen.”* Historien, som kort gengives her, skulle vise, at han fik ret, det blev en dyrekøbt sejr. Skuespillets to personer Fabius Maximus og Hannibal er et spejlbillede på Churchill og Hitler.

Trods det at kartageren Hannibal, betragtes som historiens største feltherre, da han i kampen om magten i Middelhavsområdet i den Anden Puniske Krig, brød op fra Ny Karthago i Spanien, i dag Cartagena, med 60.000 mand, 12.000 ryttere og 37 krigsefanter og gik over Alperne for at føre krigen på italiensk jord, led også han til sidst sit *“Waterloo.”*

Den farefulde operation over Alperne tog 15 dage, kostede halvdelen af rytteriet og flere tusinde fodfolk livet. Hannibal led sit endelige nederlag ved Zama i Tunesien. Igen havde romerne sejret, og Karthago måtte afstå store dele af de afrikanske besiddelser, alle områder udenfor Afrika, alle krigsefanterne og flåden. Udover en stor krigsskadeserstatning måtte de give løfte om aldrig mere at føre krig uden Roms tilladelse. Trods dette løfte angreb karthagerne dog igen Rom, det skete i Tredje Puniske Krig (se 149 fvt.) Romerne sad ikke dette overhørigt, men sendte en hær til Karthago. Herfra kendes senator Catos udødelige ord:

“For øvrigt mener jeg, at Karthago bør ødelægges”

Og det blev den, byen blev brændt, nedrevet og overpløjet så ikke sten på sten blev tilbage. Herefter blev Karthago en romersk provins under navnet Africa.

“Før Cannae” blev opført i Ringkjøbing Kirke 1. okt. 2000. Mesterlig spillet af Søren Elung Jensen og Christian Steffensen. En rigtig god oplevelse hvor både Hanne og Arne Munk var til stede.

”Alverdens Urostiftere”

I 1943 påbegyndte Kaj Munk et skuespil om Paulus og Peter: *”Alverdens Urostiftere,”* men han nåede ikke at få stykke gjort færdig. Det ufuldendte skuespil udkom posthumt som bog 1947.

I alt skrev Kaj Munk 30 skuespil, hvoraf de fleste, som tidligere nævnt, handler om store, stærke og kendte mænd. I årene lige efter befrielsen blev Kaj Munks bøger læst som aldrig før. Og hans skuespil blev sat op på adskillige teatre over det ganske land, og dertil rigtig mange udenlandske scener.

Poesi

Til hans alsidighed hører også poesi, enkelte gange har han brugt pseudonymet Harald Cajus. I Den danske Salmebog finder vi kun en salme af Kaj Munk, den er fra 1938, skrevet til filmen om Christian II og på bare to vers. Den behøver ikke nogen særlig forklaring, det skulle da lige være ordet "*erfór*," som er en bøjning af "*erfare*."

Salmen siger, at vi alle ganske ofte har mærket, at Gud er stærk, men også at Guds modstander Djævelen er stærk.

Derfor skal vi mennesker kæmpe det godes sag i troen på, at Gud dog er den stærkeste.

1. Du ved det nok, mit hjerte, du ved, at Gud er stor; men stor er og hans fjende, så tit du det erfór.	2. Velan! så får du kæmpe og tro trods fald og brud, at stor er vel Guds fjende, men større er dog Gud.

Højskolesangbogen kan i ældre udgaver præstere flere sange af Kaj Munk:

"Lolland, lavland, lerjordsslette"
"Nu kræver Danmark af os, vi er stærke"
"De bygger hofder ved Vesterhavet"
"Der skinner et lys fra en stjerne"

Og i nyeste udgave: "*Hvad var det dog, der skete?*"

Hans mest kendte sang og digt er: "*Hvad var det dog, der skete?*" Om den lille ukuelige anemone, han hentede i Lollands fede ler, til denne fjendske zone, hvor den gror ukuelig og sikker trods ensomhed og gus. Hvor er vor skaber stor.

Dette ganske enestående digt skrev Kaj Munk som en julehilsen 1943 til familie og venner. Et genialt digt der kendes af hvert et barn i det ganske land. Den smukke melodi er skrevet af Egil Harder og tilegnet Axel Schiøtz, der sang den første gang i Københavns Domkirke.

"Den blå anemone" Tekst: Kaj Munk 1943 Melodi: Egil Harder 1945

1. Hvad var det dog, der skete? Mit vinterfrosne hjertes kvarts må smeltes ved at se det, den første dag i marts. Hvad gennembrød den sorte jord og gav den med sit søblå flor et stænk af himlens tone? Den lille anemone, jeg planted der i fjor.	2. På Lolland jeg den hentede, et kærtegn fra min fødeø. Så gik jeg her og ventede og tænkte, den må dø, den savner jo sit skovkvarter, sin lune luft, sit fede ler; i denne fjendske zone forgår min anemone, jeg ser den aldrig mer.

3. Nu står den der og nikker
så sejsæ i Jyllands grus,
ukuelig og sikker
trods ensomhed og gus,
som om alverdens modgang her
har givet den et større værd,
en lille amazone
og dog min anemone;
som søens bølge skær.

4. Hvad var det dog der skete?
mit vinterfrosne hjertes kvarts
det smelter ved at se det
den første dag i marts
jeg tænkte "evigt skildtes ad
min sjæl og glæden," da jeg sad
i vint'rens grumme done.
Nu gør min anemone
mit hjerte atter glad.

5. For denne rene farve
den er mig som en vårens dåb,
den la'r mig nyfødt arve
en evighed af håb.
Så bøjer jeg mig da mod jord
og stryger ømt dit silkeflor,
en flig af nådens trone.
Du lille anemone,
hvor er vor skaber stor!

Overraskende er det nok for mange, at det er Kaj Munk, der har lagt ord til:

"Sæt grammofonen i stå, min ven - - Ja! Så sødt som i gamle dage"

Visen indgår i et lystspil: *"Puslespil"* fra 1938. Stykket blev skrevet på opfordring af Stig Lommer, og havde premiere på Folketeatret 5. maj 1939.

"Så sødt som i gamle dage - Sæt grammofonen i stå"

Tekst: *Kaj Munk 1939*

Musik: *Kai Normann Andersen 1939*

1. Sæt grammofonen i stå, min ven,
stands saxofonernes klage.
Nu vil vi spille på gige igen
så sødt som i gamle dage.
Inde i byen er alt lidt sært;
bedre til landet at tage,
ud for at mærke det dugger skært
så sødt som i gamle dage.

2. Nattergalen han stemmer i
til sin forelskede mage
samme velsignede melodi
så sødt som i gamle dage.
Månen må uden elektrisk strøm
endnu over himlen age,
skinner for to, der går hen i drøm,
så sødt som i gamle dage.

3. Vinden vover i nattens fred
næppe nok ånde at drage.
Stjernerne hvisker om evighed
så sødt som i gamle dage.
Verden er knap så forvandlet endda,
som nogle vil foredrage.
Han siger: Må jeg? Og hun siger: Ja!
Så sødt som i gamle dage.

Imponerende arbejdsområde

Imponerende er det, hvad Kaj Munk har kunnet overkommet. Udover skuespil, poesi og rejsekildringer skrev han også romaner, essays og noveller. Derudover var han yderst aktiv som journalist, en samling af såvel kulturelle som politiske avisartikler: *"Himmel og Jord"* blev udgivet 1939 og solgt i 10.000 eksemplarer.

Han skrev også en børnebilledbog: *"Lidt om Folk og Fædreland fortalt de kæreste af mine Landsmænd Børnene,"* (udgivet posthumt 1944), med 52 vers fortæller han hele Danmarks historie. En genial ide der fængede hos børn.

Der blev også tid til oversættelser, bl.a. et skuespil i 3 akter af Maxwell Anderson (1888-1959) *"Mayerling-Dramaet,"* der havde premiere 25. aug. 1939 på Folketeatret.

Og prædikener skulle der vel også være tid til. Hvad prædikener angik, tillod han sig den frihed, at prædike ud fra den tekst der gjaldt den følgende søndag, han var altså en søndag forud for sine kollegaer, årsagen var, at hans prædiken blev offentliggjort i Nationaltidende.

En søndag transmitterede radioen en gudstjeneste fra Vedersø Kirke. En journalist spurgte Kaj Munk:

"Så lytter familien vel hjemme i Vedersø Præstegård?"

"Nåe-eh, de får mig fire gange blot i påsken og har mig ellers omtrent hver dag. For resten tror jeg ikke apparatet duer mere, for vi har fire børn, og de skruer på det i hver sin retning."

"Lytter De ikke selv?"

"Næh, meget sjældent, jeg venter, til fjernsynet er der. Jeg er nemlig opdraget til at se på folk, der taler til mig."

Forfatterens økonomi

Kaj Munks store forfatter- og skribentvirksomhed blev efterhånden en givtig forretning. Hans mange skuespil, litterære værker af vidt forskellig art samt over 600 avisartikler, havde gjort ham til en holden mand. På et tidspunkt betalte Kaj Munk 40.000 kr. i skat. Det er blevet fortalt, at et år betalte han 38% af Vedersø Kommunes skat med det resultat, at kommunen netop dette år nedsatte skatteprocenten. Det fortælles også, at han en dag gik til kommunekassereren og ville betale med en check på over tyve tusinde kr., men det var et større beløb, end kassereren kunne klare at give tilbage på. Derpå stak Kaj Munk igen checken i lommen og sagde:

"Det var dejligt, så beholder jeg mine penge."

Kaj Munks store indtægter kom også andre til gode. I 1936 skænkede han Torsted By et nyt forsamlingshus - pris 15.000 kr.

I 1942 ydede Kaj Munk økonomisk støtte til et finsk teater, ved at skænke alle indtægterne fra opførelser af sine teaterstykker i Finland til genopbyggelse af Wiborg Bys Teater, som var medtaget efter de russiske bombardementer.

Efter de første fattige år i Vedersø blev Kaj Munk nu en hyppig gæst hos de, der af en eller anden grund havde det svært. Ved sygdom fulgte økonomiske smerter ofte med, det sociale netværk var dengang ikke så tæt, så risikoen for økonomisk at falde igennem var betydelig. Så cyklede han i dagene før juleaften ud på besøg hos sine sognebørn, "*Med Jesus på bagagebæreren.*" Særlig fik de familier besøg, der økonomisk havde det småt. Der blev snakket om løst og fast over en kop kaffe, og når Kaj Munk var gået, lå Kaj Munk: "*Med Jesus på bagagebæreren*"

der undertiden en pengeseddel under tallerkenen. Det kunne variere meget, men der er beretninger om beløb helt op til 200 kr., der dengang var rigtig mange penge. Han vidste, hvem der med mange børn eller sygdom trængte hårdest. Denne generøse form for næstekærlighed var Kaj Munk meget beundret og respekteret for.

Et år på Kaj Munks fødselsdag inviterede Lise og Kaj Munk sognets beboere til spisning i forsamlingshuset. Som forret blev der serveret en kop bouillon. Men det var en ukendt ret for de fleste i "*Wejse,*" flere af gæsterne troede, det var te. Så Kaj Munk morede sig kosteligt, da han så, at flere kom både sukker og fløde i suppen.

Flag som krigsbytte

I krige har sejrherrene gennem årtusinder haft tradition for at erobre fanen. Dog nøjedes indianerne ikke med fanen, nej, de tog også skalpen, så tyskerne slap faktisk særdeles billigt. Men denne skik ændrede sig markant efter Anden Verdenskrig, hvor de allierede erobrede en mængde tyske nazistiske faner som krigsbytte, men for første gang i verdenshistorien ville sejrherrene ikke hænge de erobrede faner op, så foragtet var nazisternes symbol - hagekorset eller svastika, som det rettelig hedder.

(Se www.h-f-lauritsen.dk Skal vi hejse Dannebrog, eller skal vi brænde det?)

"Lokkelykke"

Landstedet Villa Maro i Muldbjerg med tilhørende 300 tdr. land skov og en kunstig fiskesø, blev 1937 sat til salg af boet efter etatsråd Henry Vilhelm Alfred Sørensen (6/10 1857- 4/5 1927). Sagfører Jens Dalgaard-Knudsen, Ringkjøbing henvendte sig til Kaj Munk, om han ville købe stedet, prisen var 19.500 kr. Han vidste, at Kaj Munk allerede havde et stykke hede i Vind N for Ulfborg med en snoet å, en varieret plantevækst med gammel egeskov, og tilholdssted for urfugle. Men han vidste

også, at Kaj Munk holdt meget af naturen, gik meget på jagt, og, hvad der ikke var uvæsentlig, havde pengene. Kaj Munk var imidlertid temmelig afvisende:

"Det er ikke noget for mig,"

hvortil sagføreren svarede:

"Så køber jeg det selv."

"Nå, vil De selv købe det, så er det sikkert et godt køb, vil De ordne papirerne."

Herefter tog Kaj Munk, der havde fået orlov, på en fire måneders tur til Jerusalem. Ved hjemkomsten fortalte sagføreren Kaj Munk, at købet af Villa Maro var gået i orden, og

papirerne lå klar til underskrift. Kaj Munks overraskelse var stor, han havde glemte alt om det passerede, og Lise havde intet fået at vide.

Denne situation skulle udnyttes, Kaj Munk havde nemlig for vane at gøre Lise aprilsnar. Så den 1. april 1939 var han stået tidligt op og kørt til Hotel Eyde i Herning efter en frokostkurv. Han ringede fra hotellet til Lise og inviterede hende på frokost, som han sagde:

"På et sommersted med 300 tdr. land, som jeg lige har købt"

Lise troede ikke et sekund på ham, men kort efter holdt en taxa i præstegården i Vedersø for at hente Lise, og da fik hun sit livs overraskelse, eller skal vi nøjes med at sige - en af dem. Senere på året købte de en lille bondegård i nærheden af *"Lokkelykke,"* så nu var de blevet gårdejere.

Kaj Munk bestemte, at Villa Maro skulle hedde *"Egeløkke"* efter godset på Langeland, hvor Grundtvig fandt sit private *"Waterloo."* Han havde i 1938 brugt Navnet *"Egeløkke"* som titel på et skuespil.

Men børnene kunne ikke udtale *"Egeløkke,"* så et af børnene udbrød i stedet *"Lokkelykke,"* et ord sammensat af børnenes heste, der hed Lokke og Lykke, og sådan blev det. Flere gange tog Kaj Munk sognets unge med på cykeludflugt til *"Lokkelykke."* Her holdt han foredrag ved søen, der blev holdt forskellige selskabslege og serveret kaffe.

Gennem mange år var *"Lokkelykke"* ejet af: *"Kaj Munks forfatterrettigheder ApS."* I en periode af 24 år frem til 1999 var stedet bortforpagtet til gårdejer Jens Ebbensgaard, Ølstруп. Herefter var *"Lokkelykke"* ejet af Arne Munk. Efter Arne Munks død 2011 blev *"Lokkelykke"* solgt 1. dec. 2011 til brødrene Allan og Brian Lind Jensen, Højmark. Brødrene udtrykker glæde over at have erhvervet denne naturperle, en jagtejendom med historiske værdier. Jagten må de nye ejere dog vente på, da den er lejet ud endnu nogle år. *"Lokkelykke"* var udbudt til 20 mio. kr. Om det blev den endelige pris, vides ikke.

Alfred Sørensen

Landstedet i Muldbjerg og dens tidligere ejer Alfred Sørensen har sin egen lille historie. Alfred Sørensen var født i Ringkjøbing, han blev 1880 uddannet som sagfører. I 1887 fik han job på byfogedkontoret i Køge og nedsatte sig her kort efter som sagfører. I 1894 blev han gift med kommunelærer Petra Marie Margrethe. I år 1900 havde han det største sagførerkontor udenfor Valby Bakker. Han opbyggede i 1901 De Kjøbenhavnske Forstæders Bank, og blev her ansat som direktør. Familien flyttede 1903 fra Køge til København med kontor i Rådhusstræde. I 1912 opførte de Landstedet Villa Maro i Muldbjerg. Her fik Alfred Sørensen lov til at opføre en gravhøj, der stadig kan ses, med et rum til slægtens urner. Navnet Maro er sammensat af forbogstaverne i Alfred Sørensens forældres navne, de hed Mads og Rosine. I 1920 startede Alfred Sørensen flere erhverv indenfor Hypotekforeningerne. Han var initiativtager til den private jernbane mellem Køge og Ringsted og besad flere formandsposter. Alfred Sørensen blev en holden mand, hans årsindtægt 1919 var 119.000 kr., og formuen udgjorde 1,3 mio. kr. En enorm sum i tiden lige efter Første Verdenskrig.

Kaj Munks Mindefond og Kaj Munk Selskabet

I 1944 stiftedes Kaj Munks Mindefond, der årligt uddeler en pris. Og i lighed med andre store danske forfattere blev Kaj Munk Selskabet (www.kajmunkselskabet.dk) stiftet, det skete

netop på Kaj Munks 99 års fødselsdag 13. jan. 1997 i Vedersø Sognegård, med formålet at uddybe interessen for Kaj Munks liv og forfatterskab.

Et mål er det også at aflive den nazistiske myte, der stadig findes omkring Kaj Munk. Initiativtager til Kaj Munk Selskabet var forfatteren Jens Kristian Lings, Fjaltring, der også blev valgt som selskabets første formand, en post han besad til jan. 2007, hvor Søren Dosenrode blev valgt som ny formand. Kaj Munk Selskabet udgiver bladet: "Munkiana." Bladet udkommer to gange årligt maj og nov. til selskabets ca. 160 medlemmer.

Mindeplader og buster

Der er allerede nævnt flere minder for Kaj Munk i vort land:

Mindesten ved barndomshjemmet i Opager

Skulptur af Anton Laier

Mindesten i Hørbylunde

Mindesten i Rejkjær Plantage

Mindetavle i Vedersø Kirke

Bronzebuste ved indgang til Vedersø Kirkegård

Derudover flere mindeplader og buster både i ind- og udland:

Mindesten på Jens Nielsen & Olivia Holm-Møller Museet, Holstebro skabt af billedhuggeren Torvald Westergaard, Lemvig (se 1901)

Monument i Ryvangen (se 1945) "For Danmark" af billedhuggeren Axel Rikard Poulsen (se 1887), med inskription af Kaj Munk

Bernadottegården lokalcenter i Roskilde blev bygget på initiativ af tidligere modstandsfolk og KZ-fanger som et hjem for deres kammerater. De 30 KZ-pladser i centret er alle besat med borgere, der har men' fra krigens tid bl.a. i form af KZ-syndrom. Amtsborgmester Kristian Ebbensgaard afslørede her en mindeplade for digterpræsten. Centret har kontorer, frisør, fodpleje, tandpleje, Cafe og svømmebassin der bruges i forbindelse med genoptræning.

Mindeplade "Martyrernes Plads" Lund Domkirke

Statue i Maribo

Mindeplade i Strängnäs Domkirke, Sverige, æret som martyr og afsløret år 2.000

Glasmosaik i kirkerude i Buffalo, Nordamerika

Mindeplade på det gamle Amtsrådhus,

Ringkjøbing med følgende vers af Kaj Munk:

*Ringkjøbing, fjordby, du vor dyre fødestavn,
giv os din fred og at virke til dit gavn.
Ringkjøbing med klokker i dit navn.*

*Spil for mit hjerte om at sejre gennem savn.
Fjordby med havblæst og med svanesang om bavn
Ringkjøbing med klokker i dit navn.*

*Det kan se swot, ja men så ilywl'l blyv godt.
Spil os din sang om at sejre gennem savn.
Ringkjøbing med klokker i dit navn.*

Og så alle de monumenter jeg formentlig har oversat.

Vedersø Egnsmuseum

Vedersøs Gamle Skole ligger ved Kirkebakkens fod umiddelbart op mod kirkegårdsdiget. Denne skole blev nedlagt 1914, og en ny blev opført på den modsatte side af vejen. Den gamle skole var i mange år bolig for kirkens graver som fx Viggo Thornvig.

I dag har Vedersø Egnsmuseum til huse her. Museet drives af frivillige og Vedersø Borgerforenings Arkivudvalg, der står for omkostningerne i forbindelse med selve museet. Bygningen ejes af Ringkjøbing-Skjern Kommune, der betaler for de reparationer, der udføres på bygningen.

I museet ses den gamle skolestue med det inventar, der dengang hørte til, som fx tavle og griffel, som de voksne af os kan nikke genkendende til. Et rum har udstilling af lokalhistorisk interesse. I et andet rum beskrives livet, som det har udfoldet sig på klitten. Sammen med egnsmuseet er der også indrettet en mindestue for Kaj Munk.

På plænen udenfor kan betragtes en esehytte og en gymnastikplads med datidens gymnastikredskaber. I 2007 donerede en anonym giver 50.000 kr. til museet. En kærkommen håndsækning der skabte stor glæde især blandt kredsen af de frivillige hjælpere.

Abortmindelunden i Vedersø

Foreningen "Retten til Liv," der blev stiftet 1993, afslørede 4. jan. 1999, på 55-års dagen for mordet på Kaj Munk, en mindesten med inskription af det femte bud: "Du må ikke slå ihjel."

Til minde om de 500.000 afbrudte liv efter at den frie abort blev indført i Danmark 1973.

"Hvad har de gjort os?"

Står der på stenens anden side. Mindelunden, som er verdens første af sin art, er placeret tæt ved Vedersø Kirke på Arne Munks private grund, til hvem foreningen betaler en leje. Foreningens formand er pastor Orla Villekjær, Sønder Felding. Arne Munk har sammenlignet den frie abort med nazisternes jødeudryddelse.

Ved afsløringen blev der budt på kaffe i Vedersø Sognegård. Tilstrømningen var yderst beskeden. Journalister og fotografer fra pressen fyldte langt mest. Der var ikke blevet søgt om tilladelse ved kommunen, så gennem lang tid var der stor polemik omkring det tilladelige i at lave en offentlig mindelund, selv om det skete på privat grund.

Flere gange har mindelundens modstandere fjernet den store mindesten, det er i sig selv ganske overraskende, for stenen vejer formentlig omkring et par ton (gæt). Men hver gang stenen blev fjernet, blev en ny sten sat op. Den nuværende er dog ikke fjernet, men til gengæld dækket af graffiti.

Abortmindelunden har mødt stor modstand ikke mindst hos den lokale befolkning i Vedersø, der ikke ønskede, at diskussionen omkring abort skulle blive byens nye image.

Senere blev Abortmindelunden udvidet, så der i haven findes et danmarkskort, hvorpå man på søjler kan læse, hvor mange "mord" de forskellige landsdele har ansvar for.

Som så ofte før udbrød der stor uenighed om mindelundens ide mellem Kaj Munks to børn Arne Munk og Yrsa Lund. Yrsa Lund udtalte med bestemthed, at det absolut ikke var med moren, Lise Munks, gode vilje, at mindelunden blev etableret.

Juni 2007 udtalte Arne Munk: "Abortmindelunden vil snarest blive nedlagt." Grunden var, at Arne Munk var meget stærk utilfreds med arbejdet i foreningen "Retten til Liv." Abortmindelunden med dens 1800 m² blev efter Arne Munks død 2011 og efter hans ønske overdraget til "Retten til Liv."

Vedersø Præstegård

Med sin store park og Nørresø med et aktivt fuglevildt som for- og baggrund er Vedersø Præstegård en idyllisk plet midt i den stride vestjyske vind. Men "idyllisk" har pletten bestemt ikke været gennem snart mange år. Kom man tæt på, blev ordet idyl ændret markant, hvor betegnelsen ruin pressede sig på. Murværk der forvitrede, vinduer der rådnede, tegltag med manglende sten og træspær der stak synligt frem gennem stråtagets huller. Alt sammen omkredset af en stor vildtvoksende og uplejet have, hvor vestenstorme havde væltet adskillige af havens gamle kæmper.

Historien om Vedersø Præstegård og den to tdr. land store have har været en lang og uhyre sørgelig beretning. En "sæbeopera" der efterhånden syntes temmelig uløselig. Her følger et stærkt reduceret uddrag af den enorme brevveksling, der efter mordet på Kaj Munk 1944 er blevet offentliggjort mellem følgende partnere:

Vedersø Menighedsråd - kirkeministeriet - Ribe Stift - Lise Munk.

En del af oplysningerne stammer fra bladet "Munkiana," andet er "fanget" i tilfældige breve, på Internettet og ikke mindst i div. aviser, mest det lokale Ringkjøbing Amts Dagblad nu Dagbladet:

- 1944:** Straks efter mordet på Kaj Munk blev præstegården stillet til rådighed for enken Lise Munk og parrets fem børn.
- 1944:** Kort efter mordet gav: "*En Kreds af Venner og Beundrere*" tilsagn om støtte med 120.000 kr. I slutningen af Anden Verdenskrig var dette en enorm sum. Beløbet var omkring det dobbelte af, hvad det kostede at bygge en normal villa. Beløbet var beregnet til køb af Vedersø Præstegård, med henblik på at indrette den som et varigt minde og et museum for præsten og forfatteren Kaj Munk under navnet: **Vedersø Gl. Præstegaard, Kaj Munks Digterhjem.**
- 1944:** Som erstatning for præstens bolig tilbød man at bygge en ny præstegård. Menighedsrådet var straks med på ideen og søgte kirkeministeriet om tilladelse til køb af en grund V for kirken. Baggrunden for købet af denne grund røbede man dengang ikke over for kirkeministeriet. Det hed sig blot, at den gamle præstegård havde "*en upraktisk beliggenhed, er utidssvarende og dyr at vedligeholde.*" Arkitekt K. Hansen-Møller, Holstebro, udarbejdede et overslag med en byggesum på 120.000 kr.
- 1944:** Kirkeministeriet gav 17. marts 1944, altså kun 2½ måned efter mordet på Kaj Munk, Vedersø Menighedsråd tilladelse til at bygge en ny præstegård og skrev 19. juni samme år til Ribe Stift: "*Byggearbejdets påbegyndelse gøres afhængig af, at byggesummen 120.000 kr. deponeres i stiftet.*"
- 1945:** De 120.000 kr. blev deponeret i Ribe Stifts pengekasse 8. april 1945.
- 1945:** Andet sted kan dog læses. Den 5. juli 1945 skrev landsretssagfører Leif Gamborg til kirkeminister Arne Sørensen: "*Som følge af de herskende forhold kunde en løsning ikke tilvejebringes, hvorfor Lise Munk, da det var hende særdeles magtpåliggende, at Vedersø Præstegård blev sikret for en Mindeinstitution, af egne midler vil deponere byggesummen Kr. 120.000.*"
- 1945:** Efter landets befrielse 5. maj 1945 blev der fra den socialdemokratiske statsminister Vilhelm Buhl fremsat ønske om, at staten overtog Vedersø Gl. Præstegård, for der at skabe en mindeinstitution for Kaj Munk. Dermed ville staten også overtage forpligtelsen til at opføre en ny præstebolig.
- 1945:** Den 2. nov. 1945 skrev kirkeministeriet til Ribe Stift: "*Spørgsmålet om udgifternes størrelse og dækningen heraf blev ikke taget op af Kirkeministeriet, idet "En Kreds af Venner og Beundrere" ønskede at overtage den gamle præstebolig for at bevare den som et minde om den af tyskerne dræbte sognepræst i Vedersø, Kaj Munk, og med dette formål for øje ville påtage sig alle udgifterne ved opførelse af en ny præstebolig. Senere blev det bekendt for Kirkeministeriet, at omkostningerne ved den nye præstebolig var beregnet til 120.000 kr.*" Der opstod nogen polemik om byggesummens størrelse, hvor den kgl. bygningsinspektør, norm arkitekt mente, at summen ikke burde overstige 60-70.000 kr.
- 1946:** Den 2. marts 1946 skrev Vedersø Menighedsråds advokat, landsretssagfører J. Dalgaard-Knudsen, Ringkøbing, et brev til Lise Munks advokat, landsretssagfører Torben Holm, København, hvor han fremhævede: "*At det ikke er sundt, at der vokser for meget græs, inden opgaven bliver løst.*" Han

- nævnte også det tiltalende ved, at det blev en statsopgave, så ikke enkelte personer eller institutioner kom til at staa som dem, der finansierede opgaven.
- 1947:** Den 10. jan. 1947 skrev sognepræst H. Bang-Madsen, Vedersøs til kirkeministeriet, at menighedsrådet var positiv over for afståelse af den gamle præstegård, hvis kirkeministeriet ville bygge en ny præstegård.
- 1947:** Den 30. juli 1947 skrev Ribe Stift til landsretssagfører Torben Holm, der havde anmodet om at få Lise Munks 120.000 kr. sat i værdipapirer, at pengene ikke skulle sættes i obligationer, de renter fru Munk tabte, fik hun jo husly for i Vedersø Præstegård.
- 1947:** Den 3. okt. 1947 blev de samlede udgifter til den nye præstegård anslået til 90.000 kr. Finansministeriet oplyste, at man for finansåret 1948/49 ansøgte om dette beløb til byggeriets påbegyndelse.
- 1948:** Den 9. sep. 1948 meddelte kirkeministeriet til landsretssagfører J. Dalgaard-Knudsen, at byggeudgifterne er taget med på årets finanslov. Under forhandlingerne om overtagelse af den gamle præstegård blev det diskuteret, om skødet skulle udfærdiges til Mindeinstitutionen eller til staten. Resultatet blev, at skødet blev udstedt til kirkeministeriet, der altså i 1948 købte præstegården af Vedersø Menighedsråd, ved at de byggede en ny præstegård. Landsretssagfører J. Dalgaard-Knudsen udfærdigede skødet, der i sin indledning havde følgende afslutning: ”- *der fremtidig af det offentlige vil blive opretholdt som et minde om Kaj Munk.*”
- 1948:** Fundatsen til den selvejende institution: *Vedersø Gl. Præstegaard, Kaj Munks Digterhjem*, har bl.a. følgende tekst: *At bevare Kaj Munks bolig i Vedersø med tilhørende have og gårdsplads m.v. som et minde om Kaj Munks Liv og Virke.* Denne fundats var blevet udarbejdet allerede 1946 og blev konfirmeret 1948. Men på grund af børnenes unge alder blev fundatsen udsat i ti år. Men den blev aldrig underskrevet. Da de ti år var gået, ”glemte” den socialdemokratiske kirkeminister Bodil Koch, at få fundatsen konfirmeret, og siden har samtlige kirkeministre lidt af samme ”glemsomhed.” Trods vidt forskellige forsøg har ingen af dem haft held til at løse problemet.
- 1948:** De 120.000 kr. blev 1948 overført fra Ribe Stift til Lise Munks sagfører i København, Torben Holm. Siden har pengene ikke været at finde. Særdeles mystisk - ja, jeg vil uden blusel kalde det for - *yderst kriminelt.* Sådan var det i hvert fald blevet betegnet, hvis 120.000 betroede kr. var forsvundet fra min varetægt.
- 1948:** Kirkeministeriet skrev 19. aug. 1948 til Folketingets Finansudvalg: ”*Fru Munk forpligter sig til at lade det i præstegården beroende løsøre, inventar m.v., for så vidt dette tjener til at fastholde mindet om Kaj Munk og hans færden i præstegården, forbliver uforandret henstående, alene med undtagelse af enkelte genstande, som fru Munk af særlige grunde måtte ønske at træffe bestemmelse.*” En aftale Lise Munk holdt livet igennem.
- 1949:** Kirkeministeriet skrev 18. feb. 1949: ”*Der maa formodentlig optages en inventarfortegnelse, dette er fru Munk enig i. Ved lejlighed vil landsretssagfører Holm være behjælpelig med udfærdigelsen, når han i løbet af året kommer til Vedersø.*” En sådan liste blev aldrig udfærdiget. Fru Munk foreslog endvidere, at der blev foretaget en fotografering af stuerne for dermed nøjere at fastslå stuernes inventar og udseende. Heller ikke dette blev gjort.

- 1949:** Samme dato altså 18. feb. 1949 skrev kirkeministeriet i et notat: *"Fru Munk ofrer ca. 1000 Kr. om året på havens vedligeholdelse. Hun sætter megen pris på at holde den i samme stand, som da Kaj Munk levede. Noget tilsagn her er vist ikke nødvendigt."*
- 1950:** Kirkeministeriet skrev 23. feb. 1950 til landsretssagfører J. Dalgaard-Knudsen: *"Ministeriet henstiller, at det i skødet anføres, at der ikke betales nogen kontant købesum, men at staten påtager sig pligt til at afholde omkostningerne, beregnet til 100.000 kr., af en ny bolig for sognepræsten."*
- 1951:** Alt havde derfor været på plads, hvis man havde holdt sig til bestemmelsen i skødet, og til det kirkeministeriet skrev i et brev 11. april 1951 til Vedersø Menighedsråds advokat J. Dalgaard-Knudsen: *"Med henvisning til Deres gennem stiftsøvrigheden over Ribe Stift hertil indsendte skrivelse af 5. december 1950 og det dermed fulgte udkast til skøde vedrørende Vedersø gamle præstegård skal man efter stedfundne brevveksling med stiftsøvrigheden over Ribe Stift meddele, at det pågældende skøde vil være at udstede til kirkeministeriet på statens vegne således som tidligere udtalt i skrivelse herfra af 23. februar 1950 i stedet for til institutionen Kaj Munks Mindestuer, idet der først, når fru Munks brugsret over præstegården udløber, vil blive oprettet fundats for mindeinstitutionen og indsat en bestyrelse."* Skødet blev underskrevet 17. sep. 1951.
- 1952:** Fra 1952 og årene frem findes kun få interessante oplysninger i Rigsarkivets sagsmappe om Vedersø Præstegård.
- 1998:** Det synes, som om kirkeministeriet ved Lise Munks død 1998, eller måske længe før, havde besluttet sig for at afhænde præstegården, den dag Lise Munk ikke var mere og dermed forsøge at slå en streg over hele bataljen.
- 1999:** Den radikale kirkeminister Margrethe Vestager fik 1999 ideen at sælge Vedersø Præstegård til højstbydende. Hensigten var givetvis at fritage staten for sine forpligtelser. Kammeradvokaten tillod sig endog at spørge: *"Er staten i dag, efter forløbet af de mange år fra det tidspunkt hvor institutionen var forudsat stiftet, juridisk forpligtet til at opretholde Vedersø Gl. Præstegård som et minde om Kaj Munk, således som det er forudsat i skødets formulering?"*
- 2000:** Mange forskellige kræfter har været på banen for at gøre den stærkt forfaldne Vedersø Præstegård til det museum, der har været talt så meget og så længe om. Jan. 2000 blev der nedsat en arbejdsgruppe med repræsentanter fra Ringkjøbing Kommune, Ringkjøbing Amt, Kirkeministeriet og lokale foreninger. Hver for sig havde de mere eller mindre komplicerede og forskellige løsninger. Men kun på et punkt kunne de alle blive enige, det ville blive meget dyrt, formentlig over 3 mio. kr.
- 2005:** Kirkeministeriet overdrog det samlede præstegårdsanlæg til Fonden Vedersø Præstegård, der er stiftet af Ringkjøbing Amt og Ringkjøbing Kommune. Fonden har til opgave at realisere de tidligere planer. Kirkeministeriet har senest givet 600.000 kr. til renovering af præstegården og har stillet yderligere 1,5 mio. kr. i udsigt. Under betingelse af, at arvingerne gav afkald på præstegårdens oprindelige indbo og møblement. Avlsbygningerne, der ejes af Vedersø Sogn, vil senere blive overdraget til fonden. Det er ideen, at bygningerne skal indrettes som bosted og kursuscenter for forskere og forfattere. Hertil vil Kulturministeriet bidrage med 250.000 kr.

Derudover er der brug for 5,3 mio. kr., før restaureringen er tilendebragt. Sluttelig står der ganske logisk:

"Det er endnu uvist, hvornår arbejdet kan gå i gang"

Uvist ja, og der er mange undskyldninger for, at problemerne ikke forlængst er blevet løst. Herefter nævnt nogle af de udtalelser og tilsagn, der har svigtet totalt fra 1944 og årene frem til 2007. For i 2007 skete der virkelig noget. (Se tre sider fremme)

1. Staten oprettede ikke den i 1944 planlagte institution:

Vedersø Gl. Præstegaard, Kaj Munks Digterhjem.

Dermed har staten bedraget Vedersø Menighedsråd og de mange private sponsorer, hvoraf flertallet kom fra menigheden i Vedersø og Kaj Munks venner fra det ganske land.

2. Kirkeministeriet og Vedersø Menighedsråds manglende handlinger 1944-45

3. Byggeudgifter på 90.000 kr. til den nye præstegård var taget med på finansloven 1948/49

4. De indsamlede 120.000 kr. forsvandt "*pist væk*" fra sagfører Torben Holm 1948

5. Inventarfortegnelse og foto af præstegårdens indbo fik Torben Holm ikke lavet, som han lovede 1949

6. Kammeradvokatens forsøg på at lægge ansvaret fra sig 1999

7. Skiftende kirkeministres manglende vilje kombineret med uvidenhed om det historiske forløb, har medvirket til den forvirring, der gennem årene har præget sagsbehandlingen.

Nag fra besættelsesårene

Socialdemokratiets og Radikale Venstres samarbejdspolitik med tyskerne i besættelsens første år skal ses i lyset af, at de troede, Hitler ville vinde krigen. Derfor indrettede og udtalte de sig derefter. Samme holdning havde også store dele af den danske befolkning. Denne holdning var gang på gang genstand for Kaj Munks skarpe kritik i skrift såvel som tale. Noget der blev husket, og vel stadig huskes i de to gamle partier. For at retfærdiggøre samarbejdspolitikken kom disse to partier ofte med angreb og synspunkter, der bestemt ikke faldt ud som en ros til Kaj Munk. Det fordrejede referat i Svendborg Avis, af Kaj Munks tale i Ollerup 1945, blev brugt imod ham af socialdemokraterne Wilhelm Buhl, K.B. Andersen og Hal Koch. Den senere behandling af den komplicerede sag omkring Vedersø Præstegård har undertiden båret præg af det samme gamle politiske nag.

Gennem de seneste år har der været stor polemik og utrolig meget avisskriveri omkring Vedersø Præstegårds mulige fremtid. Her bør det dog nævnes, at da vi bor i det lokale område, hvor Kaj Munk havde sit virke, er der naturligvis i vores lokale avis – Dagbladet langt flere betragtninger og indlæg omkring Vedersø Præstegårds mulige fremtid samt Kaj Munk og hans familie, end der ses i den øvrige del af den danske presse.

Forvirringen forstærkes betydeligt ved, at Lise og Kaj Munks børn ikke har udvist samme holdning til deres barndomshjems fremtid. De ejer ikke præstegården, men enkelte mener, at de ejer indbo og møblement.

Et Kaj Munk Museum uden en del af hovedpersonens og familiens originale indbo og møblement vurderes at være en flad fornemmelse.

Et af flere forslag fra familien har lydt, indbo og møblement må blive i præstegården for at bevare stedets ånd, mod at familien må bo her året rundt. Andre kilder skriver dog to måneder om året.

Forslagene synes ikke forenelig med tanken om præstegården som et museum.

Munk-møbler skal udenlands

Sådan lød den overraskende overskrift i Dagbladet 13. marts 2007. Sønnen Arne Munk arbejder på at få Kaj Munks arbejdsværelse doneret til et udenlandsk museum.

"Da staten ikke anerkender og respekterer Kaj Munk, gør man sig ikke fortjent til møblerne. Det bliver ganske vist ingen let opgave, for det skal ske med den klausul, at de aldrig må vende tilbage til Danmark."

Udtalelsen kom fra en temmelig bitter Arne Munk. Han forhandlede med Norge og Canada, men i disse lande sidder der personer, der mener, at denne passus ville være en meget uvenlig handling overfor nationen Danmark.

Arne Munk har været meget aggressiv i den lokale presse. Udover truslen om donation eller salg til udlandet af møblementet har han også truet med, at hvis der ikke blev fundet en snarlig løsning, ville indbo og inventar blive fordelt i familien. Senere har han truet med, at alt indbo og møblement ville blive brændt.

"Så kan asken blive udstillet."

Arne Munks initiativer har imidlertid skabt ny splid i familien. Broren, sognepræst Mogens Munk udtaler:

"Arne har ikke ret til at flytte noget som helst, fordi der endnu ikke er foretaget nogen bofordeling blandt arvingerne. Derfor er det ulovligt, hvis han fjerner nogle af møblerne, jeg synes også, det vil være trist, da jeg stadigvæk håber på, at det kan lade sig gøre at få indrettet et Kaj Munk Museum i præstegården."

Opfattelsen af ejerforholdet af indbo og møblement har flere vinkler. Kammeradvokaten har udtalt:

"Da Lise Munk ikke har testamenteret indboet til staten, tilhører det arvingerne."

Jens Kristian Lings, der havde et godt kendskab til Lise Munk, er af den klare opfattelse, at Lise Munk ikke testamenterede indboet til staten, fordi hun vidste, det tilhørte den kommende selvejende institution, som hun så brændende ønskede:

Vedersø gamle Præstegaard. Kaj Munks Digterhjem

Dette fremgår også klart af skrivelser fra kirkeministeriet og staten i 1945. Endvidere udtalte Jens Kristian Lings, at kammeradvokatens udtalelse:

"Indboet tilhører arvingerne," er et forsøg på at fritage staten for at beholde bygningerne.

Endnu et svindelnummer, der åbenbart har blændet politikerne.

Tegning i Berlingske Tidende 7. juli. 2002 >

I udlandet undres man over de danske politikeres årelange og usle behandling af vores verdenskendte digter - Kaj Munk og hans hjem - Vedersø Præstegård.

I Holland finder man: "*Kaj Munk College*" Kaj Munk Weg 3, 2131 RV. Hoofddorp.

Alt imens lader vi hans hjem i Vedersø forfalde. En international skandale.

"Om 100 år er alting glemt"

Det gamle mundheld: "*Om 100 år er alting glemt*" gælder ikke i Kaj Munks tilfælde. Til mindegudstjenesten 1998 i Vedersø Kirke på 100-året for hans fødsel var kirken stuvende fuld. Prædikanten var sønnen Arne Munk. Efter gudstjenesten mødte 300 op i Vedersø Sognegård, udover et veldækket vestjysk kaffebord fik de et medrivende foredrag af Per Stig Møller, der fortalte om Kaj Munks liv og forfatterskab.

Også i Lindevang Kirke på Frederiksberg blev der holdt en mindegudstjeneste, her var prædikanten Kaj Munks yngste søn Mogens Munk.

I samme anledning blev der udgivet tre nye bøger om Kaj Munk, to danske og en svensk, samt et teaterstykke af Vilhelm Topsøe med premiere på Odense Teater. Der var kransenedlæggelser og flere foredrag landet over. I tv blev digteren mindet i en udsendelse produceret af Kaj Munks barnebarn Arene Lund. - Nej, Kaj Munk er bestemt ikke glemt.

Kaj Munk Forskningscenter

Ved Aalborg Universitet blev der 2001 oprettet et Kaj Munk Forskningscenter - pris 6 mio. kr. I 2004 blev Kaj Munks originale arkiv, bestående af 7 m³ efterladte papirer, solgt for 1½ mio. kr. Dette arkiv blev overflyttet til Forskningscentret.

Set i lyset af udgifter på 6 mio. kr. og 1½ mio. kr. kan det undre en del, at kirkeministeriet gennem de mange år har ladet Vedersø Præstegård gå i forfald.

Efterhånden er der kommet så mange og vidt forskellige forslag på banen om Vedersø Præstegårds fremtid, at man undertiden må spørge sig selv, hvad er virkelighed, og hvad er "*krigslist*" i en ny taktik. Men - frem til 2007 stod stadig:

Vedersø Gl. Præstegaard, Kaj Munks Digterhjem - som et uløst problem.

Hanne og Arne Munk konverterer

Kristeligt Dagblad bragte 2. feb. 2007 to store artikler om Munk-familien. Cand.theol. Hanne Munk og cand.theol. Arne Munk, der i mange år har undervist på Det Teologiske Fakultet på Aarhus Universitet, konverterede begge juleaften 2006 til den katolske kirke. Arne Munks begrundelse var:

"Når Folkekirken har plads til præsten Thorkild Grosbøll, der ikke tror på noget som helst, så er den ikke noget for os"

Allerede 1999 havde de og datteren Mathilde meldt sig ud af Folkekirken. Datteren fandt hurtigt sin naturlige plads i den katolske kirke. Hendes forældre havde gennem længere tid overvejet at tage samme skridt.

At familien har valgt den katolske kirke, kan forekomme noget overraskende, idet den katolske kirke overhovedet ikke accepterer kvindelige præster.

Endelig - i 2007 kom der et afgørende skred

Realdania A/S gik 2007 ind i projektet - Vedersø Præstegård, de har midlerne, en pengetank på 30 mia. kr., og når de går ind i et projekt, kan vi roligt regne med, at restaureringsopgaven bliver løst bedst muligt og ikke billigst muligt. Vi har Nørre Vosborg i frisk erindring.

Fonden Vedersø Præstegård står bag projektet. Parterne indgik en samarbejdsaftale, hvor Realdania A/S støtter restaureringsprojektet med godt 6 mio. kr. Målet er at bevare Kaj Munks præstegård som et samlet kulturmiljø, så alle i fremtiden får mulighed for at se og opleve, hvordan livet formede sig i præstegården på Kaj Munks tid.

Præstegården i Vedersø består af stuehus fra 1870, trelængede avlsbygninger og den gamle præstegårdshave, der blev anlagt i slutningen af 1800-tallet. Projektet omfatter restaurering af stuehus og genopbygning af præstegårdens avlsbygninger. Indretning til brug for Kaj Munk aktiviteter og generelle kulturelle arrangementer. Desuden bliver der indrettet to studieejligheder, som bl.a. kan anvendes af Kaj Munk-forskere.

Officiel åbning af Vedersø Præstegård

Den 17. juni 2011 stod projektet færdig til den officielle åbning og overdragelse af Vedersø Præstegård til Kulturministeriet. Et arrangement der blev overværet af ca. 400 gæster. Højtideligheden begyndte med festgudstjeneste i en fyldt Vedersø Kirke, hvor mange af os måtte nøjes med en ståplads. Prædikanten var Kaj Munks søn pastor Mogens Munk, der med korte beskrivelser gav tidsbilleder fra sit barndomshjem, hvor der dagligt kunne være 12-13 omkring middagsbordet, som Mogens Munk humoristisk sagde:

"For folk vidste, at min far altid var hjemme ved spisetid."

Mogens Munk fortalte meget levende, følelsesladet og bevæget erindringer om forældrene, familien, hjemmet, medhjælperne og egnen. Alle lyttede intens. Det var en fængslende og spændende historiske fortælling, mere end det var en prædiken.

Med Kirsten Olesen som kirkesanger blev vi godt hjulpet undervejs med følgende salmer:

<i>Guds menighed, syng for vor skaber i løn!</i>	N.F.S. Grundtvig - 1847
<i>Du ved det nok, mit hjerte</i>	Kaj Munk - 1938
<i>Jeg venter dig, Herre Jesus, til dom</i>	Anders Sørensen Vedel
<i>Lyksaligt det folk, som har øre for klang</i>	N.F.S. Grundtvig - 1852

Efter festgudstjeneste nedlagde Kirke- og Kulturminister Per Stig Møller en krans på Kaj Munks grav.

Herefter drog de mange gæster til Vedersø Præstegård. Hvor der i et specielt rejst festtelt var dækket op på lange borde med vin, øl, vand, kaffe, kransekage og chips. Til de kulinariske forfriskninger optrådte Mette Stræde fra Stauning med danske sange, og Prinsens Musikkorps fra Skive underholdt primært med marchmusik.

Formanden for den selvejende institution - *Kaj Munks Præstegård i Vedersø*, biskop Karsten Nissen, takkede fonden og de mange lokale kræfter for en ihærdig indsats gennem årene. Han glædede sig over, at præstegården nu var kommet på finansloven med et årligt driftstilskud på 800.000 kr., og fra Ringkjøbing-Skjern Kommune et årligt tilskud på 270.000 kr. Det er nu Ringkjøbing-Skjern Museum, der står for den daglige drift. Endelig - langt om længe er det gamle tilsagn fra 1945 blevet opfyldt, sluttede Karsten Nissen.

Kirke- og Kulturminister Per Stig Møller gav et portræt af digterpræstens virke og holdninger i en tale med titlen: *"Kaj Munks betydning for os i dag."* Han nævnte også Kaj Munks beundring for diktorerne i 1930-erne. Senere havde Kaj Munk opdaget de store mænds svagheder, noget der tydeligt ses i hans skuespil, det er altid de store mænd, der taber, fordi de har mistet kærligheden til kvinder og til livet. Også Per Stig Møller udtrykte sin glæde over, at det gamle løfte til Kaj Munks familie nu langt om længe er blevet indfriet.

Danmarkssamfundet skænkede tre flag til Vedersø Præstegård, de blev overrakt af tidligere modstandsmand Kaj Lykkegaard, Herning, der under besættelsen havde dæknævnet Per Lund.

På talerstolen var også fondsbestyrelsesformand Hans Østergaard, Ringkjøbing Kommunes tidligere borgmester, der udtalte:

"Fonden Vedersø Præstegård er utrolig taknemmelig for, at Realdania har givet tilsagn om at støtte restaureringen af Vedersø Præstegårds avlsbygninger. Vi får dermed mulighed for at fuldføre restaureringsarbejdet, som blev startet i 2005. Vi har nu fået en ny statslig kulturinstitution i Vestjylland, og den afleveres i bedre stand, end den var, da tyskerne 4. jan. 1944 hentede Kaj Munk."

Hans Østergaard fortalte om de mange besværlige år, der var gået med tvivlere, kritiske røster, højrøstede diskussioner og falbelader de forskellige myndigheder, instanser og personer imellem. Men heldigvis havde de positive røster været i overtal, og nu var målet nået med et flot resultat. Hans Østergaard rettede en speciel tak til:

Arkitekt Ib Steen Gregersens hjælp under det krævende byggeri
Anders Christensens hjælp ved etablering af præstegårdens store park og
Margit Madsen der utrættelig har holdt liv i forpagterboligen.

Vedersø Præstegårds museumsleder, Lisbeth Lunde Lauridsen, takkede de mange der var mødt op til indvielsen af - Kaj Munks Præstegård. Hun udtrykte håbet om gensyn med de mange gæster, når hverdagen igen melder sig. Om aftenen opførte Stadil-Vedersø Sogneforening *"Ordet"* på friluftsscenen.

I 2012 blev det afsløret, at der i årene 2009-12 er blevet uds muglet materialer fra læsesalen på "Landsarkivet for Sjælland." Blandt disse papirer er en del fra kongehusets Ordenskapitel og materialer fra mordet på Kaj Munk. Til nu er der tale om 1062 arkivalier, der skønnes at have en værdi af 1½-3 mio. kr. To mistænkte er anholdt i sagen.

Seneste nyt angående Kaj Munks møbler

I en artikel i Dagbladet 24. marts 2012 fortalte Hanne Munk, enke efter Arne Munk, at hun har besluttet, at Kaj Munks møbler skal tilbage til Vedersø Præstegård. Det gælder også de møbler, der har tilhørt Yrsa Lund og Mogens Munk. Alle har de med glæde doneret møblerne til Vedersø Præstegård.

Den del af de gamle historiske møbler, der har været i Arne Munks eje, har i en årrække været et stort stridsspørgsmål mellem de mange involverede parter. De har været udsat for mange trusler, såsom donation eller salg til udlandet med den klausul, at de aldrig måtte vende tilbage til Danmark, der er også blevet truet med bål og brand. Heldigvis blev truslerne aldrig til virkelighed.

Hanne Munk fortæller om sin mand Arne Munk og datteren Ane Mathilde om sin far. Da Arne var ni år, hentede tyskerne hans far, det gav Arne ridser i sjælen. Arne Munk har altid forsvaret, at faren gik i døden for sin sag. Men i de seneste år har Arne Munk stillet spørgsmålstejn ved, hvorvidt det var et rigtigt valg, at en familiefar forlader kone og fem børn for sin sag. Den danske regerings samarbejds politik med tyskerne, har også stadig fyldt mere i hans tanker. Måske har de skånet Danmark for store tab, men havde alle nationer gjort tilsvarende, så havde nazismen og dens ondskab måske hersket over os alle.

"Efterhånden blev det hele en hvileløs søgen efter minder, som kan dyrkes. Fortiden overmandede Arnes nutid," udtalte Hanne Munk. På en sober og meget fin måde fortalte hun om de uoverensstemmelser, der har vært. Familien håber på fred og forsoning, de ønsker stridsøksen begravet.

"Vi er lykkelige over, at vi kan lægge det hele bag os,"

siger Hanne Munk. Det gælder også de uoverensstemmelser, der har været om Abortmindelunden. Det var Arne Munks ønske at bilægge striden. Og Hanne Munk har nu skænket den 1800 m² store grund til foreningen: "Retten til Liv" som en forsoningsgave.

Mange kuriositeter er der blandt de gamle møbler. Bord og stol som lille Kaj selv skulle medbringe, for at sognerådet ville acceptere Kaj som elev i Vejleby Skole hos Camilla og Martinus Wested. Kaj Munks gamle B&O Radio. Vuggen som gamle Johan fra Æ Hawbjerg havde snedkereret af strandens drivtømmer. Og sikkert mange andre spændende ting.

Det har været en stor hemmelighed, hvor møblerne har været gemt. Men nu kan det roligt afsløres, de har hele tiden stået i en lade hos en landmand i Vedersø, og han har holdt tæt. Møblerne har nu forladt gården på en lastbil, forsvarligt pakket ind i plastic har de taget en ny kurs, denne gang mod en konservator. Og så er vi mange, der glæder os til at se

et møbleret - Vedersø Præstegård

Frede Lauritsen

Senere fundet:

Mester med den tunge tornekrone

Kaj Munk 1921

Mester med den tunge tornekrone,
jeg kan ikke følge efter dig,
når en præstegård, en venlig kone
og to raske drenge lokker mig.

Mester med den tunge tornekrone
havde blot du været jordens gæst
for at læge, frelse og forsone,
var det ingen sag at være præst.

Men når nu den tunge tornekrone
og de mørke blodspor til din grav
og din tales smertedybe tone
vidner, at du også stiller krav.

Mester med den tunge tornekrone,
"Følg mig, følg mig", var dit bud, din bøn.
Jo, men se dog fra din ærestrone,
hvor din Faders skønne jord er skøn.

Mester med den tunge tornekrone:
"Hvo sit liv vil bjerge, når det ej!"
Hjælp mig da trods præstegård og kone,
ja, selv drengene at følge dig.

Til Lise

*Lille Lise, gæv og gild
Lille Lise lattermild,
Hustru djærv og pige sød,
Du, som blev mit dagligt brød,
blev mig vinen på mit bord,
blev mig varmen i mit ord!
Lysets spil på livets vej
Skylder lykkelig jeg dig.
Din Kaj*

*Med den sidste ægte flaske
gammel sherry, - smag den, prøv! -
vil jeg her dig overraske
under spindelvæv og støv.
Kaj Munk, 24 XII.1943, Vedersø*

Supplerende oplysninger til: Kaj Munk - hvordan var han egentlig? Opbygget kronologisk:

264-241 fvt.

Første Puniske Krig mellem Rom og Karthago i det nuværende Tunis i Nordafrika. Disse to nationer var de eneste magter i Middelhavsområdet, faktisk tegnede de verdensherredømmet, for ingen andre nationer havde tilsvarende magt. Kampen stod i første omgang om Sicilien, fordi kartagerne rådede over Sardinien, og romerne indså faren for, at kartagerne yderligere ekspanderede. Til søs besejrede kartagerne klart de romerske landkrabber. Men da de fleste kampe foregik på landjorden, fik romerne den endelige sejr i Første Puniske Krig, og snart efter erobrede de også Sardinien. Fredsaftalen accepterede Ebrofloden i Spanien som grænse mellem de to riger. Men Første Puniske Krig blev optakten til Anden Puniske Krig.

219-201 fvt.

Anden Puniske Krig kartageren Hannibal brød op fra Ny Karthago i Spanien, der i dag hedder Cartagena, med 60.000 mand, 12.000 ryttere og 37 krigsefanter og gik over Alperne for at føre krigen på italiensk jord. Den farefulde operation over Alperne tog 15 dage, kostede halvdelen af rytteriet livet samt flere tusinde fodfolk. Grundet sin dristige operation betragtes Hannibal, trods de store ofre, som historiens største feltherre. Men Hannibal fik ikke den støtte fra det italienske folk, som han havde regnet med, så han led sit endelige nederlag til romerne i 202 ved Zama i Tunesien under ledelse af Scipio Africanus. Igen havde romerne sejret, og Karthago måtte afstå store dele af de afrikanske besiddelser, alle områder udenfor Afrika, de krigsefanter der endnu var levende samt sin flåde. Udover en stor krigsskadeserstatning måtte de også give løfte om aldrig mere at føre krig uden Roms tilladelse, et løfte de dog ikke holdt.

216 fvt.

Slaget ved Cannæ. En landsby i SØ-Italien hvor Hannibal sejrede med sine 37 krigsefanter, 12.000 ryttere og 60.000 mand over den romerske hær på 86.000 mand. Ved udgravninger er fundet massegrave. En mindesøjle er rejst på stedet.

149-146 fvt.

Tredje Puniske Krig. Karthagerne var gennem flere år blevet udplyndret af numiderne, et nomadefolk i Tunesien. Trods løftet til Rom efter Anden Puniske Krig angreb man numiderne. Romerne sad ikke dette overhørig, men sendte en hær til Karthago. Det er fra denne krig, vi kender senator Marcus Catos udødelige ord: *"For øvrigt mener jeg, at Karthago bør ødelægges."* Og det blev Karthago, byen blev brændt, nedrevet og overpløjet så ikke sten på sten blev tilbage. Herefter blev Karthago en romersk provins under navnet Africa.

? - 1340

Niels Ebbesen nordjysk væbner, herremand på herregården Nørreris 15 km NV for Aarhus. I dag er kun voldgraven tilbage af Nørreris. Niels Ebbesen førte an i oprøret mod holstenerne, hvis fører Grev Gerhard (Gert) III angreb danskerne med 4.000 mand. Det var i den periode, hvor Danmark ingen konge havde (interregnum). Niels Ebbesen dræbte grev Gert også kaldet *"Den kullede Greve"* i Randers 1. april 1340, trods hans 4.000 soldater. Det skete sandsynligvis på sengekanten, så hans gerning er knap så glørværdig, som historien har fortalt. Niels Ebbesen faldt selv 2. nov. 1340 i Manbjerg under belejringen af Skanderborg. I anledning af 100 året for Kaj Munks fødsel blev *"Niels Ebbesen"*

1998 opført af Vedersø Friluftsspil bag præstegårdshaven i Vedersø ned mod søen.

1483-1546 **Martin Luther** tysk teolog og reformator født 10. nov. 1483 i Eisleben V for Leipzig, som søn af Margarete der passede hus og børn og bjergværksminearbejder Hans Luder. Visse kilder antyder dog tvivl om fødeåret. Forældrene var et fromt, men fattigt ægtepar. Trods fattigdommen blev Martin sat i latinskole i Mansfeld, hvortil forældrene flyttede et år efter hans fødsel, og siden i Magdeburg og Eisenach. I 1501 blev han indskrevet ved universitetet i Erfurt, der domineredes af filosofi og teologi. Martin studerede jura, som faren ønskede. I 1505 blev han magister i Erfurt fra det filosofiske fakultet. Den 2. juli 1505 blev Martin på vej gennem en skov slået til jorden af et lyn, han svor, at han ville gå i kloster, hvis han overlevede. Martin overlevede, afbrød sit jurastudium og indtrådte mod farens vilje i augustinereremitternes kloster i Erfurt, og verdenshistorien blev dermed en ganske anden.

Efter priorens bestemmelse blev Martin Luther i 1507 ordineret som præst i Wittenberg, landets åndelige Mekka, der dengang kaldtes for - Den hellige Stad. Her gennemførte han det teologiske studium ved Wittenberg Universitet, der var blevet indviet i 1502. I 1511 tog han varigt ophold i Wittenberg. I hastig rækkefølge fik han betroet flere tillidsposter: Klosterprædikant, dr.theol., professor ved det teologiske fakultet og distriktsvikar, dvs. tilsynsførende med en række klostre.

Det var i Wittenberg, Martin Luther 31. okt. 1517 sømmede sine 95 kortfattede teser op på døren til Schlosskirche. Det var en markedsføring, der aldrig siden er blevet overgået. De 95 påstande var startskuddet til Reformationen, et skarpt angreb på den katolske kirke og pavens afladshandel, der havde udviklet sig til et rent kræmmermarked:

"Når pengene i kisten klinger, straks sjælen ud af Skærsilden springer."

Her kunne man få læst messe for sine kære - i al evighed hed det. - For en god betaling naturligvis. Men *"evigheden"* sluttede 30. okt. 1536, for da gjorde Reformationen nemlig ende på 400 års katolicisme i Danmark.

Her tre eksempler på Luthers teser:

27. De, som siger, at sjælen flyver ud af skærsilden, ligeså snart pengene klinger i kisten, fører ren og skær menneskelære.

45. De kristne bør belæres om, at den, som ser en nødlidende og lader ham i stikken for i stedet at give penge ud til aflad, han erhverver sig ikke paven aflad, men Guds vrede.

50. De kristne bør belæres om, at hvis paven vidste besked om afladspredikanternes måde at drive penge ind, ville han hellere lade Peterskirken gå op i luer, frem for at lade den opføre af sine fårs skind, ben og kød.

Martin Luthers tanke med de 95 teser var at fremkalde en teologisk debat og reformere den katolske kirke, det var slet ikke hans mening at bryde med katolicismen.

Luther blev anklaget i Rom og blev okt. 1518 forhørt af kardinal Thomas Cajetan, men han nægtede at bøje sig for autoriteten, og forlangte skriftlige beviser og overbevisende grunde. I årene 1518-20 udsendte Luther trykte skrifter, der opnåede udbredelse af hidtil uset omfang.

Det blev en meget bitter strid, - han skulle ikke ustraffet sige paven imod.

Den 26. maj 1520 fik Martin Luther i Worms en bandbulle af Pave Leo, dvs. han blev stemplet som kætter, lyst i band, erklæret fredløs og udelukket fra kirkens arbejde - troede man.

Men nej, - Martin Luther brændte 10. dec. samme år demonstrativt bandbullen på et offentligt bål ved rigsdagen i Worms. Derved viste han, at han ikke længere anerkendte pavens autoritet. Det skete under stormende jubel fra en stor menneskeforsamling, - folket var med ham. Det var her, Martin Luther udtalte de kendte ord: *"Her står jeg, jeg kan ikke andet. Gud hjælpe mig, amen."*

I Wittenberg mødte Luther humanisten, reformator og professor Philip Melanchton (1497-19/4 1560), der blev hans nære ven og medarbejder.

På rigsdagen i Worms 1521 blev den fredløse Martin Luther bortført af sin ven Kurfyrst Frederik III den Vise af Sachsen, han førte den unge augustiner munk til frivilligt fangenskab på sit slot Wartburg. Martin Luther havde nemlig tilladt sig at sige til den tyske kejser, at kirkens lærdom var falsk, hvis den ikke kunne bevises i Bibelen.

I Wartburg fik kurfyrsten Martin Luther til i 1522 at oversætte Det Nye Testamente fra græsk til forståeligt tysk, og siden Det Gamle Testamente hvor han til arbejdet havde bistand af flere teologer, således at en fuldstændig Bibel kunne trykkes på tysk i Wittenberg 1534.

"Luthers lille katekismus" skrev han i 1529, samme år som *"Luthers store katekismus,"* der var beregnet til brug for præster. Han skrev også mange salmer: *"Vor Gud han er så fast en borg,"* menes at være verdens mest udbredte salme. Denne salme blev indspillet på Schlosskirches kirkeklokker.

Reformationens vugge stod i Lutherstadt Wittenberg, som byen blev kaldt i folkemunde, men det blev Nürnberg, der i 1525 som den første indførte Reformationen. I Danmark sluttede den før omtalte *"evighed"* 30. okt. 1536. Da gjorde Reformationen ende på 400 års katolicisme i Danmark. Den danske kirkes totale ejendom, og vi snakker her om ganske enorme værdier, overgik fra denne dato til staten, hvis indtægt med et slag blev fordoblet.

I kirkerne blev der opsat bænke, tidligere havde man nemlig stået op under hele gudstjenesten. Selve gudstjenesten blev længere, og det blev påbudt, at præsten skulle holde gudstjenesten på dansk, hidtil havde latin været gudstjenestens sprog. Men det var ikke alle lutheranere, der optrådte med kristelig næstekærlighed. Enkelte steder blev munke og katolikker fordrevet, sågar visse steder med økser, og de katolske værdier krævet udleveret, - som man sagde, til de fattige og hospitalerne. Reformationens indførelse førte overalt til, at præsterne opgav cølibatet og giftede sig. I et brev til Christian III fra 2. dec. 1536, udtrykte Luther sin tilfredshed med, at kongen ved Reformationen udryddede biskopperne i Danmark. Han bad om, at en del af de økonomiske midler fra det konfiskerede kirkegods måtte blive anvendt til opretholdelse af kirkerne.

Men ham munken Martin var også lidt af en bulderbasse. Klosterlivet som munk og at leve i cølibat var for trist for den livsglade Martin Luther, han ville ikke vende ryggen til verden.

*Hvo ikke elsker kvinder, vin og sang,
han bliver en tåbe livet lang.*

Han kunne mageligt sætte to liter vin til livs under en god middag. Ikke mindst derfor blev han en meget korpulent herre med dobbelthage. Martin Luther blev, skønt han var munk, gift med den tidligere nonne Katharina von Bora. Hun var

blevet moderløs som femårig, og faren anbragte hende på et kloster. Katharina var særdeles flittig, initiativrig og meget velbegavet. Men klosterlivet var heller ikke noget for Katharina, sammen med elleve andre flygtede hun fra klostret. Det fortælles, at flugten var arrangeret af Luther, så måske har munken haft skumle planer - hvem ved.

For det blev Martin Luther og hans hjælpers opgave at få de elleve piger afsat til giftermål. Og måske har Katharina været involveret i planerne, for hun nægtede at indgå ægteskab med nogen af de foreslåede personer. Derimod tillod hun sig den uhørte frihed at sige, at hvis hjælperen eller Martin Luther blev foreslået, så ville hun sige ja. Det gav resultat, Katharina von Bora og Martin Luther blev gift 13. juni 1525. *"I ved, hvad der er sket med mig,"* skrev Luther i indbydelsen til deres bryllup. *"Jeg er blevet flettet ind i min piges fletninger. Jeg håber, at alle engle vil le og alle djævle græde over dette bryllup."*

Om det var englenerne der lo, og djævlene der græd eller omvendt, tør jeg ikke gisne om, men brylluppet var intet mindre end en international katolsk skandale, tænk engang en munk på 42 år gifter sig med en nonne på 26 år - uha - uha!

Parret bosatte sig i Wittenbergs tidligere augustinerkloster. Energibundtet Katharina styrede husholdningen med dygtig og myndig hånd for sin mand, parrets fem børn, flere andre familiemedlemmer og elleve plejebørn som de tog til sig. Derudover gik Katharina ind i svineavl og ølbryggeri. Grundet hendes mange initiativer, beslutsomhed og hendes mandige kraft kaldte Martin Luther hende drillende for *"Herr Kathe"* en selvbestaltet martyr. Samme Katharina von Bora fik for øvrigt af vores Kong Christian II en guldring.

Der er blevet sagt, at Martin Luther livet igennem sloges med *"Fanden."*

Derudover led han sine sidste år af nyresten, gigt og søvnbesvær. Af en trosfælle fik han et ravkors, dels skulle det virke som et lægemiddel, men var samtidig et religiøst symbol. Ikke helt overraskende døde den korpulente herre af et hjerteslag 18. feb. 1546 i en alder af 62 år i sin fødeby Eisleben. Han ligger begravet i Schlosskirche i Wittenberg, så langt skulle han, før der faldt ro over

"Bulderbassen." Den 10. nov. - Martin Luthers fødedato har fået navnet Luther.

1509-1547 **Henrik VIII** (1491-1547) født 28. juni 1491, blev kronet som Englands konge 24. juni 1509, ofte ses navnet som Henry. Henrik VIII er søn af Henrik VII. I sine unge dage var han en dygtig atlet. Han blev undervist i kunst, litteratur og musik der havde hans store interesse, han komponerede selv og skrev tekster. I 1503 døde hans ældre bror, Arthur, derfor blev han tronarving. Henrik VIII kender vi bedst for hans mange koner, seks blev det til, to af dem skaffede han selv af vejen, med begrundelsen utroskab. Hans første kone var Catherine af Aragonien (1485-1536), de blev gift 11. juni 1509 og skilt efter 24 års ægteskab 1533, fordi hun ikke kunne skaffe ham en mandlig tronarving. Hans anden kone Anne Boleyn (1507-36) var hans tidligere hofdame, hun fik en datter, Elizabeth I, men kun en søn talte, derfor blev hun mistænkt for utroskab og henrettet 1536. Jane Seymour (1509-37) var hans tredje forsøg, hun døde i barselseng 1537 efter at have født en søn den senere Edward VI. Den tyske prinsesse Anna af Cleve (22/9 1515-16/7 1557) blev hans fjerde kone. Henrik havde kun set hende på et maleri, da han 4. okt. 1539 underskrev en ægteskabsoverenskomst, men maleriet svarede dårligt til virkeligheden, mente Henrik *"en tysk malkeko."* De blev gift 6. jan. 1540, men skilt 1542. Catherine Howard (1525-13/2 1542) hans femte kone lod han henrettet

13. feb. 1542, men hans sidste kone Catherine Parr (1512-48) "snød" og overlevede Henrik.

Paven ville ikke anerkende de mange skilsmisser, derfor rev Henrik VIII England løs fra den katolske kirke, dannede den anglikanske kirke, inddrog det kirkelige gods under kronen og udnævnte sig selv til kirkens overhoved. Så var han fri for at spørge paven om tilladelse til skilsmisser.

Henrik VIII døde 28. jan. 1547, men først tre dage senere blev hans død offentliggjort, han ligger begravet i St. Georges Chapel på Windsor Castle ved siden af hans tredje hustru Jane Seymour.

1542-1616 **Anders Sørensen Vedel** født 9. nov. 1542 i Vejle af Sidsel Andersdatter og handels- og rådmand Søren Sørensen. Universitetsuddannet historiker og teolog 1561. Hovmester for Tyge Brahe fra 1562. Magister på Wittenberg Universitet fra 1566. Præst ved Københavns Slot 1568-81. Herefter præst i Ribe. Anders Sørensen Vedel oversatte Saxos værker: "*Den danske krønike*" der blev udgivet i 1575. Han lovede at fortsætte Saxos værker til sin egen tid, men det trak ud med indsamlingerne, og så blev han sat fra hvervet. Anders Sørensen Vedel oprettede eget bogtrykkeri, hvor han 1591 på opfordring af Dronning Sophie udgav folkevisesamling: "*Et hundrede udvalgte danske viser.*" Gift 30. juni 1577 i Ribe med Marine Hansdatter (Ribe 21/2 1562-29/7 1578). Gift anden gang 20. aug. 1581 med Mette Hansdatter (Ribe 6/2 1561-27/12 1633). Anders Sørensen Vedel døde 13. feb. 1616 i Ribe, hvor han ligger begravet i Domkirken.

1564-1616 **William Shakespeare** født 23. april 1564 i Stratford-upon-Avon S for Birmingham i England. Samme dato blev også hans dødsdag. Han blev døbt 26. april samme sted. Moren Mary Arden var af lavadelig afstamning, faren John Shakespeare var selvejerbonde, blev en velstående handskemager, forretningsmand, politiker og en anset mand i Stratford-upon-Avon, men gik på et tidspunkt fallit. Som familiens ældste søn kom den viltre William i byens meget velanskrevne latinskole, men færdiggjorde ikke sin universitetsuddannelse. Fra han kom ud af skolen i 1577, og til han debuterede som digter og skuespiller i 1587, har han prøvet meget - handskemager, privatlærer, soldat, sømand, sagførerkontorist, slagter, typograf, apoteker og krybskytte. Hans bror Edmund blev også skuespiller, med boplads i London. Mange teorier om Shakespeares privatliv i ungdomsårene er blevet fremsat, fx at han var uddannet jurist. Man har ofte ved at nærlæse hans skuespil og digte søgt at finde biografiske oplysninger, men resultaterne er usikre. Den 27. nov. 1582 giftede Shakespeare sig som 18-årig, ved en kirkelig dispensation, med den 26-årige Anne Hathaway (1556-1623), der var blevet gravid med William Shakespeare. De fik tre børn, den første Susanna 6 mdr. efter brylluppet, to år senere fik de tvillingerne Judith og Hammet, men Hammet døde som 11-årig. Det vides ikke, hvordan Shakespeare forsørgede familien. I sit testamente efterlod William Shakespeare til sin kone "*sin næstbedste seng.*" Mange andre kvinder har krydset hans vej. Allerede som dreng havde han forsøgt sig som skuespiller, og blev i 1587 tilsluttet et teaterselskab. Talentet voksede, i 1592 blev han skuespiller i London, og hurtigt blev han en af Englands største skuespillere. Som digter blev han den allerstørste, og er ubestridt verdens mest spillede dramatiker. Han var teatermand og skrev sine stykker udelukkende for, at de

skulle spilles for et publikum ikke for at være en litterær oplevelse. Shakespeares originale manuskripter er med få undtagelser gået tabt. I 1597 havde Shakespeare skabt sig så stor en formue, at han købte det fornemste hus i Stratford-upon-Avon - New Place, hvortil han trak sig tilbage omkring 1610. Han købte sig gentlemanstatus og et våbenskjold med et tværgående spyd – spear. I 1600 blev han medejer af Londons nye teater The Globe Theatre, hvor truppen optrådte, og han fik en betydelig social position. I 1608 købte han et indendørs teater Blackfriars.

Af de ca. 40 skuespil, der bærer William Shakespeares navn, menes de 37 alene at være hans ansvar. I 1500-tallet var det meget almindeligt, at flere dramatikere samarbejdede om at skrive teaterstykker. Mange af teaterstykkerne kender vi af navn, jeg kan blot nævne: *"Edward III"* (1590) *"Henrik VI"* (tre dele 1591), *"Richard III"* (1592), *"Trolde kan tæmmes"* (1592), *"Venus og Adonis"* (1592) *"Tvillingerne"* (1593), *"Romeo og Julie"* (1594), *"De to herrer fra Verona"* (1594), *"En skærsommernatsdrøm"* (1595), *"Købmanden i Venedig"* (1596), *"Richard II"* (1596), *"Henrik IV"* (to dele 1597), *"Stor ståhej for ingenting"* (1598), *"De lystige koner i Windsor"* (1599), *"Som man behager"* (1599), *"Julius Cæsar"* (1599), *"Henrik V"* (1599), *"Helligtrekongersaften"* (1601) hans længste skuespil, *"Hamlet"* (1601), *"Troilus og Cressida"* (1602), *"Othello"* (1604), *"Lige for lige"* (1604), *"Når enden er god er alting godt"* (1604), *"Kong Lear"* (1605), *"Macbeth"* (1605), *"Perikles"* (1606), *"Antonius og Cleopatra"* (1607), *"Stormen"* (1611) og *"Henrik VIII"* (1613).

Teaterelskeren Samuel Pepys overværede flere Shakespeare-forestillinger i 1660-erne og var uhyre kritisk: *"Det mest åndsforladte, latterlige stykke, jeg nogensinde har set i mit liv"* skrev han om *"En skærsommernatsdrøm."*

Over 100 år skulle der gå, før Shakespeares stykker blev spiselige for såvel kritikere som publikum.

Shakespeare skrev også digte og 154 sonetter, små digte med filosofisk indhold. Shakespeares sprog er rig og uovertruffen af andre digtere. I karakter og stil svinger stykkerne meget. De er fyldt med citater, som vi stadig bruger uden altid at forbinde dem med Shakespeare. Fra *"Hamlet," "Der er noget råddent i Danmark."* Et vittigt hoved mener, at Shakespeare her var inspireret af Ekstrabladet. *"At være eller ikke, det er sagen"* og *"Der er mere mellem himmel og jord."* Fra *"Richard III," "En hest! En hest! Mit kongerige for en hest!"* Et udråb som Richard III kom med 22. aug. 1485, da han faldt i slaget på Bosworth Field. Shakespeares ven Ben Jonson sagde om ham: *"He was not of an age, but for all time,"* og han havde faktisk ret.

Flere af Shakespeares værker har inspireret til andre genre fx er musicalen: *"West Side Story"* fra 1957 baseret på *"Romeo and Julie."*

På sine gamle dage tog William Shakespeare tilbage til Stratford-upon-Avon, her døde han på sin fødselsdag 23. april 1616 og ligger begravet i The Holy Trinity Church, samme kirke hvori han blev døbt. Stratford-upon-Avon er i dag en by på 23.000 indbyggere. Den er i den grad hjem søgt af turister, der i hundred tusindtal vil fornemme atmosfæren i den over 400 år gamle digters fødeby mellem London og Birmingham ved floden Avon, og opleve et af hans skuespil i et af byens tre teatre.

1569

Kommunitetet, en stiftelse til støtte for omkring 100 trængende studenters daglige bespisning. Grundlagt af Kong Frederik II efter rådgivning af Peder Oxe

og Johan Friis. De første fire år foregik bispisningen i Helligåndsklosteret på Amagertorv, hvis spisesal endnu er bevaret i Helligåndshus, der støder op til kirken. Herfra stammer navnet "*Klosteret*," der ofte anvendes i stedet for Kommunitetet. I 1573 fik Kommunitetet sit eget hus langs Nørregade, hvor den gamle bispegård tidligere har ligget. I 1618 erhvervede Kommunitetet, efter tilskyndelse af Kong Christian IV, en grund mellem St. Kannikestræde og Skidenstræde det nuværende Krystalgade. På denne grund havde hollænderen Godfred af Ghemen oprettet Danmarks første bogtrykkeri. De på grunden værende bygninger har tilhørt en ældre adelsgård, de blev nu omdannet til boliger for 120 studenter under navnet "*Collegium Regium*," i daglig tale Regensen. Regensen blev taget i brug 1623, men var først helt færdig 1628.

1618-1623 **Regensen** et studenterkollegium med fribolig for 120 studerende bygges i København af Christian IV. Knap en snes år senere blev Rundetårn bygget lige overfor. De studerende kaldes regensianere, men går også under navnet - Sønner af Den Røde Gaard. Deres tillidsmand går under navnet - klokker. Kollegiet ledes af en regensprovst og en viceprovst, en ledelse der dog blev ophævet i 1981. Idegrundlaget kommer fra det tidligere Kommunitetet, en stiftelse fra 1569, der kun stod for bispisning af studenterne. Byggeriet blev taget i brug i 1623 og blev støttet af Kong Christian IV. Kirkefløjen mod Købmagergade blev opført i 1627 og indrettes til "*studenterkirke*," indtil den i 1656 afløstes af den nybyggede Trinitatis Kirke ved Rundetårn. Mange kommunitetsalumner var i 1658 indrulleret i "*Studenternes Regiment*," der var med til at forsvare København under Svenskekrigene. En fejde havde udviklet sig mellem studenter og adelens lakajer, der den 8. marts 1696 belejrede Regensen: "*Hvis vinduer alle blev ituslagne*," skrev Ludvig Holberg i "*Jakob von Thybo*." I pestens tid blev der antaget 12 studenter som ligbærere. Det udviklede sig til et "*ligbærerprivilegium*," der bestod frem til 1795, men Regensianernes Ligbærerlaug fortsatte. Under Københavns Brand i 1728 nedbrændte kommunitetshuset og størstedelen af Regensen. De blev genopført i årene 1731-49. I samme periode ophørte klosterbispisningen og afløstes af ugentlige kostpenge. Den 12. maj 1785 blev der plantet en lind i Regensens gård af A.C. Hviid. Denne lind har gennem årene været midtpunkt for adskillige fester. Studenterforeningen blev i 1820 stiftet i forbindelse med et gilde i Regensgården. Regensens Visebog udkom for første gang i 1833, senere er udgivet adskillige, den seneste i 2001. Portnerens beværtning på Store Kirkegang, som studenterne kaldte "*Kroen*," blev lukket i 1835. De første svenske studenter kom på Regensen i 1838. I vinteren 1843 skrev Hostrup: "*Genboerne*" på sit regensværelse, den opførtes første gang 20. februar 1844 af studenter fra Regensen på Hofteatret i København. Forbuddet mod overnattende gæster blev ophævet i 1963, og nattevagten blev afskaffet. Fra 1971 blev også kvinder optaget på kollegiet. Den første kvindelige klokker blev valgt året efter. Kommunitetets dårlige økonomi nødvendiggjorde fra 1980 en delvis betaling for varme. Fra 1983 indtrådte Regensen i "*Københavns Universitets Kollegiesamvirke af 1983*." Den tilbageværende del af Kommunitetets formue overgik til Kollegiesamvirket, og der indførtes husleje. I 1998 blev der installeret telefon og internetadgang på alle værelser. Mange kendte personer har haft deres studentertid på Regensen: Kingo, Brorson, Jens Baggesen, Blicher, Rasmus Rask, Christian Winther, D.G. Monrad, Carl

Ploug, Jens Christian Hostrup, Viggo Hørup, Niels Ryberg Finsen, Vilhelm Buhl, Kaj Munk, Knud Hansen, Jens Otto Kragh, K.B. Andersen, Simon Spies, Mogens Glistrup m.fl.

1743-1781 **Johannes Ewald** dansk digter født 18. nov. 1743 i København hvor faren Enevold Ewald var præst ved Det Kongelige Vajsenhus og blandt pietismens første mænd. Da faren døde, kom Johannes Ewald i pleje hos en rektor i Slesvigs lærde skole. Det fortælles, at han prøvede at flygte for at leve som Robinson Crusoe. Fra skolen tog han studentereksamen 1758. Herefter kastede han sig ud i Den Preussiske Syvårskrig og vendte svækket hjem 1760. Blev teologisk kandidat 1762. Debuterede 1764 med novellen: "*Lykkens tempel*." Blandt hans kendteste værker kan nævnes tragedierne: "*Adam og Eva*" fra 1769, "*Rolf Krage*" fra 1770, syngespillene: "*Balders død*" fra 1773 og "*Fiskerne*" fra 1779 herfra stammer vores kongesang om Christian IV: "*Kong Christian stod ved højen mast*." På sit dødsleje dikterede han den gribende: "*Udrust dig, helt fra Golgatha*." Johannes Ewald vandt aldrig sin ungdomskærlighed Arendse Huulegaard, skønt han for hendes skyld forsøgte sig med en lynkarriere indenfor militæret i den preussiske Syvårskrig 1756-63, som trommeslager og underofficer. Arendse giftede sig 1764 med hørkræmmer Rasmus Riber. I 1770 skrev han syngespillet: "*Balders Død*," og i årene 1774-78 skrev han den selvbiografiske roman: "*Levnet og Meninger*." Efterfølgende sjælelig krise, gift og et udsvævende liv hvor han drak og vagabonderede, gav ham en alvorlig sygdomsperiode med pensionsophold i Rungsted og Humlebæk. Sine sidste år levede Johannes Ewald i København, hvor han døde 17. marts 1781. Han fik en national begravelse med et mægtigt sørgeoptog som var han kongelig. Vejen til digterberømmelsen havde været byrdefuld, men dansk litteratur var blevet en anden.

1747 **Det kgl. Teater** Danmarks nationalscene tegnet af Nikolai Eigtved (1701-54) og indviet 18. dec. 1748 på Kongens Nytorv under navnet - Det danske Comediehus. Teatrets forløber var Comediehuset i Lille Grønnegade fra 1722, der brændte under Københavns Brand i 1728. Teatret blev grundlagt af Frederik V, der skænkede grunden med flådens tjæreplads ved siden af det kongelige kanon- og klokkestøberi på Kongens Nytorv. I 1750 blev teatret overdraget til staden København, men driften blev byen en for stor byrde, så i 1770 ansøgte man kongen om atter at overtage teatret. Først fra 1772 fik teatret navnet Det kgl. Teater, fordi kongen da overtog det fulde ansvar for den voksende gæld og udpegede selv en direktion. På prosceniet, som er den del af scenen der ligger foran tæppet, har der siden 1774 stået "*Ei Blot til Lyst*." I 77 år betalte kongen "*gildet*" og bestemte repertoire. Efter enevældens ophør i 1849 ændredes teatret fra kongens til nationens teater under folkestyret og staten i Kirke- og Undervisningsministeriet med årlige bevillinger på finansloven og fik Johan Ludvig Heiberg (1791-25/8 1860) som direktør. Teatret er om- og tilbygget så ofte, at det efterhånden lignede "*en sammensunken elefant*." I 1874 rev man bygningen ned og byggede et nyt i fem etager med 1544 pladser. Men Vilhelm Dahlerups og Ove Petersens teaterbygning var, med skråtstillet scenegulv og et usmidigt system af faste kulisser, født forældet. Her, som i dag betegnes "*Gamle Scene*," opføres kun opera og ballet. Foran bygningen står to statuer af henholdsvis Oehlenschläger og Holberg udført af henholdsvis H.W. Bissen og Theobald Stein.

Nye Scene, der også kaldes "Stærekassen," blev indviet i 1931. Fra 1992 opføres der her kun skuespil. Staten giver et ganske stort tilskud til teatret, i år 2000 udgjorde dette tilskud 840 kr. pr. solgt billet.

Det kgl. Teater havde i 2005 ca. 925 fastansatte, knap 100 forestillingsansatte og ca. 875 opførelser af skuespil, ballet, opera og koncerter. Besøgstallet var knap 600.000. Siden 1990 har der desuden været en række udendørs arrangementer.

1759-1805 **Johann Christoph Friedrich von Schiller** tysk dramatiker, historiker, digter og filosof. Født 10. nov. 1759 i Marbach som søn af en officer i Württemberg. Spændingen mellem hjemmets pietistiske moral og indsigten i menneskets "dyriske natur" blev bestemmende for Schillers litterære produktion. I 1773 blev Schiller beordret til at indtræde i hertugens militærakademi og begyndte 1776 at læse medicin og jura. I ly af skolens strenge disciplin dyrkede han sine litterære interesser. Han afsluttede 1780 sine studier med en afhandling: "Sammenhængen mellem menneskets dyriske og åndelige natur." Schiller debuterede 1781 med gennembruds-dramaet: "Røverne" der med et slag gjorde ham berømt. Schiller udnyttede succesens gunst efter sit første stykke.

Men hertugen forbød ham at skrive oftere, Schiller var nemlig blevet regimentets læge, men han hadede militæret. Derfor flygtede Schiller og førte et omflakkende liv uden social sikkerhed. Han blev fanget og fængslet, men undslap 1782 fra Stuttgart til Mannheim, hvor han fik ansættelse som teaterdigter og skrev 1783 revolutionsdramaet: "Fiesco" og 1784 det borgerlige sørgespil: "Kabale og Kiærlighed." Schiller blev gift med Charlotte von Lengefeld (1766-1826). Efter to år måtte han opgive stillingen, alvorlig sygdom truede families eksistens. Men så fik han et stipendium fra hertugen af Augustenborg og grev H.E. Schimmelmann, formidlet gennem Jens Baggesen, det gav ham arbejdsro de næste fem år.

Schiller blev anset som frihedsdigter. Sammen med Goethe blev han betragtet som Tysklands største dramatikere, blandt de betydeligste i europæisk litteratur. Schiller lagde i sit forfatterskab stor vægt på frihed. Han skrev ofte under pseudonym for at undgå udlevering til Württemberg. Hans vigtigste historiske værk fra 1788: "Historien om Nederlandenes oprør." I dramaet fra 1796-99: "Wallensteintrilogien" danner Tredivårskrigen rammen om en tragisk konflikt mellem politisk storhed og menneskelighed. Det er her vi finder udtrykket: "At kende sine Pappenheimere." Han skrev også historiske romaner: "Maria Stuart" fra 1800 en politisk og menneskelig konflikt omkring den engelske dronning Elizabeth. I Weimar opførtes 1801 den romantiske tragedie: "Johanna d'Arc," 1803 "Bruden fra Messina" og 1804 "Wilhelm Tell."

Schiller boede fra 1789 i Thüringen, og blev professor i historie ved universitetet i Jena og Weimar. I Weimar blev der 1857 afsløret et monument for Goethe og Schiller af billedhugger Ernst Rietschels på pladsen foran Deutsches Nationaltheater.

Schiller blev adlet 1802, hvor han fik titlen von. Han havde et livslangt venskab med Goethe, de stimulerede hinandens udvikling. Flere af Schillers værker er blevet sat i musik: "Don Carlos" som opera af Verdi og "Wilhelm Tell" som opera af Rossini. Johann Christoph Friedrich von Schiller døde 9. maj 1805.

1779-1850 **Adam Gottlob Oehlenschläger** dansk forfatter født 14. nov. 1779 på Frederiksberg i København. Faren kom fra Slesvig, han blev organist og slotsforvalter på Frederiksberg Slot, her voksede Adam op sammen med sin

smukke, åndfulde, poetiske og ombejlede søster Sophie (1782-1818), der 1802 blev gift med Anders Sandøe Ørsted (1778-1860). På Efterslægtsselskabets Skole var han elev fra 1783-96. Hvorefter han forsøgte sig som skuespiller på Det kgl. Teater 1797-99, men uden synderlig held. På Københavns Universitet blev han optaget på jurastudiet sammen med brødrene Ørsted, men fuldførte aldrig studiet. Digningen havde allerede taget magten, inspireret af digterne Edward Storm og Heinrich Steffens. I Bakkehuset hos Knud Lyne og Kamma Rahbek mødte han 1799 Kamma Rahbeks søster Christiane Heger (1782-1841), de blev forlovet 1800, men først gift 1809 - altså ti år senere. Ægteskabet blev dog aldrig lykkeligt, men de forblev gift til Christianes død 1841.

Adam Oehlenschläger debuterede 1803 med: "*Digte*," hvorfra vi alle kender: "*Guldhornene*," der blev skrevet nov. 1802 og blev hans gennembrud. Bogen blev sat i antikvaskrift ikke i fraktur (krøllede bogstaver) som på den tid var det normale i Danmark. På titelbladet stavede den unge digter sit navn Øhlenslæger. Adam Oehlenschläger introducerede romantikken i Danmark. Han fornyede det digteriske sprog og havde i sin levetid en enestående position som ikke blot Danmarks men "*Nordens Digterkonge*." Han benyttede sig i stor udstrækning af den nordiske mytologi, skrev mange digte, romaner og skuespil. Her et udvalg af hans mest kendte værker:

"*Sankt Hans aften*" (1803), "*Vaulundurs Saga*" (1805) kunstsmeden der udvikles gennem prøvelser, og hvem kender ikke: "*Aladdin og den vidunderlige lampe*" (1805) det er herfra, vi har udtrykket: "*En appelsin i sin turban*," "*Hakon Jarls død*," (1807), "*Palnatoke*" (1809), "*Axel og Valborg*" (1810), "*Stærkodder*" (1812), "*Hagbart og Signe*" (1815), "*Fostbrødrene*" (1817), "*Nordens Guder*" (1819), "*Erik og Abel*" (1820), "*Tordenskiold*" (1821), "*Samlede Digte*" (3 bind 1823-24), heri står bl.a. vores nationalsang: "*Der er et yndigt land*," "*Hrolf Krake*" (1828), "*Oehlenschlägers Levnet*" selvbiografi (1830-31), "*Dina*" (1842), "*Amleth*" (1847) og kærlighedstragedien "*Kiartan og Gudrun*" (1848). "*Oehlenschlägers samlede Værker*" på 30 bind udkom i årene 1841-49.

Adam Oehlenschläger tilegnede kronprinsen "*Danmarks Frederik (VI)*" flere udgivelser, for dem kvitterede kronprinsen med rejsestipendier, så i årene 1805-09, i Napoleonskrigenes tid, rejste han Europa tynd Tyskland, Frankrig og Italien. Her mødte han litterære personer i Weimar Johann Wolfgang von Goethe, i Halle Henrik Steffens og Fichte. Han var yderst produktiv på disse rejser.

Adam Oehlenschläger blev en overgang kritiseret voldsomt af J.L. Heiberg og ikke mindst Jens Baggesen, med hvem han havde en fejde i årene 1813-19.

I 1810 blev han udnævnt til professor i æstetik. Trods embedet måtte han, som familiefar, stadig kæmpe med økonomiske problemer, han forsøgte sig som sin egen forlægger og arbejdede aktivt for at udbrede sine værker, som han selv oversatte, på det tyske marked.

Adam Oehlenschläger blev en stor fornyer af dansk digterkunst. Den 23. juni 1829 blev han laurbærkranset i Lund Domkirke af Esaias Tegnér (1782-1846) som "*Nordens digterkonge*," som en fornem repræsentant for romantikken.

I Wien kaldtes han: "*Solguden fra Nord*" grundet sine skuespil, der blev spillet meget her. "*Skjaldenes Adam*" døde 20. jan. 1850 og blev 26. jan. bisat fra Vor Frue Kirke i København.

I anledning af 200 året for Adam Oehlenschlägers fødsel udgav Post Danmark 4. okt. 1979 et frimærke med hans silhuet pålydende 1,30 kr., der var den tids normale porto.

1812-1870 **Charles John Huffham Dickens** britisk journalist, forfatter og redaktør født 7. feb. 1812. Da Charles Dickens var 12 år gammel, kom faren i gælds fængsel, Charles blev taget ud af skolen for at arbejde som banearbejder. Det blev en oplevelse, der prægede hans forfatterskab. Han blev elsket for sin harme over social uretfærdighed, sin humor og sine menneskelige følelser. Charles Dickens blev gift med Catherine. Han skrev under stor opmærksomhed om Pickwick Klubben. Udgav ugebladet: "*Household Words*." Den engelske avis: "*Daily News*," der så dagens lys 21. jan. 1846, havde Charles Dickens som sin første redaktør.

Charles Dickens kendteste romaner er: "*Oliver Twist*" fra 1837-38 og "*David Copperfield*" fra 1850. Charles Dickens var højt beundret i sin samtid og betragtes som en af verdenslitteraturens største romanforfattere. Nogle af sine værker skrev han under pseudonymet "*Boz*." Charles Dickens døde pludselig 9. juni 1870 kun 58 år gammel.

1813-1855 **Søren Aabye Kierkegaard** født 5. maj 1813 i København af Ane Sørensdatter Lund Kierkegaard og Michael Pedersen Kierkegaard der stammede fra Sædding NØ for Skjern. Med sine religiøse og filosofiske skrifter er Søren Kierkegaard, næst efter H.C. Andersen, den mest kendte dansker ude i verden. Med sin enorme produktion 20.000 sider trods sine kun 42 leveår, er han også blandt de flittigste. Debuterede 1843 med: "*Enten-Eller*." "*Forførerens dagbog*" er en del af dette store værk. Også humoren magter han: "*Den burde være konge, der sagde den bedste vittighed*." Søren Kierkegaard døde 11. nov. 1855 og ligger begravet på Assistens Kirkegaard.

(Se www.h-f-lauritsen.dk

biografi Søren Aabye Kierkegaard – hvordan var han egentlig?)

1819 **Jødefejden** antisemitiske optøjer sept. 1819 i København og flere provinsbyer. Jøderne var overalt udsat for hadefulde angreb og blev frarøvet alle deres værdier. Jødefejden er skildret i Meir Aron Goldschmidts roman "*En jøde*."

1828-1906 **Henrik Ibsen** norsk udenrigskorrespondent, dramatiker og forfatter født 20. marts 1828 i Skien som den ældste i en søskendeflok på fem. Frem til sit syvende år levede han i en lykkeligt, velstående og kunstinteresseret familie. Forældrene var Marichen Ibsen født Altenburg og købmand Knud Ibsen. Men 1835 gik købmanden konkurs, hvilket kom til at præge opvæksten. Familiens hus og mange af deres ejendele blev bortauktioneret. Familiens velstand blev vendt til fattigdom, og de flyttede til en mindre gård, Venstøp, uden for Skien. Indesluttet og trodsig forlod Henrik Ibsen familien som 15-årig og drog til Grimstad for at gå i apotekerlære. Han var en flittig lærling og aflagde 1847 prøve som exam.pharm. Ved siden af apoteksarbejdet fandt han også tid til at skrive, og begyndte også at læse til student. Inspireret af Shakespeares debuterede han som forfatter 1848 med tragedien: "*Catilina*." Finansieret af to gode studievenner Christopher Due og Ole Schulerud blev "*Catilina*" udgivet i Kristiania 1850 under pseudonymet Brynjolf Bjarme. Det blev en yderst beskedent succes - 45 solgte eksemplarer. Restoplaget blev solgt som indpakningspapir.

Henrik Ibsen blev student 1850 og samme år trods sin unge alder instruktør ved teatret i Bergen frem til 1857. Herefter var han i fem år kunstnerisk leder af

Kristiania Norske Theater. Men da teatret gik fallit 1862, kom han ud i store økonomiske besværligheder. Henrik Ibsen var meget bitter over, at hverken Norge eller Sverige støttede Danmark under Anden Slesvigske Krig 1864, derfor drog han i frivilligt eksil til Italien, og senere om end lidt overraskende til Tyskland. Som udenrigskorrespondent dækkede Henrik Ibsen Suezkanalens indvielse i 1869. Først i 1891 kom han hjem igen. Så det blev i udlandet, hans kendteste skuespil er skrevet. Henrik Ibsen regnes som en af de vigtigste forfattere i anden halvdel af 1900-tallet og en af de vigtigste dramatikere i den europæiske teaterhistorie.

Flere af hans værker har rod i norsk historie. Nogle af de bedst kendte er: "*Fru Inger til Østråt*" fra 1854, "*Gildet på Solhaug*" fra 1856, "*Hærmændene på Helgeland*" fra 1858, "*Peer Gynt*" om Dovregubben skrevet i 1867, men først uropført i Christiania 24. feb. 1876, "*Et dukkehjem*" fra 1879, der rejser spørgsmålet, om kvinden først og fremmest skal være hustru og mor eller først menneske? "*Gengangere*" fra 1881, "*En folkefjende*" fra 1882, "*Vildanden*" fra 1884, "*Fruen fra havet*" fra 1888 og "*Hedda Gabler*" fra 1890. Henrik Ibsen skrev også digte, hvoraf vi bedst kender: "*På vidderne*" fra 1859 og "*Terje Vigen*" fra 1862. Henrik Ibsen sagde: "*En evigyldig sandheds levetid er 20 år.*" Henrik Ibsen døde 23. maj 1906.

1832-1910 **Bjørnstjerne Martinius Bjørnson** norsk forfatter, kritiker og journalist født 8. dec. 1832 i præstegården "*Björgan*" i Kvikne Sogn ved Dovre. Moren Elise Nordraak var mild, af dansk afstamning og langt tilbage i slægt med Grundtvig. Faren Peder Bjørnson var smuk, stærk, streng og ordknap, men havde en gæld efter sin far Bjørn Bjørnson. Faren fik nyt embede i Næs ved Romsdalsfjorden. Bjørnstjerne Bjørnson blev uddannet journalist og kritiker. Han blev kasseret som soldat på grund af nærsynethed. Han fik job som teateranmelder og referent fra Stortinget. I 1857 blev han teaterdirektør i Bergen og Kristiania. I 1858 redaktør for "*Aftenbladet*" i Kristiania. Gift med Karoline Reimers i 1858, hun elskede og beundrede ham, forstod hans vanskelige sind og renskrev hans skrivelser. De holdt sammen liver igennem og holdt guldbryllup i 1908. Let har det bestemt ikke været for Karoline altid at stå bag sin mand. Han havde ikke meget begreb om økonomi var bestemt ikke sparsommelig, åbnede gerne pungen for at hjælpe, frasagde sig digterhonorar og kæmpede i det hele taget livet igennem med pengesager. Bjørnstjerne Bjørnson tog ivrig del i den offentlige debat såvel politik som kønsmoral, noget der skaffede ham mange fjender. Kun grundejere havde stemmeret i Norge, han mente, det skulle gælde alle borgere, men det syntes bønderne ikke. Han vovede ofte pelsen holdt taler for arbejderne. Han blandede sig i den franske spionsag - Dreyfusaffæren. Han ønskede de tre nordiske lande samlet og kæmpede for det "*rene norske flag*." I 1905 brast illusionen om den nordiske union, idet Norge valgte den danske Prins Carl som Kong Haakon VII. Gentagne gange mødte han modstand, demonstranter knuste ruderne i hans hus, og militæret måtte sættes ind og genoprette ro og orden. Bjørnstjerne Bjørnson var impressionist med sine objektive, realistiske samtidsfortællinger, sine mange skuespil og ikke mindst de mange sange, der med sin smittende livsglæde har gjort ham til Norges førende kulturpersonlighed i Det Moderne Gennembrud. "*Synnøve Solbakken*" en bondenovelle fra 1857 er hans mest kendte, "*Arne*" fra 1859, "*En glad gut*" fra 1860, "*Redaktøren*" fra 1874,

"En Fallit" fra 1875, "Kongen" fra 1877, "Leonardo" og "En handske" fra 1883, "Geografi og kærlighed" fra 1885 og "Når den ny vin blomstrer" fra 1909.

Af skuespil skrev han: "Mellem slagene" i 1856 og "Halte-Hulda" i 1858.

I Højskolesangbogen findes 31 af hans smukke digte fx: "Ja, vi elsker dette landet," "Løft dit hoved, du raske gut," "Nu tak for alt, ifra vi var små," "Holder du af mig, holder jeg af dig," "Sangen har lysning," "Undre mig på, hvad jeg får at se," "Over de høje fjelde" - og der kunne blives ved. Bjørnstjerne Bjørnson fik i 1903 Nobelprisen i litteratur, den var velkommen og bragte hans skrantende økonomi på fode.

Gården Aulestad i Gausdalen blev til salg i 1875, Bjørnstjerne Bjørnson købte gården og flyttede ind her, når han ikke var på rejser. Her holdt han

"Aulestadmøderne" der kan sammenlignes med vore "Himmelbjergmøder."

Gården Aulestad har siden 1934 været ejet af den norske stat og er indrettet som museum.

En af hans venner var den danske snapsekonige Harald Wilhelm Jensen (1837-1914). Harald Jensens datter Tekla forelskede sig i en meget moden alder i Bjørnsons søn Erling. Men Harald Jensens venskab rakte ikke: "Det sømmer sig ikke for en direktørdatter, at gifte sig ind i en digterfamilie." Harald Jensen, der i familien var en tyran, viste her sin egoisme og egenrådighed. Men Tekla trodsede faren og giftede sig med Erling. Med til historien hører (for egen regning ganske vist), at Erling Bjørnson nok var mere interesseret i snapsefirmaets penge end i Tekla. Bjørnstjerne Bjørnson fik i 1907 et slagtilfælde, der gjorde hans højre arm lam og nedsatte hans aktiviteter betydeligt. Bjørnstjerne Martinius Bjørnson døde i Paris 26. april 1910 og ligger begravet på Vor Frue Kirkegård i Kristiania.

1835-1911 **Jørgen Vilhelm Bergsøe** dansk forfatter og zoolog født 8. feb. 1835. Blev magister 1860 og tog doktorgrad 1864. Grundet en øjensygdom måtte han opgive sit videnskabelige arbejde. I stedet skrev han i 1866 en novellesamling: "Fra Piazza del Popolo," der betragtes som hans hovedværk. I 1869 udkom: "Fra den gamle fabrik," i 1881 "Fra mark og skov" og "Nemesis" udkom posthumt 1911. Desuden skrev han sine erindringer. Jørgen Vilhelm Bergsøe døde 26. juni 1911.

1842-1927 **Georg Morris Cohen Brandes** dansk historiker, litteraturforsker, kritiker, forfatter, samfundsdebattør og journalist. Født 4. feb. 1842 i København i en jødisk grossererfamilie hvis aner han ikke ville anerkende. Bror til medstifteren af Radikale Venstre, finansminister, redaktør på Politiken, teaterkritiker og forfatter Edvard Brandes og vekselerer, journalist, forfatter og nationaløkonom Ernst Brandes, der senere gik fallit. Georg var et fremmeligt barn, flersproget som 3-årig og kunne læse som 4-årig. Student i 1859. Studerede jura, kultur, filosofi og æstetik på Københavns Universitet. Blev magister 1864 i æstetik og dr. phil. 1870. Hans dagbøger viser en travl og ofte tvivlende mand. Brandes skrev mange biografier om store kulturpersonligheder fx Shakespeare, Holberg, Søren Kierkegaard og Esaias Tegnér. Biografierne blev dog ikke solgt i store oplag. Efter halvandet års studier i Italien, Frankrig og England 1870-71 vendte han hjem ulmende af nye idéer og oprørslyst. Hans forelæsninger på Københavns Universitet fra 3. nov. 1871: "Hovedstrømninger i det 19de Aarhundredes Litteratur," vakte kolossal opsigt, ikke mindst fordi han var en dygtig fortæller. De gjorde ham til samlingspunkt i dansk litteratur, og han fik en enorm indflydelse på samtidens kulturliv århundredet ud. Her skabtes udtrykket

brandesianismen. Han beundrede romantikerne Oehlenschläger, Staffeldt, H.C. Andersen og Heiberg.

Læste også Kierkegaard men forstod ham ikke. Brandes angreb religion og ægteskab, han hævdede, at Jesus var en sagnfigur. I 1880-erne var han aktiv i kampen mod Estrup og skuffet over ikke at være blevet udnævnt til professor. Årsagen kunne måske være hans jødiske oprindelse, som dengang ikke var velset her i landet. Brandes flyttede derfor til Berlin, men vendte hjem igen i 1883. I 1902 blev han endelig udnævnt til professor. Brandes fik brev fra Nietzsche, der bad ham oversætte nogle værker, det ændrede Brandes stil, og han blev ven med Nietzsche.

Brandes ægteskab med Gerda, hvor der var to børn, blev dybt ulykkelig. Han hævdede, at familielivet og hjemmehyggen skyldtes det danske kolde klima, der nødvendiggjorde kunstig varme. På hans skrivebord stod et fotografi af hans elskerinde Birthe Knutson, derudover havde han en stribe intellektuelle kvinder som elskerinder bl.a. forfatter Agnes Henningsen (1868-1962) og forfatter, journalist, kvindesagsforkæmper, socialdemokrat og senere nazist Olga von Eggers (1875-1945). Læs også den tragiske historien om Victoria Benedictsson. Jeppe Aakjær skrev efter et besøg hos Brandes: *"Hvis vi havde fået rødgrød, havde de nok været blå."* Georg Brandes døde 19. feb. 1927.

Brandes gæstebog med adskillige kommentarer fra berømtheder som Albert Einstein, Thomas Mann, Lev Tolstoj, Emile Zola mfl. blev solgt på Bruun Rasmussens Auktioner marts 2006 for 1,2 mio. kr.

I anledning af 100 året for Georg Brandes første forelæsninger udgav Post Danmark 11. nov. 1971 et frimærker med Georg Brandes billede pålydende 90 øre.

1847-1931 **Edvard Cohen Brandes** dansk politiker, forfatter og teaterkritiker. Født 21. okt. 1847. Bror til Ernst og Georg Brandes. Edvard Brandes blev cand.mag. i 1872, dr. phil. i 1879 og kom 1880 i Folketinget, han nægtede som den første edsaflæggelse på Bibelen. Medstifter af dagbladet *"Politiken"* i 1884. Bladets redaktør 1901-04.

Edvard Brandes havde i år 1900 en duel med skuespilleren Robert Schyberg, der følte sig svinet til i en anmeldelse. Ingen af dem ramte, men begge fik 14 dages fængsel. Herefter indstillede Edvard Brandes sine anmeldelser. Medstifter af Radikale Venstre i 1905. Landstingsmand 1906-27. Finansminister 1909-10 og 1913-20 i Zahle-regeringen, hvor han gennemførte tobaks- og spiritusbeskatning. Edvard Brandes havde stor indflydelse på politikken under og efter Første Verdenskrig. Førte forhandlingerne med USA om salget af Vestindiske Øer. Edvard Brandes var gift med Harriet, der begik selvmord. Edvard Cohen Brandes døde 20. dec. 1931.

1856-1930 **Jens Christian Christensen** en af dansk politiks allerstørste mænd. Født som den ældste af otte søskende 21. nov. 1856 i Påbøl, Hoven Sogn mellem Grindsted og Skjern den 21. nov. 1856 af gårdejerne Karen Jensen og Mads Christian Christensen. Som 16-årig fik Jens Christian Christensen i 1872 job som hjælpelærer i naboskolen i Hoven. De to følgende år som biskolelærer i Knaplund. Næde også en tur på højskole og fra 1874 blev han elev på Grundtvigs Højskole i København. Tog i 1877 lærereksamen fra Gedved Seminarium med en middelmådig karakter og betegnelsen duelig. Dog dumpede han to gange i sang og en gang i gymnastik. Blev samme år ansat som lærer i Vinding ved Holstebro.

I 1879 blev han gift med Karen Kirstine Pedersen (1/2 1857-Hee 11/2 1935) fra Sønder Grene på hans hjemegn. Fra 1879-82 var han lærer i Uhe, også kaldet Uve, ved Give, og fra 1882-86 i Vrønding ved Horsens.

Den 2. jan. 1887 startede Jens Christian Christensen som lærer i Stadil ved Ringkjøbing, og året efter blev han valgt som sognerådsformand i Stadil, begge job besad han til 1891. Det politiske liv havde fanget ham, og jan. 1890 efterfulgte han Chresten Berg i Folketinget for Venstre i Ringkjøbingkredsen, et mandat han sad på helt frem til 1924. Hans mål var at bekæmpe klassehovmod. Jens Christian Christensens navn på Tinge var "*Degnen fra Stadil*" eller "*Christensen-Stadil*." Og efterhånden som hans indflydelse voksede, blev han blot kaldt for - I.C.

Grunden til at han kaldtes I.C. og ikke J.C., ligger i, at man dengang brugte gotiske bogstaver, og her tegnes det samme tegn for i som for j. Noget vi også kender fra forfatteren Jens Peter Jacobsen, der kaldes I.P. Jacobsen.

Efter Chresten Bergs død i 1891 blev I.C. formand for den Bergske Gruppe i Folketinget. Fra 1895-1901 var han formand for Folketingets finansudvalg og betragtedes som landets egentlige regent og fra 1900 formand for Folketingets parlamentariske skattekommission, og spillede hovedrollen i gennemførelsen af systemskiftet i 1901 – parlamentarismen. I 1901 blev han statsrevisor, indtil han blev udnævnt til minister.

Samme år flyttede parret til Hee i et ældre hus, men byggede i 1907 en villa, med tilhørende 5 tdl. jord som han indhegnede og beplantede. Husets arkitektur er tydeligt inspireret af dem, der omkring århundredskiftet "*gik på valsen*." I 1921 blev huset udvidet med et bibliotek. Huset blev 1990 købt af Hee-No menighedsråd, der lejer det ud til foreningen I.C.'s Hus. Huset fungerer i dag som et museum for I.C.'s liv og arbejde. Her kan man blandt meget andet se hans ministerkærde og -hat. I haven står en træskulptur af Danmarks største politiker. I.C. beklædte poster som kultusminister, dvs. kirke- og undervisningsminister, fra 1901-05. Fra 1905 blev han forsvarsminister og konseilspræsident, der var datidens statsminister, og han blev dermed Danmarks første professionelle politiker, der ikke havde et gods, den første bondefødte statsminister og den første med et sen-navn.

Det var I.C.'s forsvarspolitik, der var årsag til det i 1905 nydannede Radikale Venstre, der krævede nedrustning og en neutralitetspolitik.

Fra 1906-09 var I.C. formand for "*Dannevirke*" og fra 1907-08 for dansk-islandsk kommission. Han var Venstres ubestridte fører gennem mange år og dets formand fra 1908-20.

I.C. var ordholdende, myreflittig og en stor taktiker med en fast karakterstyrke, der gjorde ham afholdt i alle politiske lejre. Ved valget 29. maj 1906 fik han 91,4% af stemmerne i hele kredsen. Men han var ikke det store sproggeni, han talte kun et sprog nemlig "*jysk*" og var bestemt heller ikke den store taler, og så havde han ry for altid "*at have en ræv bag øret*." "*Han er lomsk*," sagde man med en vis ironi.

Hee blev kendt i det ganske land, da Kong Frederik VIII, Dronning Louice, prinsesserne Thyra og Dagmar og prins Gustav søndag den 2. aug. 1908 besøgte Karen og I.C. i deres beskedne bolig i Hee, der hermed blev landets anden politiske centrum. Kongeparrets jyllandstur havde et følge på 27 og var startet fra København i salontogvogn 29. juli. I hestevogn kørte regentparret fra

Ringkjøbing til Hee, hvor den hele mil var smykket med Dannebrog. Der blev også tid til en tur til Søndervig Badehotel, Ulfborg og Nørre Vosborg. Dagen efter gjorde regentparret et besøg ved Ramme Dige, Bovbjerg og Lemvig hvorfra kongeskibet Dannebrog sejlede kongefamilien til Struer, Skive og til Vendsyssel. De startede fra København 29. juli, og turen varede til 15. aug. Med tog og kongeskibet Dannebrog kom de frem, med sig havde de sengetøj til hele turen, 250 håndklæder og en grøn kiste med ordener. Alle steder hvor de kom frem serveredes det bedste med det resultat, at de otte gange fik andesteg. I Hee serverede Karen dog laks i haven. I.C. havde skrevet en sang til kongen, han havde også forfattet den tale, sognerådsformand Mogens Jacobsen holdt for kongen. Kongen var meget godt tilfreds med besøget og roste I.C. i høje toner. Men - mindre end en måned efter det meget omtalte besøg, præcis den 8. sept. 1908, skulle ulykken ramme "*Degnen fra Stadil.*"

I.C.'s glæde som leder blev alt for kort, 8. sept. 1908 fik han besked om justitsminister P.A. Albertis bedrageri. Det ramte ham som et tordenslag og I.C. måtte gå af. Albertis bedrageri med "*Den Sjællandske Bondestands Sparekasse*" fik tunge skyer til at trække op over "*Degnen fra Stadil.*" Der blev rejst rigsretssag mod ham i 1910. Det gjorde naturligvis den retskafne I.C. meget ondt at blive beskyldt for at være en kæltring. Han blev dog frikendt, men med misbilligelse havde han fået et knæk og blev alvorlig syg. Dog kom han tilbage på den politiske arena, men aldrig igen som landets leder.

Lokalt havde han dog ikke mistet tilliden, det ses af, at han ved første valg efter Albertiskandalen 25. maj 1910 fik 1562 stemmer, hvor han ved foregående valg 20. maj 1909 havde fået 1411 stemmer.

I.C. blev formand for Folketinget fra 1912-13. Han fik stor indflydelse på grundlovsændringen i 1915, hvor kvinder fik stemmeret. Blev minister uden portefølje, også kaldet kontrolminister, i Zahles ministerium 1916-18. Medlem af dansk-islandske forfatningsudvalg i 1918 og i 1919-20 af dansk-islandske nævn og af rigsdagspartiernes sønderjyske udvalg. Og endelig kirkeminister i Niels Th. Neergaards ministerium 1920-22.

Desuden udgav I.C. ugebladet "*Tiden*" i årene 1910-17. Årene igennem var han en flittig gæst i diverse vittighedstegninger bl.a. "*Klods Hans.*"

I.C. var i årene 1921-30 formand for Hedeselskabet. "*Degnen fra Stadil*" har sat mange fingeraftryk i dansk politik, han gennemførte menighedsrådsloven 15. maj 1903 med virkning fra 1. jan. 1904, hvor også kvinder fik valgret til menighedsråd, og kvinder fik dermed for første gang valgret overhovedet. Det kan også tilskrives hans fortjeneste, at den danske Prins Carl, en bror til Christian X, blev Norges konge i 1905, da Norge løsrev sig fra Sverige. Det var også I.C., der skrev Kong Christian X's taler. Hans eneste svaghed var, at han var en dårlig menneskekender, hvad der også fældede ham, hvad du kan læse om under Alberti. En senere udkommen biografi antyder, uden at det er bevist, at I.C. havde et intimt forhold til Marie Alexandra Lassen enke efter bladudgiver og finansminister i I.C.'s regering, Vilhelm Lassen, endda med fru Karens vidende. Jens Christian Christensen døde i sit hjem i Hee 19. dec. 1930. Flere steder står hans minde. I Paabøl Skovridergaards have i Hoven blev der 18. okt. 1933 afsløret en mindesten for Karen Kirstine og I.C. Stenen er bekostet af sognets beboere. På Torvet i Ringkjøbing blev der 22. nov. 1952, i overværelse af 2-3000 mennesker, afsløret en statue af ham. Statuen er ca. tre m høj, og på soklen vises

der tre rugneg, hvorover der flyver en due. Forhenværende statsminister Knud Kristensen holdt tale om I.C. Christensens betydning for egnen og landet. Ca. 40 af den store politikers familie, en del lokal- og landspolitikere, billedhugger professor Johannes C. Bjerg og pressen blev inden afsløringen modtaget i byrådssalen, hvor de af kammerherre Karberg på Mindesmærkekomiteens vegne blev budt velkommen. Efter afsløringen var der mindesammenkomst på Højskolehjemmet, hvor der blev plads til 350 kaffegæster. Indsamlingen til statuen var startet allerede i 1946 og strakte sig over hele landet. Statuen er dog senere flyttet fra Torvet til I.C. Christensens Alle, hvor han skuer mod Hee og Stadil.

1856-1950 **George Bernard Shaw** irsk dramatiker og socialist født 26. juli 1856 i Dublin som søn af en alkoholiseret kornhandler. Flyttede 1876 til London hvor han ernærede sig som journalist og anmelder. Blev kendt som romanforfatter, litteratur-, teater- og musikanmelder. Fra 1882 gik han ind for socialismen og skrev politiske teorier. Bernard Shaw var stærk påvirket af Henrik Ibsen. Af hans kendteste stykker kan nævnes: "*Som Fanden hytter sine*" fra 1893, "*Candida*" fra 1894, "*Pygmalion*" fra 1912 om Eliza Doolittle, som 1964 blev filmatiseret under titlen: "*My Fair Lady*" med Audrey Hepburn i hovedrollen og "*Jeanne d'Arc*" fra 1923. Bernard Shaw var vegetar, grundet oplevelser fra sit barndomshjem afskyede han alkohol og tobak. Han argumenterede livet igennem for en mere logisk engelsk retskrivning, men det var forgæves. Bernard Shaw fik Nobelprisen i litteratur 1925. George Bernard Shaw døde 2. nov. 1950.

1857-1912 **Herman Joachim Bang** dansk forfatter født 20. april 1857 i Asserballe på Als af Thora Elisabeth Salomine Blach (1828-71) og sognepræst Frederik Ludvig Bang (1816-75). Parret fik seks børn, hvoraf Herman var nummer tre. Senere flyttede familien Bang et par km. mod N til Notmark. Fra 1864-68 boede Herman i Købmandsgården i Horsens, hvor hans far blev sognepræst. Herefter fik faren i 1871 embede i Tersløse. Faren led af en sindssygdom, derfor var Herman stærkt knyttet til sin varme, kærlige, lidenskabelige og smukke mor, som han elskede. Efter forældrenes død boede Herman hos sin farfar læge og gehejmeråd Oluf Lundt Bang, der også skrev digte. Oluf Lundt Bang var læge for Søren Kierkegaards familie, men Herman har dog aldrig truffet Søren Kierkegaard, der døde to år før Hermans fødsel. Herman kom på Sorø Akademi, hvorfra han blev student i 1875. Han påbegyndte jurastudierne, men opgav grundet sit skriveri af digte og skuespil, der slugte hans tid, og det var her hans virkelige interesse lå. Herman forsøgte optagelse på teatret, men bestod ikke optagelsesprøven til sin store skuffelse. Dernæst slog han sig på journalistikken. Han blev færdiguddannet journalist i 1878 var dygtig og produktiv. Startede sin journalistiske karriere på "*Jyllands Posten*" med "*Småbreve fra Hovedstaden.*" Har også været journalist på "*Dagbladet*," "*Morgen-Telegraf*" og "*Nationaltidende.*" Stadig drømte han om at blive skuespiller og debuterede 23. feb. 1884 i "*En forlovelse*" på Folketeatret. Forsøgte sig også i Bergen, men uden succes. Havde derimod succes med sin særprægede oplæsning af egne værker og som en begavet instruktør i Paris.

Som forfatter debuterede Herman Bang i 1880 med: "*Håbløse slægter.*" Bogen var meget personlig, den blev kendt usædelig og beslaglagt. Så han måtte gennem en ydmygende retssag i byretten og her indkassere en bøde på 100 kr.

Herman Bang fandt inspiration i den franske forfatter Emile Zola (1840-1902) og var ven med Sophus Claussen. Han skrev bedst om jævne folk i den hjemlige hverdag. Behandlede ofte modsætninger som drøm – virkelighed. Det er driften og økonomien, der styrer verden. Men det er i de lidende kvinders kærlighedsdrøm, de højeste menneskelige værdier findes.

Fra novellesamlingen: *"Stille eksistenser"* fra 1886 huskes bedst: *"Ved vejen."* Den blev hans største succes. Hans mest kendte roman er: *"Tine."* En stærk historie om den frygtelige tid under de Slesvigske Krige skrevet i 1889. *"En dejlig dag og Irene Holm"* fra samlingen: *"Under åget"* fra 1890. Romanen: *"Ludvigsbakke"* fra 1896 blev tv-filmet i 1978. I 1898 udkom hans erindringsroman: *"Det grå Hus"* og i 1901: *"Det hvide Hus."* Knap så værdifulde romaner er: *"Mikaël"* fra 1904 og *"De uden fædreland"* fra 1906. Begge romaner omhandler kunstnere, der ikke finder forståelse i sine omgivelser. Grundmotivet i hans digtning var tabet af Sønderjylland i 1864 og dermed også hans fødeø Als. Herman Bang blev aldrig anerkendt af sin samtid eller af tidens førende kritikere Georg Brandes, muligvis fordi han var homoseksuel, hvad der dengang var strafbart.

Meget af sit liv levede Herman Bang i udlandet. Han formøblede hurtigt sin arv og levede resten af livet med økonomiske problemer. Fra 1884-87 nærmest som flygtning i europæiske byer, hvor han boede på fine hoteller med sin kæreste Max Eisfeld. Økonomien strammede, han pantsatte sine ejendele, parret flyttede fra hotel til hotel. Pengene slap op, og parret stak af fra en slipstrøm af regninger med politiet i hælene. Efter hjemkomsten boede han i Nakskov.

"Pomadeherren," som han blev kaldt, havde et aparte udseende, et pessimistisk livssyn og specielle manerer. Med sit objektive syn hørte han til impressionisterne. Han fik aldrig virkelig fast arbejde. Efterhånden blev hans liv styret af opium, morfin, sovemidler og cognac. Dette sammen med den konstante pengemangel resulterede i, at han var bange, nervespændt og syg. På et kurophold i Norge forsøgte han selvmord med en overdosis morfin. Efter en rekreation på Bangsbo ved Frederikshavn blev han indlagt på hospital for sindslidende. Herman Bang døde 29. jan. 1912 i Ogden, Utah, USA under en oplæsningsturne. Hans grav findes på Vestre Kirkegård i København.

1861-1933 **Ulrik Adolph Plesner** dansk arkitekt født 17. maj 1861 i Vedersø Præstegård 64 år før en ung og ukendt pastor Munk arriverede præstegården. Forældrene var Marie Lucie Hastrup (1823-68) og sognepræst Johan Frederik Plesner (1815-92), der var præst i Vedersø fra 1856-92.

Ulrik Plesner tog realeksamen i Ringkjøbing og præliminæreksamen i 1878. Herefter var han to somre i murerlære. At det kun var om sommeren, skal ses i lyset af, at man dengang kun murede indendørs om vinteren, derfor var der ikke arbejde nok året rundt. Samtidig gik han på teknisk skole.

I 1880 blev han optaget på Kunstakademiets Arkitektskole i København. Han ville egentlig have været ingeniør, men kom fejlagtig til at sige arkitekt.

Arkitektskolen kedede ham. Men i 1888 fik han praktisk arbejde som konduktør ved restaurering af Køge Kirke, og så blomstrede han op. Ulrik Plesner tog først sin afgangseksamen i 1893, altså 13 år efter han begyndte. Hans arkitektoniske forbillede var den 12 år ældre Martin Nyrop (1849-1921), som han en overgang var konduktør for. Martin Nyrop var også præstesøn endda fra Plesners hjemegn

nemlig Kloster ved Ringkjøbing. Ulrik Plesner var ligeledes konduktør for arkitekten Herman Baagøe Storck (1839-1922).

Ulrik Plesner rejste på studieture til Italien og Grækenland, men de indtryk han her fik, påvirkede ham ikke, han holdt fast ved sin egen byggestil med bl.a. valmede gavle, der i begyndelsen af 1900-tallet kom til at præge tidens byggeri i hele Danmark. Hans første arbejde var vederlagsfrit, for en ung landmand byggede han nyt stuehus til Vittenbjerggård i Ejby Sogn ved Køge.

To danske byer bærer stadig meget præg af Ulrik Plesners streg, byerne er Ringkjøbing og Skagen, men også København har mange af hans bygninger. I Ringkjøbing har han tegnet elleve af byens gamle markante huse. Den første i 1905 Borgmesterboligen Kongevejen 10. Priorgården blev bygget af købmand Niels Birkedahl i 1913, han boede privat i de øverste etager som en herskabsbolig, og fra stueetagen solgte han Morsø Støbegods. Senere solgte han ejendommen til borgmester Marius Pedersen, der handlede med Vandera biler. Herefter blev der slagterhus og slagterforretning mod V og konditori mod Ø. Der var i 1982 planer om at nedrive den efterhånden forfaldne bygning. Sept. 1982 købte Ringkjøbing Landbobank bygningen for 575.000 kr. og istandsatte den for et betydeligt beløb. Bygningen blev lejet ud til grillbar og turistforeningen der havde turistkontoret her frem til 2007. I 1983 blev Priorgården valgt som motiv på årets juleplade, den syvende i rækken med et oplag på 300, tegnet af Bent Borup og udgivet af Bollerups Boghandel. Hvor højskolehotellet ligger i dag, havde Frede Skaarup i 1906 købmandsforretning. Det klarede han ikke så godt, men så drog han til København og blev ubestridt byens revykonge.

Tilladelsen til at bygge Dommerkantoret kom fra justitsminister Adler Alberti (1851-1932) i 1905, grunden der dengang gik helt ned til fjorden kostede 2.800 kr. Hele byggeriet beløb sig til 23.200 kr. Harpøths bolig, Østergade, Havnekantoret 1906, Aldershvile Plejehjem 1908, der har sit navn efter en nedbrændt gård, Ringkjøbing Skole i 1910 og i 1913 Ringkjøbing og Omegns Sparekasse åbnede 18. jan. 1845, der hvor Matas ligger i dag. I 1913 blev deres nuværende bygning ved siden af Harpøts Købmandsgaard påbegyndt, prisen blev 83.944 kr. I dag er bygningens navn Plesnerhus. Nørrehus i Nygade og Dagbladets Hus på Steen Blichersvej.

I Skagen skabte han tilbygningen til Brøndums Hotel, der er bygget fra 1891-97, Havnekantoret og adskillige boliger i årene fra 1905, Post og Telegrafbygningen 1909, tilbygningen til Anna og Michael Anchers Hus 1913, den kongelige sommerbolig Klitgården 1914 og Skagens Museum 1928.

I København har han tegnet P.S. Krøyers villa 1897, Studenterforeningen 1910, Hafnia bygningen 1911, Fredens Bro over Sortedams Sø, Christian IV Bryghus tæt ved Det kgl. Bibliotek og Østifternes Kreditforening 1916. Hans streg findes også på Roskilde Højskole 1907, her har man som vindfløj brugt tegningen på Højskolesangbogen: *"Det var de danske skjalde der sang,"* Post og Telegrafbygningen i Esbjerg 1908, Asmildkloster Landbrugsskole ved Viborg 1908, Ullerød Frimenighedskirke 1909, Uhre Kirke ved Brande, Rørdal Kirke ved Aalborg og Johs. Larsens hus i Kerteminde i alt blev det til 120 bygninger. Af dem ligger de 30 på Skagen.

Et andet område hvor han markerede sig meget stærkt var byggeri af banegårde. Omkring 1911 byggede han flere stationer langs Ringkjøbing-Nørre Omme Banen, banens hovedkontor, overfor den nuværende station, med de tre gavle

kaldet De tre søstre, samt flere tjenesteboliger i Ringkjøbing beregnet til banepersonel, i alt blev det 11 bygninger. Dengang tog det 1½ time at rejse i tog fra Ringkjøbing til Holstebro. I 1914 byggede han Skagen Station og på Skagensbanen flere stationer i årene herefter. Omkring 1925 byggede han flere stationer på Viborg-Fårup Banen, men de er gennemgående mere simpelt udført. For sin store indsats i dansk arkitektur blev Ulrik Plesner udnævnt til Ridder af Dannebrog. Arkitekt og tømrermester Christian Jensen, Ringkjøbing var gennem nogle år konduktør for Ulrik Plesner, men overtog efterhånden Plesners virksomhed. Christian Jensens arbejder fortsatte i Ulrik Plesners stil. Privat var Ulrik Plesner meget tilbageholdende, han skrev nødigt breve og aldrig artikler, han var en enspænder, - ja - nærmest sær og blev aldrig gift. Livet igennem var han nært knyttet til kirken, landbruget og folkehøjskolen. Ulrik Adolph Plesner døde 22. nov. 1933 i Skagen, hvor han også ligger begravet.

1866-1956 **Johannes Jørgensen** dansk forfatter født 7. nov. 1866 i Svendborg som søn af en skibsfører. I familien var der fem børn. Johannes blev i 1884 student i København, samme år brændte Christiansborg Slot, her dannede folk et hjælpekorps for at redde de berømte og kostbare malerier fra flammerne, en af hjælperne var Johannes Jørgensen. Herefter læste han to år humanistiske fag på universitetet, men skiftede under indflydelse af Georg Brandes og darwinismen over til naturvidenskabelige fag, men fik dog aldrig fuldført sit studium. Tog i 1894 afstand fra Brandes naturalisme, som han kaldte latterlig, og gik ind for mere religiøse tanker.

Johannes Jørgensen debuterede 1887 med digtsamlingen: "*Vers.*" Har desuden oversat flere bøger, skrevet flere digtsamlinger, essays, romaner, noveller, rejsebeskrivelser og biografier. Af romaner kan nævnes: "*En fremmed*" fra 1890, "*Sommer*" fra 1892, "*Livets træ*" fra 1893 og "*Hjemve*" fra 1894. Udover selvbiografien: "*Mit livs legende*" i syv bind skrevet i årene 1916-29 behandlede han også: "*Den hellige Frans af Assisi*" fra 1907, i 1915 "*Den hellige Katerina af Siena*" og i 1941 "*Den hellige Birgitte af Vadstena.*" Fra 1888 fik han job som journalist ved "*Københavns Børstidende*" og "*Politiken.*"

I 1893-94 redigerede han det fransk inspirerede symbolistiske blad "*Taarnet,*" og blev den, der herigennem introducerede symbolismen i Danmark støttet af en gruppe unge forfattere og filosoffer fx Sophus Clausen, Ingeborg og Viggo Stuckenberg og Knut Hamsun. Tidsskriftet "*Taarnet*" fik sit navn efter den tårnlejlighed, hvor Johannes Jørgensen boede på hjørnet af H.C. Ørstedesvej og Kastanievej. Tre gange var Johannes Jørgensen foreslået til Nobelprisen i litteratur, men det forblev ved forslaget. Han beherskede seks sprog, og er en af de mest oversatte danske forfattere.

I 1894 var han på ophold i den italienske klosterby Assisi, og blev her påvirket af katolicismen, som han konverterer til i 1896. Noget han blev stærkt kritiseret for i det danske kulturliv. Han blev ven med Gustav Wied. I 1913 stak han af fra familien og flyttede til Italien. Hvor hans interesse for klosterbyen Assisi var så stærk, at han bosatte sig her til 1953. Han forgudede området, blev en kendt og skattet person, og opnåede at blive udnævnt til æresborger af Assisi i 1926. I 1953 flyttede han tilbage til Svendborg, hvor han levede til sin død 29. maj 1956. Også her opnåede han at blive udnævnt til æresborger og fik derudover flere udmærkelser. Hans barndomshjem i Svendborg er indrettet med mindestuer.

1869-1954 **Martin Andersen Nexø** født 26. juni på Christianshavn som nr. fire af en søskendeflok på elleve. Hans mor Helene Christine Mathilde Mainz (1845-1927) hans far stenhugger Hans Jørgen Andersen (1837-1910). Det var moderen, der holdt sammen på hjemmet, for faren var alkoholiker. Da Martin var otte, flyttede familien til Bornholm, hvor faren kom fra. Martin hjalp faren i stenbruddet og var derudover vogterdreng på en gård i Povlsker, men det var for hårdt for den spinkle dreng. Så han kom fra 1884 i skomagerlære hos en tuberkuløs mester i Rønne, her blev han smittet og måtte resten af livet leve med denne sygdom. Fem år var han ved skomagerfaget. Så blev han murerarbejdsmand og var med til at bygge Østermarie Kirke, men han havde problemer med det hårde fysiske arbejde grundet sin sygdom. Han fik så to ophold på Bornholm Højskole 1889 og 91 og senere to ophold på Askov Højskole 1891 og 93, her begyndte han at skrive. Tuberkulosen tvang ham til flere rekreationsophold i sydens varme 1894, 1896 og 1903. Han blev lærer ved Peder Møllers Friskole i Odense og ved Gregersens Skole på Frederiksberg. Fra 1901 begyndte han en journalistisk karriere ved Politiken og Socialdemokraten.

Mange noveller blev det til, og han debuterede 1898 med: "*Skygger*," hvor novellen: "*Lotterisvnsken*" omhandler faren som ødelægger alt og morens omsorgsfuldhed. Men hans store kendte roman er: "*Pelle Erobreren*" skrevet fra 1906-10. En socialrealistisk roman delvis selvbiografisk med drømmen om en verdensomspændende fredelig revolution, romanen betragtes som noget af det ypperste af dansk litteratur. Den er blevet filmatiseret, og instruktøren Bille August (f. 9/11 1948) opnåede ved filmfestivalen i Cannes 23. maj 1988, at filmen blev kåret som årets bedste. Fra 1945-57 udsendte han: "*Morten hin Røde*" 1-3, som er en fortsættelse af: "*Pelle Erobreren*," hvor det industrialiserede samfund tager over. "*Ditte Menneskebarn*" skrevet fra 1917-21 er hans andet store værk. Romanen blev filmatiseret første gang 1946. Fra 1932-39 skrev han erindringer fra sin barndom i et fattigt arbejderhjem i København og Nexø under titlerne: "*Et lille kræ*," "*Under åben himmel*," "*For lud og koldt vand*" og "*Vejs ende*."

Forældres stridende kræfter, som han selv havde oplevet det, er et tema, der går gennem hele hans socialrealistiske forfatterskab. Han var en folkelig fortæller, der viste solidaritet med samfundets udstødte, i stærk modsætning til darwinismen hvor kun den stærke overlever. Men han havde svært ved at skrive i et sprog, som "*hvermand*" forstod. På et tidspunkt var han Danmarks mest oversatte forfatter. Martin Andersen Nexø nåede at blive gift tre gange alle gange med kvinder meget yngre end ham. Den første var Margrethe Thomsen født i Gjesing 1881, de blev gift 5. aug. 1898 i Mollerup ved Randers. Deres skilsmisse efterfulgtes af et bittert fjendskab, hun havde bakket ham op gennem de ti år, hvor han havde skrevet otte romaner, og så løb han med æren, en anden kvinde og pengene. Margrethe døde i 1957 i Usserød. Hans anden hustru hed også Margrethe, men Frydenlund Hansen de blev gift 29. nov. 1913, parret fik fem børn. Hun var født på Enø i 1889 og døde 1953 i København. Han blev gift med sin tredje hustru Johanna May 18. marts 1925 i Konstanz. Hun var født 22. dec. 1902 i Karlsruhe og døde 30. juli 1977 i Dresden.

Martin Andersen Nexø var medlem af Socialdemokratiet fra 1910, men meldte sig ind i Socialistisk Arbejderparti i 1919. Han rejste meget, fra 1923 opholdt han sig i Tyskland, men flyttede 1930 igen til Danmark grundet nazismens

udbredelse, og købte hus ved Hillerød. Han var socialist, sovjetvenlig og medlem af DKP. Rejste 1933 på tur til Sovjet, som han opfattede som et værn mod nazismen. Han hyldede åbenlyst Stalin og kaldte Sovjet for "*det forjættede land*" og "*paradis*." Rapporterede til KGB om danske politiske forhold, mod honorar i form af luksusophold på russiske kur- og feriesteder. Han accepterede Sovjets angreb på Finland i 1939, en handling der fik Folketinget til at stille spørgsmål ved, hvorvidt han fortsat skulle have forfatterunderstøttelse. Den 22. juni 1941 blev han arresteret og sat i Frederikssund Arrest, men dog frigivet tre måneder senere. I 1943 kom han illegalt til Sverige og herfra i 1944 til Sovjet, hvor han levede i eksil til juni 1945, hvorfra han kom hjem og fejredes som en folkehelt. Fra 1951 levede han sine sidste år i Sovjetunionen og Østtyskland. Han var meget beundret og dyrket i Østeuropa, og hans bøger blev trykt i svimlende oplag, men interessen for ham faldt med muren.

Martin Andersen Nexø døde 1. juni 1954 i Dresden, begravelsen foregik fra "*Forum*" og blev næsten statsmandslignende, han blev stedt til hvile på Assistens Kirkegaard. Den 28. aug. 1969 udgav Post Danmark et grønt 80 øres frimærke med Martin Andersen Nexø i anledningen af 100 året for hans fødsel. På Christianshavns Vold står en buste af ham. Derudover modtog han flere hædersbevisninger bl.a. Lenin-prisen. Hans barndomshjem Ferskensøstræde i Nexø er indrettet som museum. Hans oldebarn filminstruktøren Stine Korst har lavet en film om Martin Andersen Nexø.

1872-1946 **Valdemar Rørdam** dansk digter og forfatter født 23. sept. 1872 i en præstefamilie i Holeby på Lolland. Men Rørdam blev ikke selv kristen. Han havde en stor produktion af heroiske, nationalistiske og erotiske sange, og var i sin samtid en anerkendt og anset digter fx med digtsamlingen "*Holeby*." Vi kender bedst: "*Danmark, i tusind år*," som han skrev til Grosserer-Societetets Komites 100 årsfest 23. april 1917. Mange af os har marcheret til gymnastiksangen: "*Sorgløst kan vi ej synge dit navn, Danmark*." Gennem talrige digte, dramaer og versromaner hyldede han det nordiske og det danske, folkets historiske arv, folkekarakteren og værdier som slægt, ære og kraft. Valdemar Rørdam afskyede Rusland, fordi han mistede en søn i den finsk-russiske vinterkrig 1939-40. Det var årsagen til, at han var venlig stemt overfor tyskerne, og opfordrede til at gøre fællessag med Hitler, da de angreb Sovjet, men han blev dog aldrig nazist. Efter krigen beklagede Valdemar Rørdam, at han med "*uforsvarlig hast*" havde hyldet Tyskland, fordi de havde angrebet Sovjet. Valdemar Rørdam havde et nært forhold til Kaj Munk. Fra 1935 var han på flere jagtbesøg i Vedersø. Kaj Munk erklærede, at Valdemar Rørdam var den nulevende danske forfatter, der havde betydet mest for ham. Men senere, da Valdemar Rørdam skrev tyskvenlige vers som fx: "*Så kom den dag, som vi har ventet længe! Nu viser tysken sig sin kampkraft værd*," tog han skarp afstand fra Rørdam. Valdemar Rørdam døde 13. juli 1946 og ligger begravet på Trefoldighedskirkens smukke kirkegård på Thurø.

1873-1942 **Thorvald August Marius Stauning** dansk politiker uddannet cigarsorterer. Født 26. okt. 1873 i Københavns slumkvarter af Caroline Hansen (1842-1920) og karetmager Peter August Stauning (1843-1903). Hjemmet var meget fattigt og forældrene svage. Moderen havde gigtfeber og dårlig hjerte, faren var i lange perioder arbejdsløs. Ofte flyttede familien, men altid i arbejderkvarteret med usle boliger. Trods det gik Thorvald i betalingskole, for en pris af 1 kr. om måneden.

Først kom han i smedelære, men opgav. Så kom han i lære som cigarsorterer. Det gav ham plads ved J.P. Schmidts cigarfabrikker i Fredericia, dem med Manne cerutten. Al sin fritid brugte han til uddannelse og læsning. Hans yndlingsforfatter var Holger Drachmann, men selv skrev han også digte. Hans interesse for arbejderstanden bragte ham i forbindelse med fagbevægelsen, og fra 1896 til 1908 var han fagforeningsformand. Socialdemokratiets magtfulde formand P. Knudsen så gode evner hos den unge mand, han fik job som hovedkasserer for partiet og skrev artikler til Social-Demokraten. Efter to forgæves forsøg kom han 1906 i Folketinget for Socialdemokratiet valgt i Faksekredsen og blev partiets leder i 1910. Et møde i Folketinget 1914 blev en stor skandale, han mødte ikke op til tiden, men var til gengæld så beruset, at han ikke sansede, hvad der foregik. Partiet stillede ham overfor et ultimatum, enten måtte han lade sig behandle, eller også måtte han trække sig som partiformand. Stauning har åbenbart kunnet tale for sig, for han slap med advarslen. I årene 1916-18 blev han kontrolminister under Zahle, hvor vi solgte De Vestindiske Øer til USA. Fra 1918-20 blev Stauning socialminister, hvor han gennemførte loven om otte timers arbejdsdag. Stauning blev 1924 Danmarks første socialdemokratiske statsminister. Her viste han sit mod fyrede Zahle og Borgbjerg og udnævnte 23. april 1924 Nina Bang til undervisningsminister, hun blev dermed verdens første kvindelige minister. Regeringen sad til 1926. Igen fra 1929 og til sin død 1942 blev Stauning statsminister. Yderligere ministerposter var erhvervsminister 1924-26, fiskeriminister 1929-33 og forsvarsminister 1933-35. Hans indsats ved Kanslergadeforliget 30. jan. 1933 betragtes i dag som en politisk bedrift. Socialdemokratiets valgslogan: "*Stauning eller kaos*" blev lanceret forud for valget 22. okt. 1935, det er gået over i historien. Resultatet udeblev ikke, 46,1% af stemmerne fik Socialdemokratiet, det er aldrig før eller siden overgået af noget parti.

Stauning gik ind for parlamentarisk samarbejde, udenrigspolitisk førte han en neutral politik for ikke at støde Hitler. Ved Tysklands besættelse af Danmark 9. april 1940 tabte Stauning en stor del af befolkningens tillid. I 1941 holdt Stauning en særdeles tyskvenlig tale, dengang troede han som så mange andre, at Tyskland ville vinde krigen. I folkemunde kaldtes han "*nazisternes Stauning*." Stauning skrev selv sine taler, ingen kunne som ham holde så kedelige taler, men trods det holde tilhørerne fast. Han brugte altid manuskript, som han holdt sig strengt til, men brugte aldrig fremmedord i sine taler, for alle skulle kunne forstå budskabet, og det gjorde man. Dengang var der ikke noget der hed - spindoktor.

Stauning blev gift 4. nov. 1898 i København med Anna Jensen (13/7 1873-10/4 1921). Den 10. april 1921 cyklede hun en tur sammen med sin mand og sønnen Holger, Anna blev kørt ned af en taxa og dræbt. Holger var Staunings søn med en tidligere arbejdskollega Caroline Levin, indtil Holger var otte år, boede han hos sin mor, men hendes sociale stade var så lav, at hun ikke kunne brødføde dem begge, så Stauning og hans kone Anna adopterede Holger Sivert Levin. Det jødiske navn Levin kom aldrig frem, under Anden Verdenskrig kunne dette navn have katastrofale følger. Året efter trafikulykken blev Stauning 30. juni 1922 gift igen. Det skete i København med Olga Sofie Kofod Hansen (f. Antwerpen 10/1 1883- 21/2 1970), der havde en datter. Parret fik to år efter sønnen Søren. Den nye frue førte sig gerne frem i de finere kredse, hun var en stor modsætning til Anna. Det blev heller ikke lykken, parret blev separeret 1930. Ind imellem havde

Stauning en del affærer, Sylvia Pio, datter af Louis Pio, var en af de mest alvorlige og hende, der var årsag til at Olga forlangte skilsmisse, hun forlod ham og tog sønnen Søren med sig. Det blev en svær tid for Stauning, der ikke var vant til at blive forsmået. Som terapi rejste han til Grønland. Igen prøvede Stauning lykken med den 25 år yngre sangerinde Augusta Vilhelmine Marentza Erichsen (26/11 1898-14/10 1971) kaldt "*Gugge*," som han mødte 1930. Denne gang blev det dog uden papirer, så Augusta Erichsen fik titel af husbestyrerinde. Man kan rolig sige, at Torvald Stauning havde to svage punkter - kvinder og spiritus. Der går mange historier om hans udsvævende liv. Bl.a. fortælles det, at han fra en soldetur blev båret hjem på en stige stiv af druk. Spiritussen var også medvirkende årsag til hans ofte plagsomme mavelidelser. Derudover plagedes han af for højt blodtryk, dårlig ryg og depressioner.

Thorvald August Marius Stauning døde 3. maj 1942 af en hjerneblødning og blev begravet på Vestre Kirkegård i København 10. maj. Til begravelsen sendte Hitler en krans med bånd prydet af hagekorset. Dette bånd kan i dag ses på Arbejdermuseet. Stauning efterfulgtes af finansminister Vilhelm Buhl (1881-18/12 1954). Torvald Stauning blev 1999 valgt som 1900-tallets danske politiker.

1877-1962 **Erik Julius Christian Scavenius** dansk politiker født 13. juni 1877 på Møn som sønnesøn af Peder Brønnum-Scavenius. I skolen var han bestemt ikke en "*ørn*," hvad viden angår. Kom i 1891 på Søværnets Officersskole, men dumpede til eksamen, fordi han var meget dårlig til matematik, og så kunne han ikke svømme. Erik Scavenius blev student i 1897. Herefter læste han på Universitetet til statsvidenskab, blev cand.polit. 1901 og herefter embedsmand i udenrigstjenesten først i Berlin senere kontorchef i udenrigsministeriet. Blev gift med Emma Bentzon der var enlig mor til to børn. Indledte i 1938 et forhold til Alice. Han havde altid rod i sin økonomi såvel som i privatlivet.

Blev udenrigsminister i Zahles radikale regering 1909-10 og igen 1913-20, hvor han under Første Verdenskrig var manden, der stod bag den danske neutralitetspolitik, der sikkert reddede Danmark for mange ofre. Som medlem af Det Radikale Venstre blev han valgt til Landstinget 1918-20 og 1925-27 og partiets formand 1920-24. I årene 1924-32 var han gesandt i Stockholm.

Da Stauning 8. juli 1940 dannede en ny samarbejdsregering af de fire gamle partier, blev Erik Scavenius hevet frem af mølposen som udenrigsminister, det skete under pres fra Stauning, den afgangende udenrigsminister Peter Munch (25/7 1870-12/1 1948) og ikke mindst Kong Christian X. Danskerne var overraskede, for selv om Erik Scavenius allerede havde ry for at være særdeles tyskvenlig, så huskede alle hans og Det Radikale Venstres neutralitetspolitik under Første Verdenskrig og håbede, at denne succes kunne gentages.

Angående Erik Scavenius venlighed eller mangel på samme havde Stauning udtrykt sig: "*Scavenius er s'gu overhovedet ikke venlig.*"

Men allerede den allerførste dag på posten gik Erik Scavenius aktivt ind i samarbejdet med Tyskland med følgende udtalelse:

"Ved de store Tyske Sejre, der har slået Verden med Forbavselse og Beundring, er en ny Tid oprundet i Europa, der vil medføre en Nyordning i politisk og økonomisk Henseende under Tysklands Førerskab."

Udtalelsen vakte stor opstandelse, han fik naturligvis hele den danske nations vrede mod sig. Det skal dog her præciseres, at udtalelsen var godkendt af regeringen, og var sikkert på det tidspunkt i overensstemmelse med en meget stor

del af befolkningen, hvad ingen dog næppe ville indrømme, men i offentligheden var den bestemt uspiselig.

Som formand for Politiken befalede Erik Scavenius, at bladet skulle skrive en artikel om Churchill, hvori det fremgik at Churchill var en farlig mand.

Erik Scavenius' ide var, at samarbejdet med tyskerne ville forhindre at besættelsesmagten overtog regeringen, og dermed ville den danske nation komme lettere gennem krigen. Heri har han bestemt haft ret, for Danmark var måske det land, der slap billigst gennem Anden Verdenskrig. Men det skete med æren som indsats, og den blev tabt. Politiken tabte dagen efter 40.000 abonnenter. Derfor blev Erik Scavenius symbolet på vores dårlige samvittighed. Erik Scavenius var meget bitter over, at dem der havde bedt ham føre Danmark lettest mulig gennem krigen svigtede ham, da folkestemningen gik ham imod. Det gjaldt også Kong Christian X, med hvem han havde et spændt forhold. Efter Staunings død 3. maj 1942 blev den tidligere finansminister Vilhelm Buhl (1881-18/12 1954) udnævnt til statsminister, men allerede 9. nov. samme år tvang tyskerne ham bort, de ville have Erik Scavenius på posten, hvad der bestemt ikke gjorde ham mere populær. Han beholdt posten til befrielsen 5. maj 1945.

Erik Scavenius havde som nævnt stor betydning for Danmarks skæbne i de to verdenskrige, og som forhandler i politik var han eminent. Efter krigen blev han bitter, han havde forventet en anerkendelse af sin neutralitetspolitik, men den fik han aldrig.

Her adskillige år efter krigen er meningerne om Erik Scavenius stadig stærkt delte, enkelte kalder ham for den største danske statsmand i 1900-tallet. Andre karakteriserer ham som en kynisk landsforræder med en iskold hjerne og total mangel på karakter. Erik Scavenius døde 29. nov. 1962.

1880-1950 **Niels Ebbesen Mortensen Bukh** dansk gymnastikpædagog, lærer, højskoleforstander og ungdomsfører født 15. juni 1880. Tog lærereksamen 1912 og deltog samme år som leder på det danske hold ved OL i Stockholm. Ansat 1914 på Ollerup Folkehøjskole, hvor hans svoger Lars Bækhøj var forstander. Oprettede Ollerup Gymnastikhøjskole 1920, som Danmarks første, og var skolens første forstander. Her kunne unge piger og drenge dyrke kroppen og det nationale fællesskab. Niels Bukh er den, der har haft størst betydning for den folkelige gymnastik i Danmark. Han brugte i gymnastikken svenskeren Per Henrik Lings (1776-1839) militante systemer, og rejste hvert år verden rundt med sit meget populære elitehold med opvisninger i højt tempo. Han blev en af Danmarks kendteste personer i udlandet.

Niels Bukh var tiltrukket af stærke mand som Benito Mussolini og Adolf Hitler og indledte et samarbejde med Nazityskland. Han var til audiens hos Hitler og havde planer om en storstilet fest, når Tyskland vandt krigen, som han, og mange andre med ham, dengang forventede. I de kaotiske befrielsesdage 1945 blev Niels Bukh interneret af modstandsbevægelsen, grundet hans åbenlyse sympati for nazismen, men kort tid efter løsladt.

Med hjælp af frivillig arbejdskraft genåbnede Niels Bukh Ollerup Gymnastikhøjskole 1947 og drev skolen frem til sin død. Men han var "stemplet" og genvandt aldrig sin heltestatus. Det fortælles endvidere, at Niels Bukh var homoseksuel, og forblev da også ugift. Niels Ebbesen Mortensen Bukh døde 7. juli 1950 som en bitter og knækket mand, til hans begravelse kom ingen fra regering eller andre politikere.

- 1883-1969 **Anton Christensen Laier** dansk præst, billedhugger og maler. Født 19. nov. 1883 i et indremissionsk gårdmandshjem i Aarestrup SV for Viborg af Kirstine Christensen (1855-1944) og sognerådsformand Johan Peder Laier (1850- 1902). Først var Anton tjenestedreng. Fra 1902-07 var han tjener og portør på den kendte læge og professor Thorkild Rovsings klinik i København. Fra 1908-16 arbejdede han hjemme på gården og blev dernæst landvæsenselev. Først som 39-årig i 1922 blev Laier student og i 1926 cand.theol. Han fik 1927 embede som præst i Hjallerup. Den 6. nov. 1930 blev Laier gift i Thorning Kirke med Mette Marie Andersen Papsø (27/5 1898-15/1 1978).
- I 1930-erne blev pastor Laier landskendt som "*Hjalleruppræsten*," for hans utvetydige angreb på lokale spidsers levevis med hor, druk, regnskabsfuske og ukristelig opførsel. De personlige angreb kom direkte fra prædikestolen på en sådan måde, at ingen kunne være i tvivl om den enkeltes adresse. Omkring hor blev sproget serveret med "*billeder*" fra stalden, som bønderne kendte så godt. Bataljerne gjorde, at pastor Laier brutalt blev frataget sit præsteembede 1937 for lydighedsnægtelse, han mødte nemlig ikke op til en irettesættelse, og han nægtede at underkaste sig en mentalundersøgelse. Så han blev af gejstligheden stemplet som sindssyg. Under stor dramatik udsatte kongens foged familien af præstegården. Det skete på trods af, at 80% af sognets beboere havde underskrevet et ønske om, at beholde Laier som præst, et ønske der altså blev ignoreret. Laier søgte ikke siden andre embeder.
- I 1930-erne havde Laier fattet interesse for kunst, han begyndte at modellere primært bibelske motiver som Jesus på korset, Judas m.fl. Men ingen blev forskånet Mussolini, Hitler, Roosevelt, Kai Munk, Broby Johansen, Bodil Koch i bikini m.fl. Cementskulpturerne faldt ikke i god smag i Folkekirken og var medvirkende til hans afsked. Men Laier hævnede sig ved at lave "*hæslige*" skulpturer af de personer, der angreb ham. Disse skulpturer udstillede han i sin naturhave i Hjallerup. Det gav en voldsom debat, ikke blot i lokalområdet, men landet over. Kaj Munk blandede sig også i debatten, som han så ofte gjorde, denne gang til fordel for pastor Laier, men de mødte dog aldrig hinanden. Efter en vejudvidelse 1967, der kostede Laiers have, blev flere af skulpturerne skamferet til ukendelighed. En del af skulpturerne blev flyttet til Thingbæk Kalkminer ved Rold Skov. Her skete et skred i minen, hvor skulpturerne blev begravet. Nogle af dem blev gravet frem 1995. Hvis der ikke gøres noget snart, forvitrer de resterende skulpturer, og vil forsvinde for altid.
- Efter at Laier familien var sat ud af præsteboligen, boede de om sommeren i Hjallerup, og om vinteren i Kjellerup. Da Laier hørte om mordet på Kaj Munk, malede han et billede, der forestiller udsigten, netop den nat mordet fandt sted fra Kjellerup mod Hørbylunde Bakker.
- Laiers skulpturer og malerier er senere blevet almindelig anerkendt som kunst. R. Broby-Johansen har omtalt Laier med levende interesse, fremhævet det særprægede miljø og lavede 1968 en kortfilm: "*Cementkrucifikset*." Flere gange har Laiers værker været udstillet, første gang var på efterårsudstillingen Den Frie 1938, siden på Charlottenborg 1970, Louisiana 1971-72, Buderup Ødekirke 1976 og Nordjyllands Kunstmuseum 1995. Anton Christensen Laier døde 30. okt. 1969 i Thorning, hvor han også ligger begravet.
- 1887-1972 **Axel Rikard Poulsen** dansk billedhugger født 1. dec. 1887 i København. Axel blev uddannet som billedskærer hos faren snedkermester Hans Poulsen, Odense.

Han kom på Kunstakademiet i København fra 1908-11, hvor Joakim Skovgaard var hans lærer. Debuterede på Charlottenborg 1912, hvor han fik den lille guldmedalje for: *"Thetis,"* og *"Nereiderne trøster Achilleus efter Patrokles' død."* Det følgende år opnåede han den store guldmedalje for: *"Christus uddriver kræmmerne af templet."* Medaljerne gav stipendier, som Axel Poulsen brugte til rejser og udlandsophold i Tyskland, Italien, Grækenland og Frankrig. Axel Poulsen blev gift med den svenske maler og forfatter Anna Albertina Elisabeth Bergstrand, der var uddannet på kunstakademiet i Stockholm og mest kendt for sine børneportrætter. Axel Poulsen byggede 1917 et kirkelignende hus i Charlottenlund, som indrettedes til værksted og atelier til parret, der fik to drenge. Han blev medlem af Akademisk Råd 1931 og af udstillingskomiteen ved Charlottenborg fra 1938. Har deltaget i utallige udstillinger her og i udlandet. Har lavet altertavlen i Ansgar Kirke i Odense. Hans hovedværker er: *"Genforeningsmonumentet"* opstillet ved indgangen til Fælledparken i København 1930, monumentet for Første Verdenskrigs 4.000 danske faldne soldater, søfolk og minører i Marselisborg Mindepark ved Aarhus, indviet 1934, og monumentet til Mindelunden i Ryvangen til minde om de 15 faldne i Sønderjylland 9. april 1940.

1889-1945 **Adolf Hitler** tysk politiker født 20. april 1889 i Braunau am Inn i Østrig i en toldembedsmandsfamilie, Alois Hitler, der havde taget navneforandring fra Schicklgrüber. Moren var først husholder og blev senere gift med faren, der var fordrukken og tyranniserede familien, han døde, da Adolf var 14 år, hvorefter moren og en skingrende skør moster opdragede på Adolf. Adolf var familiens fjerde barn, de tre første var døde af difteritis. Adolf gennemførte ikke realeksamen, var apatisk, uengageret, doven og gik ud af skolen som 16-årig med dårlige karakterer. Da han var 23, mente han, at han havde lært, hvad han behøvede. Hitler var pligtforsømmende, overtroisk og en kujon, hvad han flere gange i årene fremover demonstrerede. Forsøgte sig som kunstner og som arkitekt i Wien, malede, men aldrig med mennesker, solgte postkort, men dumpede ved optagelsesprøven til kunstakademiet i Wien. Hitler boede i Wien fra 1907-13 i et asylhjem for ubemidlede mænd. Blandt hans få bekendte var flere jøder. Han var katolik og havde formentlig en fysisk defekt, idet hans forhold til kvinder menes at være ambivalent. Havde dog et nært forhold til Maria Reiter og Geti Raubal der begik selvmord. Hitler betegnes som følelsesmæssig tom, men han var glad for børn og god til at fortælle historier. Han havde ingen venner og følte sig ensom og udviklede sig til psykopat med såvel storhedsvanvid som forfølgelsesvanvid. Skønt østriger meldte han sig som frivillig til den tyske hær 1914 og var med som underkorporal i Første Verdenskrig. Han opnåede ikke en højere rang, blev betegnet som uegnet til at lede, til gengæld fik han den spanske syge, men overlevede - desværre. Et giftgasangreb 13.-14. okt. 1918 gjorde ham blind. Under genoptræningen flettede han kurve, men fik igen synet - desværre. Fordi han blev såret to gange, blev han dekoreret med Jernkorset af 1. og 2. klasse. Tysklands sammenbrud i 1918 så han som hjemmefrontens svigt. Efter krigsafslutningen blev Hitler i 1919 efterretningsagent for den bayerske hær, hvilket bragte ham i kontakt med det lille nationalistiske Deutsche Arbeiter Partei, DAP. Hitler meldte sig ind, kom hurtigt ind i partiledelsen med ansvar for propaganda og gjorde sig bemærket som taler. Partiet skiftede i 1920 navn til Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, NSDAP, og fik et nationalistisk,

antisemitisk program. Med sin propagandistiske agitation mod Versaillestraktaten og Weimarrepublikken gjorde Hitler NSDAP kendt i Bayern, og i 1921 blev han partiets "fører."

Ved Versaillesfreden i 1919 tildeltes Tyskland hele ansvaret for Første Verdenskrig, og blev pålagt store erstatninger. Efterfølgende oplevede landet historiens kraftigste inflation og fattigdom. Det gav store omvæltninger i Tyskland, og befolkningen var åben for nye tanker. Et mislykket kupforsøg, der Putsch, i München den 8. nov. 1923 "Ølstuekuppet" gjorde ham mere kendt og bragte ham fem år i fængsel i Landsberg for højforræderi. Men allerede året efter blev Hitler løsladt, og undgik udvisning. På dette tidspunkt sværmede de rige damer for den unge Adolf. I fængslet skrev han "Mein Kampf," en kombination af selvbiografi og politisk-ideologisk kampskrift. Papiret var sent i gavepakker fra venner i Bayreuth bl.a. Wagner familien. "Mein Kampf" udkom 8. dec. 1925. Den er ren propaganda for nazismens tanker. Hitler, der beundrede Wagner og hans musik, forærede Winifred Wagner et eksemplar som tak for papiret. Det siges, at der blev trykt 10 mio. eksemplarer og solgt 6 mio. Bogen fungerede som åndelig og politisk vejleder for millioner af tyskere i årene frem til 1945. Bogen gav en indtægt på 7,8 mio. rigsmark. Trods det var der dog for få, der læste bogen i tide. Den blev efter Hitlers diktat nedskrevet af medfangen fra Ølstuekuppet Rudolf Hess (26/4 1894-17/8 1987).

I 1928 skrev Hitler "Mein Kampf 2." Årsagen var, at Nazipartiet samme år havde haft et dårligt valg, men Hitlers forlægger anbefalede ham at lægge bogen i skuffen. Manuskriptet blev fundet af Gerhard L. Weinberg i 1958 og udgivet i 1961.

Ved rigsdagsvalget 1930 fik NSDAP sit gennembrud, partiet nedblede sit stemme- og mandattal og blev Tysklands næststørste. Hitler var på det tidspunkt statsløs og foragtede parlamentarisk arbejde, han stillede først selv op til præsidentvalget i 1932 efter at være blevet tysk statsborger. Her fik han 36,8% af stemmerne og tabte dermed til Hindenburg, der fik 53%.

Den 30. jan. 1933 blev Hitler af Hindenburg udnævnt til rigskansler. Hans tilhængere kaldtes brunskjorterne, de var nærmest at betragte som bøller, og hans venner fik indflydelsesrige poster Rudolf Hess blev Hitlers sekretær og stedfortræder, Hermann Göring (12/1 1893-15/10 1946) blev administrator og pressesekretær, han begik selvmord med gift 15. okt. 1946 få timer før hans planlagte hængning, Heinrich Himmler blev sikkerheds- og politichef, han begik selvmord i 1945 (se Dannevirke 725) og Joseph Goebbels, der også begik selvmord i 1945, blev chef for jødeforfølgelserne og ceremonimester.

Trods Versailles aftalens forbud oprustedede Tyskland for fuld kraft.

Uretfærdigheden overfor Tyskland efter Første Verdenskrigs afslutning skulle hævnnes. Hitler var økonomisk bevidst. Han fik afgift for hvert enkelt frimærke, der bar hans portræt. Industrien blev forpligtet til at betale afgift, og så ophævede han skatteforpligtelsen for rigskansleren selv. På dette tidspunkt havde han en skattegæld på 405.494 rigsmark, hvad der svarede til otte gange hans rigskanslerløn på 47.200 rigsmark.

Hitler fik Parkinsons sygdom, han ombragte hustruen Eva Braun 30. april 1945 og begik herefter selvmord i førerbunkeren i det omringede Berlin. De var blevet gift samme dag. Eva Braun var ansat i et fotoatelier hos Hoffmann, der efter Hitlers magtovertagelse blev rigsfotograf. Hun var totalt besat af Hitler, men han behandlede hende kun køligt, hun havde tidligere forsøgt selvmord to gange.

Det menes, at Hitler overlevede omkring 40 mordforsøg, mange af dem var rettet omkring hans yndlingsbolig Berghoff i Obersalzberg i Bayern, men han var konstant omringet af sikkerhedsfolk, en gruppe der talte over 1.000 vagter, så ingen fik held af sit foretagende.

Nazisterne var verdens største masse-mordere, op mod 50 mio. omkom under Anden Verdenskrig, af dem var seks mio. jøder. De var også verdens største røvere. Det menes, at de frarøvede guld til en værdi af 41 mia. kr. fra jøderne. En vis del af dette opbevares formentlig stadig i schweiziske banker. Men Schweiz afviser og henviser til bankers tavshedspligt og landets neutralitet.

En af historiens uhyggeligste og mest forbløffende karrierer var forbi.

1889-1968 **Carl Theodor Dreyer** dansk journalist og filminstruktør født 3. feb. 1889 i København af en svensk ugift mor. Som toårig blev han adopteret af en københavnsk typograffamilie, som gav ham navnet Dreyer. Efter at have bestået realeksamen 1904 brød han med sine adoptivforældre. Han forsøgte forskellige job, inden han 1909 begyndte en journalistisk karriere på Berlingske Tidende, Riget og Ekstra Bladet. Han fik flyvning som sit speciale. Som ballonflyver kom Dreyer i kontakt med filmmiljøet. Her blev han 1913 ansat hos Nordisk Films Kompagni, først som tekst- og manuskriptforfatter og dramaturg. Fra 1918 blev han instruktør. Dreyer debuterede 1919 med: "*Præsidenten*," en dramatisk familiesaga fra Østrig i 1800-tallet. Allerede i denne film viste han nyskabende ideer med grundighed og omhu. Med sin perfektionisme og kompromisløshed var Dreyer en ener i dansk film. Han formåede at skabe film, der står som milepæle i filmkunstens historie og tegner dansk film i udlandet. Han blev international anerkendt og havde succes med produktion af film udover Danmark også i Sverige, Norge, Tyskland og Frankrig.

Her nogle af hans succeser, en stor del af dem som kortfilm:

1920 "*Blade af Satans Bog*" en dyster film og "*Præsteenken*"

1922 "*Elsker hverandre*" og "*Der var engang*" om Holger Drachmann

1924 "*Michael*" om Herman Bang

1925 "*Du skal ære din Hustru*" en familiekrønike. Optaget i Kulturkanon

1926 "*Glomdalsbruden*"

1928 "*Jeanne d'Arcs Lidelse og Død*" et klassisk værk fra stumfilmperioden

1932 "*Vampyr*"

1942 "*Mødrehjælpen*"

1943 "*Vredens Dag*" en tragisk kærlighedshistorie, der udspiller sig under hekseforfølgelserne i 1600-tallet. Optaget i Kulturkanon

1945 "*Två människor*"

1946 "*Vandet paa Landet*"

1947 "*Landsbykirken*" og "*Kampen mod Kræften*"

1948 "*De naaede Færgen*" efter Johannes V. Jensens myte

1949 "*Thorvaldsen*"

1950 "*Storstrømsbroen*"

1955 "*Ordet*" en mesterlig filmatisering af Kaj Munks teaterstykke. Den indbragte Drejer "*Golden Globe*" og "*Guldløven*" ved biennalen i Venedig

1964 "*Gertrud*" indbragte ham 1966 en "*Bodil*"

Dreyers film tager altid parti for den svage mod den stærke, for de undertrykte mod magthaverne, for de anklagede mod dommeren og for elskerinden mod den mand, som har misbrugt hende.

April 1926 flyttede Dreyer med sin familie til Paris. I 1933 oplevede han en indre krise og måtte indlægges på en psykiatrisk klinik. August 1934 forlod familien igen Frankrig og flyttede tilbage til Danmark.

I den følgende periode blev Dreyers liv og karriere præget af modgang og strandede projekter. For at kunne overleve genoptog han et journalistisk arbejde for dagbladet B.T. med en fast kommentar - "*Livet i Byretten*," som han pligtskyldigt afleverede i årene 1936-42. Flere af Dreyers utallige filmprojekter fandt aldrig villige producenter som fx: "*Mary Stuart*," "*Medea*" og "*Jesus fra Nazareth*."

Dreyer drev fra 1951 til sin død "*Dagmar Teatret*" i København. Her havde filmen "*Ordet*" premiere 1955.

Et smukt citat af Dreyer: "*Salig er du som græder nu, for du skal lære at le.*" Carl Theobald Dreyer, der har haft stor indflydelse på den nye generation af instruktører, døde 20. marts 1968.

1893 **Sukkerroearbejdere**, hovedsageligt fattige kvinder fra landområder i Polen, kom til Danmark. Hensigten var at tjene flere penge og ønsket om at forlade en trøstesløs tilværelse. Sukkerroedyrkingen kom fra Sydeuropa og startede i Danmark 1872. Omkring år 1900 strømmede polakkerne til Danmark i tusindtal, først kvinder senere mænd. Kulturshokket var stort, pottplanter hørte til i haven ikke i vinduerne, et gebis havde de aldrig set, julegaver kendte de ikke, og margarine følte de afsky for. Polakkerne gik med hovedtørklæder, så efter deres ankomst blev denne beklædning upopulært blandt danskere. I 1907 var der 6.646 polakker i Danmark, af dem var 2/3 kvinder. Mange af dem boede i slumkvarterer, barakker indrettet i gamle staldbygninger. En af dem findes stadig som museum: "*Polakkasernen*" ved Tågerup på Lolland. Det er en periode i dansk industri, vi ikke har grund til at være stolte over, roearbejderne blev lokket til Danmark med løfte om høj løn og høj levestandard, men virkeligheden var en hel anden, nærmest slaveri. Mange af arbejdsgiverne udnyttede de polske fremmedarbejdere groft, og nogle var endda voldelige. Også dengang kendte man til racisme. Ofte var der kollision med fagforeninger, der hævdede, at det ville være en national katastrofe, hvis danske arbejdere blandede blod med de forhulede indvandrere. Hvis et ungt par, eller ældre for den sags skyld, blev forelskede og ville giftes, så var problemet, at der ikke var katolske præster i Danmark. Problemet løstes ved, at parret af kirken fik lov at bo sammen før ægteskabet, hvad der i den katolske kirke ellers er ganske uhørt. En katolsk præst fra Polen rejste så et par gange om året til Lolland-Falster og foretog de vielser, der var blevet aktuelle. Det er herfra vi har udtrykket "*at leve på polsk*." I Folketinget blev "*Polakloven*" vedtaget for at beskytte de polske arbejdere. Frem til Første Verdenskrig rejste de fleste arbejdere hjem efter sæsonen, men efter krigens udbrud var dette ikke muligt. Nogle blev og stiftede familie i Danmark. Der er stadig mange efterkommere i landet og i Nakskov, Maribo og Nykøbing Falster, er der stadig katolske skoler. Ejendommeligt er det, at netop i disse år var der en stor emigration fra Danmark grundet de "*trange tider*." Fra 1850 til 1914 emigrerede ikke færre end 300.000 danskere, det svarede til 10% af befolkningen. Ni ud af ti emigranter tog til det forjættede land - Amerika, lokkemaden var 160 acres (64.752 hektar) gratis prærieland. Så vidt man læser, har ikke så få bitterligt fortrudt, i hvert fald var det langt fra den idyl, der blev lovet i reklamerne.

- 1893-1980 **Ole Bjørn Kraft** dansk journalist og konservativ politiker født i København 17. dec. 1893. Redaktør på Svendborg Amts Dagblad, Fædrelandet og Aarhus Stiftstidende. Senere medarbejder på Berlingske Tidende. Medlem af Folketinget 1926-64. Ole Bjørn Kraft kom i konflikt med den tyskvenlige regering under Erik Scavenius (1877-1962), han blev 29. aug. 1943 interneret af besættelsesmagten. Efter frigivelsen var han udset som offer for tyskernes clearingdrab, men overlevede attentatet. Flere gange senere klarede han også frisag, bl.a. samme dato som Kaj Munk blev myrdet i Hørbylunde Bakker. Efter befrielsen 1945 blev han forsvarsminister i ministeriet Vilhelm Buhl, og udenrigsminister 1950-53 under Erik Eriksen. Delegeret ved Folkeforbundet, FN og Nordisk Råd, og 1953-64 ved Europarådet. Ole Bjørn Kraft har skrevet flere værdifulde erindringer: "*Fascismen*" (1932) og "*En konservativ politikers erindringer I-III*" (1971-77). Ole Bjørn Kraft døde 2. dec. 1980.
- 1897-1943 **Nis Petersen** dansk digter og forfatter født 22. jan. 1897 i Vamdrup. Fætter til Kaj Munk. I en alder af tre år blev han og hans to søskende forældreløse, de flyttede til deres mormor på KFUK i Herning. Mormoren optræder i hans noveller som Tranevig. Her voksede de op i et hjem præget af den missionske tro. Nis Petersen fik 1914 realeksamen med høje karakterer. Han kom i apotekerlære fra 1914-18 på Løveapoteket i Nakskov. Få måneder før han skulle til den afsluttende eksamen i København, afbrød han uddannelsen, sandsynligvis på grund af et begyndende alkoholmisbrug. Han blev 1919 ansat på Holbæk Amts Avis som journalistelev, men blev 1920 fyret på grund af en længere druktur. Han fik i stedet arbejde som journalist ved et fagblad, men også her blev han fyret. Fra 1922 arbejdede han som løsarbejder, men var ikke fysisk stærk nok til at klare det hårde arbejde. Så begyndte Nis Petersen at vagabondere og kom 1922 på Mændenes Hjem i København. Her skrev han ungdomsdigtene: "*For Tromme og Kastagnet*," men de blev afvist af forlaget. Digtene udkom posthumt 1951. Den hårde tilværelse tærede på hans helbred, og 1926 opgav han livet som vagabond og fik et værelse hos søsteren Emma Pilegaard i Viborg, hvor han fik fast arbejde på en skofabrik. Med hjælp fra søstren og broren Carl kom han igen til hægterne. Nis Petersen debuterede 1926 med digtsamlingen: "*Nattens pibere*." Den afspejler hans liv som vagabond: "*Vagabonden med det milde åsyn*" og "*Natsamaritanen*." Efter en ædru arbejdsperiode kom hans gennembrud romanen: "*Sandalmagernes gade*" fra 1931. Handlingen udspilles i det gamle Rom år 170. Efter at han havde fuldført manuskriptet til "*Sandalmagernes gade*," havde han ikke tålmodighed til at vente på, at den blev antaget af et forlag, og tog i sommeren 1931 ophold i Tvøroyri på Færøerne. Efter romanens udgivelse dec. samme år og efterfølgende succes, tog den nybagte berømmelse jan. 1932 tilbage til København. I 1934 skrev han romanen: "*Spildt mælk*." Handlingen er henlagt til det borgerkrigshærgede Irland 1919-21, hvor Nis Petersen boede 1932-1933 sammen med sin daværende kone, skuespillerinden Ellen Malberg. De var blevet gift 1931, ægteskabet var lykkeligt, men grundet hans drikkeri blev de skilt 1936. Nis Petersen kom 1936 på afvæning for sit alkoholmisbrug i Hultafors i Sverige og begyndte et mindre selvdestruktivt liv. Her skrev han novellen: "*Miraklet i Kósá*" og digtet: "*Færinger-frænder*," begge inspireret af opholdet i Tvøroyri. Nis Petersen var en af sin tids mest populære danske forfattere. De to romaner blev oversat til engelsk og hurtigt solgt i flere oplag.

Nis Petersen modtog 1937: "*Det anckerske Legat*" og 1942 "*Gyldendals boglegat.*"

I 1938 blev han gift med journalist Amalise Steggemeier, Aalborg. Parret flyttede til landsbyen Laven mellem Ry og Silkeborg. Her skrev han 1943 en af sine bedste noveller: "*Den herreløse Mand*" fra samlingen: "*Stynede Popler.*" Et tidstypisk selvportræt om vagabondens frihed, der er købt så dyrt, at kærlighedsevnen er gået tabt. I sit hjem i Laven døde Nis Petersen af kræft 9. marts 1943. Over for det sted hvor han boede, er der rejst en buste af ham. Bag på stenen er indhugget teksten:

*"Det sker vel, at sangeren segner.
Det hænder, han glemmer sin ed.
Des klarere lyser mindet om den,
der usvigelig red."*

På husmuren i Store Sct. Mikkelsgade nr. 10 i Viborg er der opsat en mindetavle for Nis Petersen, som boede her 1926-29. Det var her han begyndte at skrive:

"Sandalmagernes gade." I 1962 udsendtes hans samlede værker i otte bind.

I 2006 optog Højskolesangbogen digtene: "*Forlad os vor skyld*" og "*Jeg samler på de små børns smil.*"

Her et af Nis Petersens digte med anger og selverkendelse:

*"De skældte mig for Drukkenbolt og Sjøver og Drabant
og hvisked` det, som værre var - og hvert et Ord var sandt;
men Kit var som en Hvirvelvind, hvem ingen Sladder fandt.
Og naar jeg staar paa Himlens Vægt med et Par Pund for lidt,
saa tror jeg nok en næsvis Røst uskyldigt hvisker: "Skidt
- vi finder nok et andet Sted!" En saadan Tøs var Kit"*

1897-1945 **Paul Joseph Goebbels** tysk nazistisk politiker og propagandaleder født 29. okt. 1897. Forældrene var katolikker og sendte sønnen i katolsk skole. Goebbels blev erklæret uegnet til militærtjeneste under Første Verdenskrig pga. klumpfod, et handicap der plagede ham, og fik ham til at føle sig underlegen resten af livet. Hans fjender kaldte ham: "*Den haltende djævel.*" Goebbels blev 1922 dr.phil. i sprogvidenskab og kunsthistorie fra Heidelberg Universitet. Han blev medlem af nazistpartiet 1925, fra 1928 medlem af Rigsdagen og blev 1929 nazistpartiets rigspropagandaleder. Fra Hitlers magtovertagelse 1933 blev han minister for folkeoplysning og propaganda. Goebbels sikrede sig kontrol med pressen og kulturlivet, og brugte med stort talent de nye medier radio og film i den nazistiske propaganda. Han stod bag hadefulde kampagner mod jøder som "*folkets fjender.*" Var under Hitlerregimet chef for jødeforfølgelserne. Efter nederlaget ved Stalingrad 1943 blev propagandaen brugt til at opretholde moralen og presse befolkningen til en sidste indsats. Efter det mislykkede attentat på Hitler 20. juli 1944 blev Goebbels befuldmægtiget for den samlede krigsindsats. Hitler udnævnte Goebbels i sit testamente til sin efterfølger som rigskansler. Dagen efter Hitlers selvmord 1. maj 1945 begik Paul Joseph Goebbels sammen med sin kone Magda Goebbels, født Berends, selvmord i bunkeren i Berlin, efter at de havde dræbt deres seks børn med giftampuller. Magda Goebbels troede på reinkarnation, og det var hende, der stod bag selvmordene. Hun fortalte børnene, at de skulle vaccineres.

Det menes, at Goebbels var den første, der brugte udtrykket "*Jerntæppet.*"

Goebbels var en flittig skribent, han udgav i 1929 romanen: "*Michael*" og i 1932 "*Kampf um Berlin*." Goebbels omfattende dagbøger for årene 1924-45 har siden 1987 været under udgivelse.

- 1900-1945 **Heinrich Himmler** tysk hønseavler, nazistisk politiker og chef for SS. Født 7. okt. 1900 i München. Deltog i det mislykkede "*Ølstuekuppet*" i München 1923. Medlem af nazipartiet NSDAP. Leder af SS fra 1929 og fra 1934 af hele Tysklands politiske politi. Fik hermed ansvar for nazisternes terror og koncentrationslejre. Indenrigsminister 1943-44 og øverstbefalende for hjemmehæren. Lidt positivt kan danskerne dog godt sige om Heinrich Himmler, han var meget arkæologisk og historisk interesseret, det var ham, der beordrede arbejdet stoppet, da tyskerne var i færd med at udslutte vort gamle Dannevirke. Heinrich Himmler begik selvmord 23. maj 1945 umiddelbar efter anholdelsen ved kapitulationen maj 1945.
- 1901-1961 **Kjeld Abell** dansk forfatter, dramatiker og cand.polit. født 25. aug. 1901 i det bedre borgerskab i Ribe. Familien flyttede 1912 til København. Blev student fra Metropolitanskolen 1919, kom straks på Kunstakademiets Malerskole og blev cand.polit. i 1926. Han brød med naturalismen og småborgerligheden. Tog 1927 til Paris for at realisere sin drøm om at blive teatermaler. Gæstede 1930 Det Kongelige Teater i København som dekorationsmaler og reklametegner. I 1934 debuterede han med en ballet: "*Enken i Spejlet*," men skrev dog mest skuespil. Hans gennembrud kom 1935 i Riddersalen med komedien: "*Melodien, der blev væk*," om flipproletaren Larsen, der ikke kunne finde sit livs melodi. Herefter skrev Kjeld Abell mere politiske stykker: "*Anna Sophie Hedvig*" der havde premiere på Det Ny Teater nytårsdag 1939, "*Judith*" fra 1940 i samarbejde med Poul Henningsen. Kjeld Abell var kommunist, hvad han forsøgte at skjule. Blev 1943 interneret i Horserød og gik 1944 under jorden, fordi han efter mordet på Kaj Munk 4. jan. 1944 fra Det Kongelige Teaters scene opfordrede publikum til at mindes digteren. En del af hans arbejder er præget af Anden Verdenskrig, "*Silkeborg*" fra 1946 beretter om Danmark under besættelsen. "*Dage på en sky*" fra 1947 og "*Den blå pekingseser*" fra 1954. Også rejseskildringer skrev han. I årene 1941-49 var han, afbrudt af KZ-ophold, kunstnerisk direktør for Tivoli. Kjeld Abell modtog flere hæderspriser, og var medstifter af Det Danske Akademi. Kjeld Abel døde 5. marts 1961.
- 1901-1988 **Torvald Westergaard** billedhugger og stenkunstner født i Hillersborg, Thy. Flyttede 1923 til Lemvig hvor han havde sit stenhuggerværksted til 1964, da han afhændede værkstedet til sin søn Ejgil Westergaard (f 1928), der også har faderens kunstneriske evner. Torvald Westergaard var gift med Agnete (1905-93). I Lemvig er der opstillet en lang række af hans skulpturer i haven ved Lemvig Valgmenighedskirke, eller Johanneskirken som den også hedder, i Lemvig Museums Have og langs skulpturstien. På Jens Nielsen & Olivia Holm-Møller Museet i Holstebro står i museets have en skulptursamling på elleve af hans værker bl.a. af Kaj Munk. Blandt Torvald Westergaards mange værker kan nævnes: Døbefonten i Baunekirken i Tjørring, "*Menneskenes Mor*" på Vestjyllands Højskole i Velling og buste af Kaj Munk. Ejgil Westergaards datter Laila Westergaard, der er uddannet fra Det Jydske Kunstakademi i Århus i 1990, følger også i familiens spor, ved den 5. aug. 2005 at indvie sin tre tons tung skulptur af svensk granit i Lemvigs nye byhave i

Andrupsgade. Barnebarnet Elof Westergaard var fra 1991 præst i Husby og fik 2006 embede ved Mariehøj Kirke i Silkeborg.

1903-1989 **Karl Rudolf Werner Best** tysk jurist, embedsmand og diplomat. Født 10. juli 1903 i Darmstadt, Rhinland, Hessen. Faren var postembedsmand, han blev i Første Verdenskrig indkaldt som reserveløjtnant, men døde under kampe i Nordfrankrig. Farens død, Tysklands nederlag i krigen og den franske besættelse af Rhinlandet blev begivenheder, der prægede resten af Werner Bests liv og karriere.

Allerede som 16-årig vakte han opsigt, i overværelse af sine lærere og kammerater nægtede han at modtage flidspræmie af en fransk officers hånd. Efter studentereksamen i 1921 påbegyndte han jurastudiet. I 1924 fik Werner Best ved en fransk militærdomstol tre års fængsel for medlemskab af forbudte organisationer, samt for at være i besiddelse af 20 totenschlægere (håndvåben). Han afsonede kun ½ år af dommen, før han blev løsladt som led i almindelig amnesti. Samtidig med den politiske aktivitet fik han i 1925 sin eksamen, endda som den bedste på sit hold. I 1927 fik han doktorgrad på afhandling om arbejdsretsligt spørgsmål og i 1928 Statseksamen med et flot resultat. Werner Best havde forskellige stillinger som byretsdommer.

Den 24. dec. 1930 blev han gift med den 21-årige Hildegart (Hilde) Regner, datter af en tandlæge i Mainz. Parret fik fem børn. Ved krigens slutning anklagede han sin kone for medvirken til hans arrestation.

Allerede under studietiden var han yderst aktiv inden for højreradikale bevægelser.

Werner Best hørte først til det tysk-nationale Folkeparti (DNVP), men efter at nazisterne i sept. 1930 vandt en jordskredssejr ved rigsdagsvalget, indså han, hvilken vej det gik, og meldte sig ind i NSDAP. I 1931 blev han medlem af landdagen i Hessen for nazistpartiet og blev medlem af SS.

Her blev han centrum i skandalen omkring hemmelige nazistiske papirer, som blev lækket til pressen af et ekskluderet partimedlem. Papirerne afslørede, hvordan NSDAP forestillede sig en voldelig magtovertagelse. Det viste sig, at Werner Best var forfatteren, derfor blev han afskediget fra sit dommerembede. Ved den nazistiske magtovertagelse 1933 blev Hitler rigskansler. I Hessen, hvor Best var landdagsmedlem, overtog nazisterne også magten. Werner Best havde været stærkt involveret i magtovertagelsen, og blev chef for politiet i Hessen. Her oprettede han en af de første koncentrationslejre i Tyskland. Werner Best kom under mistanke for at stå bag mordet på den, der havde lækket de hemmelige nazistiske papirer til pressen og han blev afskediget i 1933. Men i München havde Heinrich Himmler fået øje på ham. Himmler gav Best opgaven at opbygge og lede SS-korpset. Dermed blev Werner Best en vigtig brik i aktionen "*De lange knives nat*," hvor 1175 personer, under S.A. med Ernst Röhm i spidsen, blev arresteret og uden forudgående forhør og rettergang skudt ved en aktion 30. juni og 1. juli. 1934.

Herefter kom Werner Best til Berlin, hvor han blev ansat i hovedkvarteret for det hemmelige statspoliti, Gestapo, der ved overfaldet på Polen styrede politiet, som fulgte i hælene på hæren med henblik på at pacificere den polske befolkning. Politiet udviklede sig til den rene morderbande, som dræbte tusindvis af polakker.

Werner Best blev tyske gesandt og rigsbefuldmægtiget i Danmark fra 5. nov. 1942. I den anledning blev Hilde og Werner Best samme dato modtaget i audiens hos Dronning Alexandrine og Kong Christian X.

Få dage senere blev udenrigsminister Erik Scavenius statsminister i Danmark. Werner Best og Erik Scavenius fik et nært personligt forhold, hvilket betød, at Werner Best fik succes med opsyn i Danmark. I marts 1943 tillod Werner Best folketingsvalg i Danmark, skønt forbud fra Berlin. Nazisterne opnåede kun 43.000 stemmer svarende til 2%, det gav tre folketingsmedlemmer.

Valgdeltagelsen blev 89,5%. Fra 1943 svigtede den tyske krigslykke at, og den danske modstandsbevægelse voksede. Grundet strejker og uroligheder i flere danske provinsbyer 1943 fik Best fra Berlin besked om at stramme grebet om det danske folk. Berlin ønskede indført dødsstraf for sabotagehandlinger.

Werner Best udtalte: *"Det danske pak skal smage pilsken."*

Der blev indført militær undtagelsestilstand i Danmark, og regeringen Scavenius gik af. Det var et stort nederlag for Werner Best, der politisk blev en død mand, med udprægede psykopatiske og skizoide karaktertræk som selvmedlidende og fortrængende.

Grundet tiltagende sabotage i Danmark blev Werner Best 1944 kaldt til møde hos Hitler. Endnu en gang fik han ordre til at stramme grebet om danskerne. Hitler ønskede ikke danske frihedskæmpere stillet for en krigsret, det skabte martyrer. Sabotage skulle besvares med terror. Det første offer for denne terror blev digterpræsten Kaj Munk, som blev myrdet af Gestapo 4. jan. 1944. Den 30. april 1945 begik Hitler selvmord efter at have udnævnt storadmiral Karl Dönitz til sin efterfølger. Werner Best blev efter krigen ansat i et advokatfirma i Essen.

Han idømtes 20. sept. 1948 dødsdom ved Københavns Byret, straffen blev nedsat i Østre Landsret til fem år, herefter blev dommen prøvet i Højesteret, der idømte Best 12 år. Den 29. aug. 1951 blev Werner Best benådet og udvist til Tyskland, her måtte han også gennem flere retssager, bl.a. anklage på medvirken til 8.723 mord, men han blev ikke dømt. Werner Best udgav i 1981: *"Den tyske politik i Danmark."* I 1987 var Best indkaldt som vidne i en retssag om jødeforfølgelserne i Frankrig. Han blev vurderet rask nok til at gennemføre retssager om tidligere anklager, de blev indgivet til landsretten i Duisburg juli 1987, en sag der aldrig blev færdig for Werner Best døde 23. juni 1989 i Mülheim an der Ruhr.

Den omstridte danske politiker Erik Scavenius (1877-1962) sendte Werner Best et sølvskrin med inskription til hans 40 års fødselsdag.

Werner Best var en yderst tvetydig skikkelse, som oftest charmerende, smilende og høflig, men når tingene gik ham imod, forfaldt han til depression og selvmedlidenhed. På forståeligt sprog - psykopat.

1906-1975 **Aksel Hauch Schiøtz** dansk cand. mag. og tenor sanger. Født 1. sept. 1906 i Roskilde som søn af Marie Hauch (1878-1966) og arkitekt Carl Schiøtz (1878-1957). Familien flyttede til Hellerup, hvor han voksede op som den ældste i en børneflokk på fem. Student fra Øregaard Gymnasium 1924. Cand. mag. fra Københavns Universitet 1930 med bifag i sang. Ansat som lærer 1930-33 ved Marie Mørks Skole i Hillerød, derefter på Roskilde Katedralskole 1933-35 og 1935-38 lærer på Vestre Borgerdydskole i København. Søgte herefter orlov for at hellige sig sangerkarrieren.

På Københavns Universitet mødte han Gerd Haugsted (Århus 1908- Kbh. 2005).

De blev gift 30. juni 1931 og fik fem børn, hvoraf døtrene Birgitte (gift Grimstad) og Annette gik sangervejen.

I sin tid i Roskilde var Schiøtz 1934 medstifter af Roskilde Jazzklub. I 1935 optrådte han på Det kgl. Teaters "*Størekassen*." Arbejdede som adjunkt fra 1935-48. Sin første selvstændige sangaften var i Odd Fellow Palæet København 1936. Schiøtz indsang sin første soloplade feb. 1938. Debuterede til en koncert i 1938 og på Det kgl. Teater 1939 med Mozarts opera: "*Così fan tutte*."

Perioden 1938-46 var højdepunktet i Aksel Schiøtzs karriere, han blev folkeeje. Med sange blev Han et nationalt symbol og umådeligt populær I Besættelsesårene 1940-45, han sang også til Kaj Munks begravelse i Vedersø Kirke 8. jan. 1944. Utallige sange har han indsunget på grammofonplader.

Aksel Schiøtz fik 1946 konstateret en svulst på hørenerven, der hæmmede hans enestående sangstemme. Men han blev opereret og levede 30 år efter operationen. Fra 1956-68 var han sangpædagog ved musikkonservatoriet i Toronto og universiteterne i Minnesota og Colorado. Fra 1969 professor i sang ved Danmarks Lærerhøjskole. En stor del af tiden boede han i sit sommerhus i Skiveren. Han blev udnævnt til Ridder af Dannebrog.

Aksel Schiøtz døde 19. april 1975 i København, blev bisat fra Vor Frue Kirke 24. april 1975, hvor Københavns Drengekor sang. Aksel Hauch Schiøtz ligger begravet på Råbjerg Kirkegård ved Skiveren.

1912-1947 **Christian X** (26/9 1870-19/4 1947) udråbtes til konge 14. maj 1912 efter Frederik VIII's pludselige død i Hamburg. Proklamationen skete fra balkonen på Frederik VII's Palæ på Amalienborg af konseilspræsident Klaus Berntsen: "*Kongen er død, Kong Christian IX leve*," en historisk fortællelse for vi var nået til Kong Christian X. Han var født 26. sept. 1870 som søn af Frederik VIII og Dronning Louise af Sverige i en søskendeflok på otte. Han var den første danske konge, der har taget en studentereksamen, og han drak aldrig spiritus. Gift 26. april 1898 kl. 15 med den 18-årige storhertuginde Alexandrine (1879-28/12 1952), datter af storhertug Friedrich Franz III af Mecklenburg-Schwerin i brudens barndomshjem, Villa Wenden i Cannes. Valget af en tysk pige som vores kommende dronning og formentlig mor til vores næste konge, var ingenlunde populær i Danmark. Tabet af Slesvig til Tyskland i 1864 stod stadig i frisk erindring. Givetvis har Alexandrine ikke mindst som dronning af Danmark under Besættelsestiden haft et lidet misundelsesværdigt liv.

Christian X evnede, sammen med regeringen, at holde Danmark udenfor Første Verdenskrig, men gik i 1914 dog ind for minespærring af de danske farvande trods Danmarks neutralitet. Konge af Island 1918-44. Afskedigede ministeriet Zahle i 1920, en dristig handling der kunne være blevet skæbnesvangert for monarkiet. Kong Christian X blev Besættelsestidens samlingsmærke med sine daglige rideture i København. Specielt huskes rideturen på hans 70års fødselsdag 26. sept. 1940, gaderne var fyldt af begejstrede mennesker overalt, hvor han kom frem, på denne måde demonstrerede omkring en million af befolkningen over for værnemagten. Da han åbnede rigsdagen efter krigen 9. maj 1945, huskes han for med bevæget stemme at fremsige verset: "*Guds fred med vore døde*."

Kong Christian X var 199,4 cm høj, men det placerer ham dog kun som den tredje højeste danske regent efter Knud VI og Valdemar II Sejr, hvis man skal tro de gamle optegnelser. Vittige skribenter har hævdet, at efternavnet X (tiende) fik han, fordi han så sjældent sagde noget - stiv og tilknappet, som han var. Christian

X styrtede med sin hest på Langelinie, han kom sig aldrig og døde 20. april 1947 kl. 23:04 på Amalienborg. Han blev bisat 30. april i Roskilde Domkirke. Dronning Alexandrine bad om, at man i stedet for blomsterhilsener ville sætte et beløb ind på frihedskampens ofre. Hans valgsprog var: "*Min Gud, mit land, min ære.*" På Nakskov Torv blev der 5. maj 1952 afsløret en rytterstatue af Kong Christian X. Også i Århus fik han en fire tons tung rytterstatue i bronze skabt af Helene Svhou og opstillet i 1955. I Cannes på den franske riviera, hvor kongeparret ofte ferierede, blev der 14. marts 1954 afsløret en bronzebuste af Christian X. Ifølge kgl. jæger Otto L. Pedersen var kongen en meget ubehagelig og brysk person overfor såvel hoffets som statens ansatte, samt sin egen familie: "*Han (kongen) har i 32 år været ond over for mig, jeg skylder ham ingen tak.*" Ved begravelsen sagde præsten: "*Jeg håber, jæger Pedersen nu i himlen tjener en mildere herre end sin herre på jorden.*"

1917 **Dansk Vestindiske Øer** Skt. Thomas, Skt. Croix og Skt. Jan, der bebos af henholdsvis ca. 47.000, 51.000 og 3.000 mennesker, blev 25. jan. 1917 solgt til USA for 25 mio. \$ eller 94 mio. kr. Øerne, der ofte er udsat for orkaner, blev sat på verdenskortet af Columbus 1493. De tre øer dækker et areal på 258 km² ca. på størrelse med Lolland. Hovedstaden Charlotte Amalie ligger på Skt. Thomas og har ca. 12.000 indbyggere. Salget skete efter Danmarks første vejledende folkeafstemning med deltagelse af kvinder 14. dec. 1916. For salget stemte 284.000, mens 158.000 stemte imod. Afståelsen skete 1. april 1917. Den egentlige årsag var at redde Danmarks skrantende økonomi. I aftalen indgik, at USA anerkendte Danmarks suverænitæt over hele Grønland. Efter USA's overtagelse omdøbtes øerne til US Virgin Islands eller på dansk Jomfruøerne og blev et toldfrit område. Den gamle militærbarak fra 1874 fungerer i dag som parlament.

1918-2007 **Ingmar Bergman** svensk scene- og filminstruktør. Født 14. juli 1918 i Stockholm af præsteparret Karen og Erik Bergman. Moderen var smuk, lys, munter og kløgtig, men sensibel, forkælet og sværmerisk. Faren var overfølsom, uligevægtig og nærtagen, med et voldsomt temperament, kunne pludselig have udslag af følelseskulde og et indre kaos, men han var elsket af sin menighed. Parret passede meget dårligt sammen. Undertiden fik de tre børn tæv lillesøster Margareta, Ingmar og storebror Ernst. I sin ungdom var Ingmar Bergman fascineret af stærke mænd som Hitler og Mussolini, men chokeredes, da han så nazismens realiteter i KZ-lejrene. Ingmar Bergman debuterede som instruktør i 1946. Han har været ansat ved Helsingborg -, Gøteborg - og Malmø Stadsteater og på Dramaten i Stockholm. Har instrueret over 40 film, hvor hans gennembrud var: "*Jomfrukilden*" fra 1960, 100 teateropsætninger og adskillige tv-spil. Var gæsteinstruktør på Det kgl. Teater i København 1973. I hans film bearbejder han ofte erotiske konflikter og ondskab. Han opnåede international anerkendelse og har fået tildelt adskillige priser. Udvandrede i 1976 fra Sverige til Tyskland grundet en sag om skattesvig til ¾ mio. kr., men problemet var også af psykisk karakter. Allerede året efter vendte han tilbage, efter at han 3. maj 1977 blev frifundet i skattesagen. Ingmar Bergman er far til ni børn. Han døde 30. juli 2007 i sit hjem på Fårö.

1919 **Versaillestraktaten** blev underskrevet i spejlsalen på slottet i Versailles 28. juni af ententemagterne England, Frankrig, Italien og USA, der enedes om at give Tyskland og Kejser Wilhelm hele ansvaret for Første Verdenskrigs udbrud. De

krævede en krigsskadeerstatning på 138 mia. guldmark, der skulle betales over 50 terminer med sidste termin 1988. Derudover blev Tyskland pålagt, at de ikke måtte have fly og tanks, flåden måtte kun omfatte 6 slagskibe, 6 lette krydsere, 18 jagere og torpedobåde, ubåde måtte ikke benyttes og alle handelsskibe over 1600 tons skulle udleveres til de allierede, og deres hær måtte højst tælle 100.000 mand. Det økonomiske krav var så stort, og af ententemagterne så naivt, at Tyskland kun nåede at udrede 10 af de 138 mia. guldmark. Specielt Frankrig var interesseret i, at Tyskland ikke skulle blive stærk og dermed en militær trussel. Tyskland havde i krigen mistet 13,5% af sine landsområder samt alle sine kolonier. Frankrig fik Alsace-Lorraine, Belgien fik Eupen-Malmédy, Danmark Nordslesvig og Polen Østoberschlesien, befolkningen var dermed reduceret med 10%.

Fredsbetingelserne blev udformet så skarp, at Tyskland aldrig accepterede dem. De havde uoverskuelige problemer med at betale de pålagte beløb. Bl.a. var de forpligtet til at levere kul og træ til Frankrig. I 1923 kunne de ikke opfylde forpligtelsen og ophørte helt at betale. Herefter gik belgiske og franske tropper 11. jan. 1923 ind i Ruhrdistriktet, beslaglagde produktionen og opfordrede arbejderne til at strejke. Den tyske kasse var blevet tom, de fik støtte fra Sovjetunionen, der støttede Tysklands produktion af højteknologiske våben. Tyskland satte seddelpresseren i gang, og vi så en inflation, der ikke kender sit lige. 1 dollar veksledes til 4.200.000.000.000 mark og et frimærke kostede op til 50.000.000.000 mark. Løn blev udbetalt i naturalier, for inflationen ændrede kursen time for time. Ententemagterne erkendte, at situationen var uholdbar, så for igen at tilvejebringe balance i Europa enedes man i 1930 om at nedsætte gælden til 35,5 mia. guldmark, der skulle afdrages i 50 rater frem til 1988. Men heller ikke det nåede de som bekendt aldrig.

1922-1943 **Fascisme** en italiensk politisk bevægelse nært beslægtet med nazismen. Udøvet af folkeskolelærer, journalist og chefredaktør af det marxistiske dagblad "Avanti" i Milano Benito Mussolini. Han dannede Fascistisk Bevægelse i 1919 og gik 30. okt. 1922 mod Rom, og kom dermed til magten. Kongen blev på tronen, men den effektive fascist krævede ubetinget lydighed med sin diktatoriske magt. Fra 1925 var Italien en ét parti stat med Benito Mussolini som den diktatoriske leder. Han var principløs, magtbegærlig, mytoman dvs. lystløgner, en politisk skuespiller og meget optaget af Nietzsche.

Benito Mussolini er født 29. juli 1883 i Predappio. Hans far var en urolig og drikfældig grovsmed men politisk vakt. Hans mor var mere behersket og lærer ved den lokale skole, hun forsøgte at give sine børn en katolsk opdragelse. Benito voksede op i fattigdom og nægtede at gå til søndagsmesse. Han blev bortvist fra to skoler grundet slagsmål. Flere pigeeventyr havde han på sin vej. Han fik en søn med Ida Dalser. Sønnen fik samme navn som sin far, men moren blev psykisk syg. Oprindeligt var Mussolini socialist, men blev ekskluderet af socialistpartiet i 1914, fordi han talte for, at Italien skulle med i Første Verdenskrig. Derfor grundlagde han sin egen avis Il Popolo d'Italia.

Effektiv var Il Duce, der var Benito Mussolinis folkelige navn, togene kom til at køre til tiden, og han anlagde brede veje gennem Roms antikke bydel Via dei Fori Imperiali. Men prisen var meget høj, 5.500 lejligheder blev nedlagt, 50.000 m³ gamle mure, kejserlige paladser, templer og buer, hvoraf nogle var dateret til 300 fvt., blev revet ned - en arkæologisk katastrofe. Arkitekterne lukkede øjnene for

den arkæologiske massakre - turde måske ikke andet. Mussolini var blevet såret under Første Verdenskrig og modtog flere dekorationer, han blev rost af Hitler i "Mein Kampf."

Uden for Rom ses fascisternes fortolkning af Colosseum en stor firkantet bygning beregnet til den verdensudstilling, der aldrig kom, fordi Anden Verdenskrig kom i vejen. Mussolini trak Italien ind i krigen 9. juni 1940, da følte han sig sikker på, at Tyskland ville vinde krigen. Men krigen blev Benito Mussolinis endeligt, 300.000 italienske soldater mistede livet under krigen. Han tvinges 25. juli 1943 til at trække sig tilbage som Italiens leder. Mussolini fængsles, mens en ny regering dannes under ledelse af marskal Pietro Badoglio. SS-tropper under ledelse af Otto Skorzeny befriede ham 12. sept. 1943. Den 28. april 1945 blev han igen fanget, men denne gang likvideret ved Comosøen sammen med sin elskerinde Clara Petacci. Benito Mussolini blev hængt op ved benene i en lygtepæl på Loretta Pladsen i Milano og efterladt. Hans sarkofag står i krypten under San Cassiano Kirke.

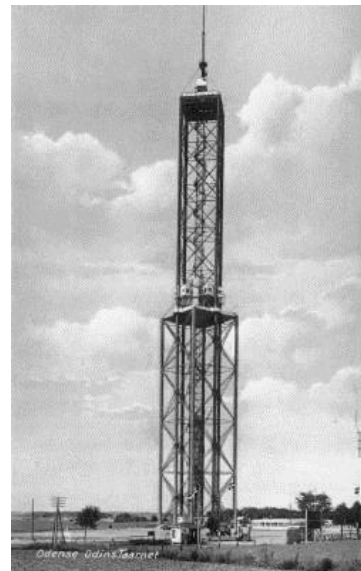
1935 **Nazistpartiet** i Tyskland forbød fra 18. aug. 1935 ægteskab mellem ariere og jøder

1935 **Odinstårnet** et 177 m højt udkigstårn blev indviet af daværende Kronprins Frederik 29. maj 1935 på Bolbro Bakke V for Odense. Kristi Himmelfartsdag 30. maj 1935 blev tårnet åbnet for publikum. Det kostede 50 øre at køre op til den første platform, 70 meter over jorden, hvor restauranten lå med plads til 160 gæster. I restaurantens loft var malet et kort over Odense, i en kompas-cirkel udenom sås retningen mod alle fynske byer med navne og byvåben.

Købte man billet til 1 kr., kunne man køre op til den anden udsigtsplatform, 140 meter over jorden. Herfra kunne man via en vindeltrappe komme helt op i tårnets top til Konkyliebaren. I alt havde Odinstårnet tre restauranter: En serveringsplads ved tårnets fod, restauranten på første platform og Konkyliebaren øverst.

Udsigten var fantastisk, i klart vejr kunne man se Jylland, Samsø, Storebælt og Sjælland. På indvielsesdagen besøgte over 4.000 mennesker tårnet, den første måned havde 60.000 gæster besøgt Odinstårnet. I hele 1935 blev tårnet besøgt af 213.468. Der var mange udenlandske turister imellem, indtil krigen startede. På det tidspunkt var Odinstårnets højde i Europa kun overgået af Eiffeltårnet.

Ideen til Odinstårnet fødtes i begyndelsen af trediverne under opførelsen af Lillebæltsbroen, de stålkonstruktioner af tiloversblevne stålrør og sænkekasser, måtte kunne anvendes fornuftigt. Initiativtagerne var ingeniørerne Theobald Weber, Svendborg, Jørgen Christensen, Odense, Axel Monberg, Hellerup, Ejnar Thorsen, København og overretssagfører C.F. Lerche, København, de stiftede Odins Taarn A/S med en aktiekapital på 100.000 kr. Formålet var at fremme turismen på Fyn ved at tilføre Odense en virkelig turistattraktion. Firmaet Monberg & Thorsen, der byggede Lillebæltsbroen, udførte tegningerne. Til tårnets opførelse blev brugt ca. 30 tons stål og 2.700 tons beton. Udgifterne blev ca. ½ million kr. Tårnet var konstrueret, så det trods sin spinkelhed

kunne stå for en vindstyrke, tre gange så voldsomt som den hidtil højeste målte vindstyrke i Danmark. Tårnet havde Danmarks højeste elevatorskakter til de to ekspreselevatorer, leveret af Odense virksomheden Thomas B. Thrige, det tog 40 sek. at føre gæsterne op til platformene. Tårnet blev Odense bys mest særprægede vartegn.

Men 14. dec. 1944 kl. 6:15 var det slut. Odinstårnet blev sprængt i luften, Anden Verdenskrig havde taget endnu et offer ved schalburgtage. Den danske nazist Henning E. Brøndum var sprængningens chef. Metalskrottet fra Odinstårnet blev købt af Middelfart Jernstøberi, og endte i deres smelteovnene, der bl.a. lavede sparekomfurer. En af disse blev brugt i mit hjem i årene lige efter krigen, hvor brændsel var en mangelvare. Den blev senere nyrenoveret og stod mange år i vores stue som blomsterpodie. Senere har et af børnene, Søren, arvet komfuret, der bliver brugt som legekøkken af børnebørnene. Så familien ejer altså fortsat en lille stump af Lillebæltsbroen og Odinstårnet.

Foreningen Odinstårnet er nydannet med det formål at få rejst et nyt Odinstårn. En 12 meter høj model af Odinstårnet blev 29. maj 2004 opsat som minde, hvor det oprindelige tårn stod.

1936 **Dansk Samling** politisk parti grundlagt af Arne Sørensen. Partiet var under Besættelsestiden aktiv i modstandsbevægelsen. Partiet fik tre mandater ved Folketingsvalget 23. marts 1943 og deltog i Danmarks Frihedsråds oprettelse 16. sept. 1943. Dansk Samling havde sit eget forlag - Samleren, der bl.a. illegalt udgav Kaj Munks: "*Før Cannae.*"

1938 **Italien** udelukkede fra 3. aug. 1938 jøder på de italienske universiteter

1938 **Rigskrystalnatten.** En tysk/polsk jøde skød en ung diplomat i den tyske ambassade i Paris. Dette blev optakten til en hetz mod jøder over hele Tyskland. Natten mellem 9. og 10. nov. 1938 brændte Synagogen i Berlin samt 250 andre synagoger over hele Tyskland. Omkring 7.500 jødiske butikker blev smadret, jødiske kirkegårde ødelagt, jødiske ejendomme konfiskeret eller brændt af SA - og SS korps, 100 jøder blev dræbt og over 25.000 blev anholdt og sendt til koncentrationslejre. Efter "*Krystalnatten*" blev det forbudt tyskere at handle hos jøder. Nazisterne pålagde desforuden jøderne at betale 1 mia. mark i bøde for "*Krystalnattens*" skader. Alt sammen en kulmination på den forfølgelse jøderne gennem flere år havde været udsat for. Navnet fik natten fordi enorme mængder af glas blev smadret ved angrebene. Holocaust krævede seks mio. jøder livet.

1939 **Tjekkoslavakiet** blev besat 26. marts 1939 af Tyskland. Forinden havde Hitler udtalt, at Tjekkoslavakiet var under hans beskyttelse. Den tyske presse påstod, at de fik en jublende heltemodtagelse, men billeder fra besættelsen viser ikke netop dette. Kaj Munk konstaterede: "*Magten har taget magten fra Hitler.*"

1939 **Ikke-angrebspagt** blev underskrevet i Berlin 31. maj 1939 mellem Danmark og Tyskland. Tilbuddet var kommet fra Tyskland 28. april, og stillede Danmark i et svært dilemma. Sagde man ja, svigtede man nogle idealer over for vestmagterne, sagde man nej, risikerede man, at Tyskland slettede nationen Danmark fra verdenskortet. For Danmark underskrev den danske gesandt Herluf Zahle og for Tyskland rigsudenrigsminister Joachim von Ribbentrop. Det tyske tilbud om pagten var rettet til alle de nordiske lande, P. Munch appellerede til de øvrige om at sige ja, men de havde andre begrundelser og valgte at sige nej, så kun Danmark sagde ja, måske vil nogle endda mene - ja tak. Men det skulle vise sig, at pagten

ikke var det papir værd, den var skrevet på, hvad der næppe burde være kommet meget bag på politikerne.

1940-1945 **Atlantvolden** bygget fra den spansk-franske grænse i S til den norsk-russiske grænse i N. Atlantvolden er primært bygget af tyske soldater, men med hjælp fra de involverede nationer. Det er et af verdens største forsvarsanlæg med en udstrækning på 5.000 km, næsten som Den Kinesiske Murs 6.000 km. På den jyske vestkyst ligger anlæggene tæt fra Fanø til Skagen. Der ligger landminer i et antal af 1½ mio. og tæt på 10.000 bunkers blev der bygget på strækningen af en styrke på 80.000 mand, de fleste efter 1943, hvor Erwin Rommel (1891-1944) besøgte Danmark. Arbejdet fortsatte frem til 3. maj 1945 kun to dage før kapitulationen. For de tyske soldater var det populært at komme til det mindre farlige Danmark, som de kaldte "*flødeskumsfronten*," fordi den sammenlignet med østfronten var ufarlig. Forsvarsanlægget er ubetinget Danmarks største byggeri, arbejdet var velbetalt med omkring 200 kr. om ugen, hvad der var ca. det dobbelte af den tids normale ugeløn. Prisen var tæt på 2 mia. datidskroner, det svarer nogenlunde til 15 storebæltsbroer. Samtlige udgifter blev nødtvungen betalt af den danske Værnemagtskonto i Nationalbanken.

Men – kontoen blev aldrig betalt. De avancerede radaranlæg på Rømø er bygget fra 1942 og bestod af otte forskellige anlæg. Mod N er Batteri Hirtshals det mest avancerede, markante og Nordens største, dækkende 9 km² og en besætning på 3.000 mand. Radaranlæggene kunne spotte 400 km ud over Vesterhavet.

Hanstholms største kanon er en 38 cm kanon, hvis kanonrør er 19 m lang, vejer 110 tons og ladestangen er 10½ m lang. Kanonens rækkevidde er 55 km dvs. ca. halvvejs til Norge, hvor afstanden er 120 km. Befolkningen i Hanstholm By blev tvangsforflyttet 25. nov. 1942. Af byens oprindelige 800 indbyggere kom 500 tilbage 1946, efter at området var rensat for de 60.000 landminer, der var gravet ned omkring fæstningsanlægget.

1943 **Petergruppen** også kaldet "*Brøndumgruppen*" tysk terrorgruppe i Danmark under Anden Verdenskrig. Oprettet dec. 1943 med Otto Schwerdt, under dæknnavnet "*Peter Schäffer*," som leder. Også danskere var med i gruppen: Leder Henning Emil Brøndum, Kaj Henning Bothildsen Nielsen, Ib Nedermark Hansen, Aage Thomas Mariegaard, Svend Thybo Sørensen, Robert Lund, Helge Erik Lundquist og Poul Axel Grell. Gruppens medlemmer fik en dagsløn på 35 kr. senere 50 kr., men så skulle de selv betale for rejserne. Syv af gruppens medlemmer blev henrettet 9. maj 1947, tre fik fængsel for livstid og en fik otte års fængsel. Otto Schwerdt blev dødsdømt 1949, men benådet og udvist af Danmark 1953. Han døde 1976 i Sydafrika.

Terrorgruppen gennemførte 94 clearingmord, heriblandt Kaj Munk og fire læger i Odense, 25 mordforsøg, 8 togattentater med 26 omkomne, 157 schalburgtager og andre terroraktioner mod kendte bygninger, virksomheder og forlystelsesetablisser, hvorved yderligere 160 mennesker mistede livet og utallige såret. Blandt de kendte steder kan nævnes: Tinghuset i Svendborg, Korsør Glasværk, Fyens Stiftstidende, Aarhus Hallen, Guldsmedgade Aarhus, Odinstårnet, Eksprestog ved Hobro, Bang & Olufsen, Struer og Vendsyssel Tidende, Hjørring. I København: Nordisk Film Kompagni, Kinopalæet, Studenterforeningen, Danske Studenters Roklub, Hellerup Flødeis, Sporvogn på Vesterbrogade, Vestre Boulevard 27, Tivoli, ØK's bygning, Tuborgs Fabrikker, Apolloteatret, Carl

- Allers Etablissement, Domus Medica. Sabotageaktionerne ødelagde værdier svarende til et nutidsbeløb (2009) på over 2 mia. kr.
- 1943 **Schalburgkorpset** et militærkorps af danske statsborgere blev oprettet 1. april 1943 af kaptajn løjtnant K.B. Martinsen. Korpsets første navn var Germansk Korps, men navnet blev ændret til Schalburgkorpset efter kaptajn C.F. von Schalburg født i Rusland 1906 af en russisk mor af adelsfamilie og en dansk far. Familien flygtede i hast til Danmark under Den Russiske Revolution 1917, den havde herigennem et nært kendskab til den danske kongefamilie. C.F. von Schalburg fik militæruddannelse, blev kaptajn i Livgarden, rejste marts 1940 til Finland for at deltage i Vinterkrigen på finsk side mod russerne, som han hadede i samme grad som jøderne. Men krigen blev afbrudt, før han kom i kamp. Tilbage i Danmark var C.F. von Schalburg meget skuffet over den danske regerings overgivelse 9. april til tyskerne. Derfor meldte han sig til Frikorps Danmark, som den danske regering anbefalede. Her opnåede han at blive korpsets leder og var meget afholdt af sit mandskab. C.F. von Schalburg faldt på tysk side ved Østfronten 1942. Derfor er det ikke med hans accept, at det nyoprettede korps fik hans navn.
- Schalburgkorpsets hovedopgave var at bekæmpe modstandsbevægelsen og dens medlemmer. Den var aktiv i terror, clearingmord, stikkervirksomhed og schalburgtage af en lang række kendte danske bygninger, etableringer og virksomheder: Aalborg Stiftstidende 17. marts 1944, Tivoli 25. juni 1944, Langeliniepavillonen, K.B. Hallen, Odinstårnet i Odense 14. dec. 1944, Tuborgs Fabrikker 5. jan. 1945, Apolloteatret, Vandtårnet i Valby, Tinghuset i Svendborg, Fyns Stiftstidende, Vejle Amts Avis, Vendsyssel Tidende og Aarhus Socialdemokrat. Schalburgkorpset nåede op på 500-600 mand, men opløstes jan. 1945.
- 1943 **Militær undtagelsestilstand** i Danmark fra 29. aug. 1943, idet regeringen definitivt afbrød samarbejdspolitikken med tyskerne, grunden var folkestrejken. Fra Berlin kom der ordre til de tyske myndigheder i Danmark, at de skulle iværksætte terrordrab på fremtrædende danskere, der modarbejdede tyskerne. Søndag den 5. dec. 1943 besluttede SS-chef Rudolf Mildner på Dagmarhus i Kolding sammen med Gestapolederne Karl H. Hoffmann og Georg Scherdin, fra kriminalpolizei, Karl W. Zechenter, sikkerhedsrådgiver Hans Wäsche og Hans Gustav von Pahl fra efterretningstjenesten, at pastor Kaj Munk og journalist Christian Damm skulle myrdes. Bestemmelsen blev godkendt af Werner Best (1903-89). H. Himmler sammensatte 9. dec. en særlig likvideringskommando af erfarne SS-officerer jægersoldat Otto Alexander Friedrich Schwerdt, Louis Nebel, Anton Gföller, Curt Carstensen og Wolfgang H.P. Söhnlein, der talte godt dansk. Den 3. jan. 1944 satte de kursen mod Vedersø, men overnattede i det tyske hovedkvarter i Herning. Den 4. jan. kl. 17 kørte gruppen fra Herning mod Ringkjøbing, kort før byen holdt bilen ind og fik skiftet nummerpladen ud med en dansk nummerplade. Kl. 18:30 ringede Söhnlein fra en telefonboks på Ringkjøbing Torv til Kaj Munk for at kontrollere, om han var hjemme. Han udgav sig for at være stud.theol. Johannes Sørensen, der gerne ville besøge ham, men Kaj Munk meddelte kort, at han ikke modtog besøg. Herefter kørte gruppen mod Vedersø, hvor de mellem kl. 19:30 og 20:00 ankom til præstegården. Umiddelbart før havde sagfører Jens Dalgaard-Knudsen, Ringkjøbing ringet for at

advare Kaj Munk. Under denne samtale kom husets unge pige ind til Kaj Munk og råbte: "*Tyskerne er her.*"

Tyskerne havde regnet med, at mordet ville dæmpe modstandsfolkernes stigende aktivitet i Danmark, men det fik den stik modsatte virkning. Udløste en betydelig sabotage fra aktive modstandsfolk over hele landet. Werner Best (1903-89) frygtede en gengældelsesaktion over for ham, så han flygtede til Tyskland.

1945 **Mindelunden i Ryvangen** blev indviet 29. aug. 1945 som begravelses- og mindeplads for danske modstandsfolk, der omkom under frihedskampen 1940-45. Initiativtageren var daværende kirkeminister og medlem af Danmarks Frihedsråd Arne Sørensen. Under Besættelsestiden blev stedet brugt som nazisternes henrettelsesplads ved de tre pæle, der stadig ses. Ved befrielsen fandt man her ligene af 202 danske, 106 af disse blev ved indvielsen 29. aug. bisat her, de resterende 96 blev begravet ved deres hjemegn. En mindevæg fortæller om 151 frihedskæmpere, der sporeløst forsvandt, og hvis jordiske rester aldrig er fundet. En afdeling med 31 grave minder om ofre fra tyske koncentrationslejre. Det totale anlæg blev indviet 5. maj 1950. Monumentet "*For Danmark*" af billedhuggeren Axel Poulsen (1887-1972) og inskription af Kaj Munk pryder Mindelundens intime højtidelighed. Under Besættelsestiden omkom der 3.172 danskere, heraf var søfolk de mest udsatte med 1.281. Dernæst følger clearingmord, schalburgtage og skudveksling med 797 omkomne. I KZ-lejre omkom 515, og 271 blev dræbt af bomber. Tyskerne henrettede 113 danskere, deres danske håndlangere henrettede 200.

1948 **Kvindelige præster** blev tilladt ved lov af 3. marts 1948. Allerede 28. april blev de tre første ordineret i Odense Domkirke nemlig Johanne Andersen, Edith Brenneche Petersen og Ruth Vermehren af biskop Hans Balthasar Lind Øllgaard (1888-1979). Øllgaard var en meget markant person, der ofte var i stærk modsætning til sine kollegaer, han var den eneste biskop i Danmark, der var villig til at ordinere og føre tilsyn med kvindelige præster. Der var stor opstandelse i præstekredse. Ikke mindre end 514 truede med at gå af, men ingen af dem tog dog dette drastiske skridt.

Johanne Andersen blev Danmarks første kvindelige præst, hun fik embede i Vigerslev Sogn 10. marts 1948. Den 1. april 1965 blev Margrethe Sogn udskilt fra Vigerslev Sogn. Her var Johanne Andersen meget aktiv såvel i sit embede som med indsamling til bygning af den nuværende Margrethekirke. Daværende Tronfølger, Prinsesse Margrethe lagde grundstenen til den sekskantede kirke 21. nov. 1968. Kirkerummet er 180 m² med 185 pladser. Ved særlige lejligheder kan rummet udvides ved hjælp af hejseporte til i alt 395 pladser. Til kirken hører klokketårn med seks klokker foruden klokkespil med 38 klokker, kordegnekantor, våbenhus, konfirmandstue, entre, præsteværelse, toiletter, køkken, depotrum og fyrrum. Hele byggeriet passer fint ind i bymiljøet.

1973 **Fri abort** inden 12. uge i svangerskabet blev tilladt ved lov af 1. okt. 1973. Loven blev vedtaget i Folketinget 13. juni 1973. Antallet for afbrydelse af svangerskab ændredes markant fra 12.985 i 1972 til 24.868 i 1974.

Pastor Niels Nøjgaards tale ved Kaj Munks bære 8. jan. 1944:

Dr. theol. Pastor Nøjgaards Tale
ved
Pastor Kaj Munks Bære
i Vedersø Kirke, Lørdag den 8. Jan. 1944.

"Ild er jeg kommet at kaste paa Jorden,
og hvor vilde jeg, at den allerede var
optændt".

"Vi har med Kaj Munk faaet sendt iblandt os af denne Vorherres Ild fra Himlen. Han var en Ildsjael. En Menneskekærlighed, saa ægte, saa høj og saa dyb, som den sjældent findes i et Menneskehjerte, flammede i hans; med Ildhu stred han for Kærlighedens, Sandhedens og Rettens Vej paa Jorden. For Ilden, der flammede i ham, var ikke af jordisk Rod. Den var tændt - dette Bud var tændt ved Himlens Arne. Det var Vorherre, Jesus Kristus, Kærlighedens Fyrstes Ild, som var kastet ind i denne Sjael.

Da de forleden inde i det kongelige Teater rejste sig i Stillehed for at hylde ham, da de udsendte deres Mindenhøjtidelighed fra vort Broderland Sverrig, da var det Digteren, Kunstneren, Skribenten, Folkevækkeren i Danmark, som blev hyldet midt i Sorgen og takket midt i Savnet.

Her i Vedersø Kirke er vi samlet for at mindes ham som Præsten, som den, der for tyve Aar siden begyndte et Arbejde iblandt Jer, Sognets Folk her i Vedersø, som groede fast, og som elskede Naturen her.

Vi mindes ham som vor Ven, som Sognets Mand og som Hjemmets Mand. Det ved I her fra Vedersø af disse mange Aars Erfaring, at denne Ildsjael, som blev plantet iblandt Jer, havde et ægte Præstehjerte. I ham flammede en Kærlighed af langt mere dyb og ægte Art end den ellers findes i Præstehjerte, og der var ingen Sødladenhed i den - det ved vi; den var formet ved hans Ildhu og med de store Krav, som Kærlighed, Sandhed og Ret stiller. I husker ham saadan.

Indtil det sidste har han mødt Jer med strenge Krav, og med den store ydmyge Kærlighed, og sine Venner har han skænket denne Kærligheds Gave, som vi aldrig bliver færdige med at bruge, skænket os denne Naade med Kærligheden og med de Krav, som den indeholder, saadan at vi blev opvarmede og oplivede hos ham, men ogsaa saadan, at vi blev sporet fremad ved ham. Han har givet sit Hjem, sine Børn en saa rig Skat, som denne mærkelige Kærlighed, som var hans gennem Aarene her i Vedersø Præstegaardshjem.

I har derigennem faaet en Rigdom at bære paa, som kan holde Livet ud. Ja, Gud har givet os en stor Gave med Kaj Munk, sin Tjener.

Munk var en kæmpende Sjæl. Han blev aldrig en af de rolige, besiddende. Han var aldrig af dem, der kunde slaa sig til Ro. Der var altid Uro i hans Sjæl. Han ejede Troen kun i Kamp. Anfægtelse og stadig Tvivl var det Element, hvori hans Tro alene levede; men

denne Tro var ogsaa saa jævn, saa enkel, - det ved I nok fra Vedersø, og vi, hans Venner, saa jævn, saa enkel, saa ligetil, saa barnlig. Den var en Klippegrund og paa denne Klippe var det, at dette sydende og flammende Baal var tændt.

Han var ikke uden Fejl. Vi, som holdt af ham, havde vanskeligt ved at se, hvor de var. Der var andre, hvis Øjne var skæmpere dér, end vore. Ogsaa hos ham havde Oprør mod Gud Magt. Han var en Syn-der. Kun ved Guds Naade var han og er og bliver han det, han var og er og vil blive. - kun af Guds Naade, men Guds Naade har heller ikke været forgæves, derom vidner jeg og mange med mig i dette Sogn og rundt omkring i vort Land.

Han havde en dyb Angstelse, en dirrende, nagende Sorg i Hjertet; Angsten for, at det danske Folk var et raadent Folk, som var viet til uafvendelig Undergang. Denne skrækkelige Angst, som nagede og pinte ham, forvandlede til Tider til Vished, saa han ingen anden Mulighed saa for os.

Til andre Tider - og det er skønt at kunne sige, at den mest var i de sidste Maaneder - brød Haabet op igennem Angsten, og det bekræftede sig, at den Kamp, som han maatte stride, og stred, ikke var frugtesløs, for det maatte han, maatte kæmpe for det raadne Danmark, og for det nye sunde Danmark, som han haabede paa midt i al Tvivl og Angst.

I denne Kamp er han faldet. Han har maattet overlade den til os. Baalet er brændt ned. Vi har ham ikke længere iblandt os. Men det er dog helt forkert at sige, at det er brændt ned, thi fra ham er der fløjet Gnister ud i mange danske Sjæles Grund og har tændt Ilden, og vi kan ikke mindes ham sandt og værdigt uden at gøre det ved at lade denne Ild, Kærlighedens, Sandhedens, Rettens, Viljens og Kraftens Ild brænde i vort Liv. - Og i en endnu mere ligefrem Maade er det helt usandt, at Baalet er brændt ned. Det er det her hos os, men kun for at blive tændt skønnere og renere paa Evighedens Kyst ved Vorherre Jesu Kristi Opstandelses Kraft.

Det er vor Tro, vor Trøst, hvormed vi gaar ind i de Dage, der kommer herefter⁹⁷.

"Ild er jeg kommet at kaste paa Jorden, og hvor vilde jeg, at den allerede var optændt. Hans Liv blev kort, men ikke ufuldendt - Amen".

Kaj Munks forskellige udgivelser:**Skuespil:**

- 1923 *"Rub og Stub"* roman om Regensens rusgilde
- 1928 *"En Idealist"* skuespil i 5 akter, musik: Herman D. Koppel (1908-1998), dans: Gustav Uhlendorff (1875-1962), premiere 8. feb. 1928 på Det kgl. Teater, opført 85 gange
- 1929 *"Havet og menneskene"* skuespil i 6 akter, premiere 29. jan. 1960 Odense Teater
- 1929 *"I Brændingen"* skuespil i 5 akter, premiere 25. feb. 1937 på Betty Nansen Teatret
- 1931 *"Cant"* skuespil i 7 billeder, musik: Hakon Børresen (1876-1954) dans: Elna Ørnberg (1890-1969), premiere 10. okt. 1931 på Det kgl. Teater, opført 57 gange
- 1932 *"Ordet"* skuespil i 4 akter, afvist på Det kgl. Teater, premiere på Betty Nansen Teatret 2. sept. 1932, opført over 100 gange
- 1933 *"De Udvalgte"* drama i 4 kapitler, musik: Johan Hye-Knudsen (1896-1975), premiere 9. nov. 1933 på Det kgl. Teater, opført 22 gange
- 1935 *"Hamlet"* premiere 8. marts 1935 på Allé-Scenen
- 1935 *"Kærlighed"* skuespil i 6 akter, premiere 14. sept. 1935 på Det kgl. Teater, opført 26 gange
- 1936 *"Sejren"* skuespil om verden i Dag, premiere 31. aug. 1937 på Folketeatret
- 1937 *"Pilatus"* skuespil i 4 akter, musik: Knudåge Riisager (1897-1974), premiere 20. feb. 1947 på Det kgl. Teater, opført 22 gange, skrevet pseudonym Harald Cajus
- 1937 *"Diktatorinden"* skuespil i 5 akter, premiere 3. nov. 1938 på Det kgl. Teater, opført 49 gange
- 1938 *"Han sidder ved Smeltediglen"* skuespil i 5 akter, premiere Oslo 23. april 1938, i Danmark 27. aug. 1938 på Folketeatret
- 1938 *"Puslespil"* komedie i 12 akter, musik: Kai Normann Andersen (1900-1967), premiere 5. maj 1939 på Folketeatret
- 1939 *"Fugl Fønix"* debut på Aalborg Teater 15. jan. 1946
- 1939 *"Mayerling-Dramaet"* oversat af Kaj Munk, skuespil i 3 akter af Maxwell Anderson (1888-1959), premiere 25. aug. 1939 på Folketeatret
- 1940 *"Egeløkke"* skuespil i 5 akter, musik: Emil Reesen (1887-1964), premiere 17. sept. 1940 på Det kgl. Teater, opført 40 gange
- 1942 *"Niels Ebbesen"* skuespil i 5 akter, udgivet som bog 9. april 1942, premiere på Svenska Dramatikeres Studio 20. jan. 1944 med Ingmar Bergman (se 1918) som instruktør, dansk premiere 1. sept. 1945 på Det kgl. Teater, her opført 36 gange
- 1942 *"Døden"* premiere 2. maj 1942 på Det kgl. Teater, opført 16 gange
- 1942 *"Præsten i Vejlbj"* skuespil i 5 akter, efter Steen Steensens Blichers novelle, dramatiseret sammen med Hans Brix, premiere i Slagelse 3. okt. 1942, fra 2. marts 1943 på Folketeatret
- 1943 *"Ewalds Død"* musik: Emil Reesen, premiere 18. nov. 1943 på Det kgl. Teater opført 7 gange, opført under forfatternavnet Holger Gabrielsen (1896-1955)
- 1943 *"Før Cannae"* premiere 26. sept. 1945 på Odense Teater, spillet på Det kgl. Teater fra 25. okt. 1945, opført her 24 gange
- 1947 *"Alverdens Urostifere"* påbegyndt 1943, men ikke færdiggjort, udgivet posthumt
- 1948 *"Landslige interiører i lollandsk bondemål"* udgivet posthumt
- 1957 *"De herrer dommere"* skuespil, premiere 26. jan. 1957 på Folketeatret
- 1957 *"Atterdag"* skuespil, premiere 26. jan. 1957 på Folketeatret
- 1984 *"Præsten og Studenten"* udgivet posthumt

Essays:

- 1934 "Vedersø-Jerusalem retur" rejseskildringer
- 1936 "Ti Oxford-Snapshots" om Oxfordbevægelsen
- 1937 "Liv og glade Dage" jægerbog
- 1939 "Himmel og Jord" avisartikler
- 1946 "Saa fast en Borg" kronikker, udgivet posthumt
- 1946 "Tre Tusinde Kroner" roman, udgivet posthumt
- 1947 "Ansigter" kronikker, udgivet posthumt
- 1948 "Naturens egne Dreng" hilsener til jagtkammerater, roman, udgivet posthumt

Digtsamlinger:

- 1934 "Os bærer den himmelske Glæde" digte fra det hellige land
- 1936 "Knaldperler" børnerim for børn mellem knap 3 og godt 70
- 1939 "Tempelvers"
- 1941 "Navigare necesse" digte om Danmark 1940
- 1941 "Sværg det, Dreng" digtsamling
- 1942 "Det unge Nord" digtsamling
- 1943 "Den blaa Anemone" digt udgivet under navnet Holger Gabrielsen
- 1943 "Sømandsvise" digte
- 1943 "Lidt om Folk og Fædreland fortalt de kære af mine Landsmænd Børnene," 52 vers om Danmarks historie, udgivet posthumt 1944
- 1944 "8 nye Digte" digte
- 1944 "Nu kræver Danmark" digte
- 1944 "Den Skæbne ej til os" digtsamling, udgivet posthumt
- 1944 "Sidste Digte" digte
- 1945 "Saml dig Norden" digte
- 1945 "Sidste Digte" digte
- 1946 "Sangen til vor Ø" digte
- 1985 "Lysets Spil paa Livets Vej" digtsamling, udgivet posthumt
- 1994 "Paradis og Syndefald" digtcyklus, udgivet posthumt

Noveller:

- 1938 "Dette dødsens legeme"

Prædikensamlinger:

- 1941 "Ved Babylons Floder"
- 1942 "Med Ordets Sværd"
- 1943 "Tre Prædikener"
- 1943 "Jesus' Historier" genfortalt for de små
- 1946 "I Guds Bismar" udgivet posthumt

Film:

- 1938 "Christian II"

Blandinger:

- 1942 "Med Sol og megen Glæde"
- 1958 "Aldrig spørge om det nytter," digterens liv fortalt af ham selv i breve og artikler

Erindringer:

- 1942 "Foraaret saa sagte kommer" selvbiografi

Litteraturliste af og om Kaj Munk:

Kaj Munk er forfatter til mange bøger en af dem:

Kaj Munk:

"Foråret så sagte kommer" selvbiografi 1942

Men der er skrevet langt flere bøger om Kaj Munk:

Allerede i 1945 udgav vennen

Niels Skytte:

"Da det hændte," 1945 handler om Kaj Munks sidste dage i Vedersø

Uddrag af bogen blev bragt i Ringkjøbing Amts Dagblad jan. 1986.

Blandt kendte bøger om Kaj Munk kan nævnes:

Bjarne Nielsen Brovsts:

"Livet i Vedersø præstegård" 1980

"Kaj Munk - liv og død" 1984

"Kaj Munk og den stærke mand" 1992

"Jægeren Kaj Munk. Mennesket, digteren og præsten" 1993

"Kaj Munk. Krigen og mordet" 1994

"Julen i Vedersø Præstegård 1924-1944. Med en mosaik af Kaj Munk-tekster"

Knud Theodor Hansen:

"Forkyndelsen i Kaj Munks forfatterskab" 1942

Jens Kristian Lings:

"Skygger over Vedersø Præstegaard" 2005

Niels Nøjgaard:

"Ordets Dyst og Daad" 1946

"Kaj Munk og Valdemar Rørdam" 1952

Skrevet af hans venner:

"Bogen om Kaj Munk" 1946

Viggo Thornvig:

"Oplevelser med Kaj Munk" 1983.

Per Stig Møller:

"Munk" 2000

"Mere Munk" 2003

Per Stig Møller fik af Danmarks Radio tildelt den fornemme Rosenkjærpris

En pris der forpligter prismodtageren at holde en serie radioforedrag

I dette tilfælde blev det fem levende foredrag om Kaj Munks liv og forfatterskab

Morten Nøjgaard:

"Af et overfladisk, gejstligt menneskes papirer" 2001

Jon Høgh:

"Kaj Munk Frie må vi være for at leve" 2011

Niels Thure Krarup:

"Sønnen og faderen" Interview Kristeligt Pressebureau med Arne Munk

Ovennævnte titler har i større eller mindre grad været leverandør af oplysninger til herværende historie.

Tidligere udgivelser af Frede Lauritsen:

- 1980 Andorra
1987 Arnold - novelle
1990 Thailand på godt og ondt
1991 Sydamerika Chile - Brasilien
1992 "Jambo" Kenya - du forunderlige land
1993 Barnløshed - adoption
1994 En lille bid af tilskudssamfundet: "Jeg løfter røret"
1994 Mine Tidsbilleder. Kronologiske leksika. *Ajournføres løbende*
1994 Leksikassen. Ord jeg er ramlet i uden til fulde at forstå. *Ajournføres løbende*
1994 Søren Aabye Kierkegaard - hvordan var han egentlig? *(Revideret 2007-2013)*
1995 De Slesvigske Krige
1995 Østeuropa i forandring
1995 Colombia - smuk og mangfoldig
1996 Hærvejens historie - i cykelhøjde
1996 Øretæver i tilværelsen
1996 Æseløre - litteraturanmeldelser. *Ajournføres løbende*
1997 En dag i 1997
1997 Budapest & Ungarn - i efterårsdragt
1997 Lolland-Falster & Møn - i cykelhøjde
1997 Ego - det bevidste jeg
1997 En lille stump af det mægtige Kina
1998 Storebælt - i cykelhøjde
1999 Skt. Petersborg - paladsernes by bygget på sumpen
1999 Sjælland Stevns - Masnedø - Asnæs - i cykelhøjde
1999 Et eventyr om julenissens morgensvømmetur
2000 Madeira - en blomstrende ø
2000 Rom - Den evige Stad
2001 En lille stump af Himalaya - verdens tag
2001 Samos - en ferieø for alle
2001 Samsø - i cykelhøjde
2002 Limfjorden Ø - i cykelhøjde
2002 Vest Stadil Fjord – i cykelhøjde
2002 Wien - musikkens by
2002 Mozart - hvordan var han egentlig?
2002 Egypten – Nilens gave
2003 Steen Steensen Blicher - hvordan var han egentlig? *(Revideret 2010)*
2003 Vietnam – Østens smukke, venlige land i forandring
2003 Limfjorden V - i cykelhøjde
2003 Ragna Tang - en legende
2004 Grænselandet – i cykelhøjde
2005 H.C. Andersen - hvordan var han egentlig?
2005 Mexicos - Store Riger
2005 Sjælland N – i cykelhøjde
2005 Paris – byernes by
2006 IKA MARKED - gennem 27 år
2006 Skal vi hejse Dannebrog, eller skal vi brænde det?

- 2006 Hven – i cykelhøjde
- 2006 Sydfyn og Det Fynske Øhav - i cykelhøjde
- 2006 Bulgarien – et smukt og alsidigt land
- 2006 Sydafrika – en regnbuenation
- 2007 Kaj Munk - hvordan var han egentlig? (Revideret 2012)
- 2007 Vendsyssel - i cykelhøjde
- 2007 N.F.S. Grundtvig - hvordan var han egentlig?
- 2007 Cornwall – den sydvestlige del af England
- 2008 Læsø ”Kattegats Perle” – i cykelhøjde
- 2008 Ti Radioforedrag - fra The Big Bang til år 1380
- 2009 Ti Radioforedrag - fra år 1380 til år 1682
- 2009 Chile – det lange land i ly af Andesbjergene Peru – inkaernes land
- 2009 Lissabon – en smuk og alsidig by
- 2010 Bornholm – i cykelhøjde
- 2010 Canada - på tværs. Fra Newfoundland til Vancouver
- 2010 Julemærkets historie
- 2011 Hvidsten - gruppen
- 2011 Mariager Fjord og omegn - i cykelhøjde
- 2011 Tyrkiet - med fødderne i to kontinenter
- 2011 En lille julemus på spil
- 2012 Fregatten Jylland
- 2012 Kreta - Grækenlands største ø
- 2012 Ringkjøbing Fjord og omegn - i cykelhøjde
- 2013 Ringkjøbing By - i gåhøjde
- 2013 Ecuador og Galapagos - riget på ækvator

Frede Lauritsen - Herningvej 7B ^{1.1.} 6950 Ringkjøbing

Tf: 97 32 15 32 - 23 31 12 43

Mail: fredelau@webspeed.dk

Hjemmeside: www.h-f-lauritsen.dk